

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ  
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

**ΘΕΜΑ : « Νηπιαγωγείο για όλα τα παιδιά »  
Βασικές παιδαγωγικές, κοινωνικές και  
πολιτισμικές αρχές.**

**ΕΚΠΟΝΗΣΗ : ΚΑΡΑΣΤΟΓΙΑΝΝΗ ΕΥΓΕΝΙΑ  
Α.Μ. 0203002**

**Α΄ ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : Β. ΠΑΝΤΑΖΗΣ  
Β΄ ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : Α. ΒΙΔΑΛΗ**



**ΒΟΛΟΣ 2007**



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ  
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 5869/1  
Ημερ. Εισ.: 26-09-2007  
Δωρεά: Συγγραφέα  
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΠΕ  
2007  
ΚΑΡ

## Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον κύριο Β. Πανταζή για τις πολύτιμες συμβουλές του και την καθοδήγησή του κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της πτυχιακής εργασίας μου. Τον ευχαριστώ πολύ επίσης για τον πολύτιμο χρόνο που μου αφιέρωσε.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την κυρία Α. Βιδάλη, η οποία δέχτηκε να είναι η δεύτερη βαθμολογήτρια της εργασίας μου και αφιέρωσε πολύτιμο χρόνο για την διόρθωσή της.

## Περιεχόμενα

### *Νηπιαγωγείο για όλα τα παιδιά* *Βασικές και πολυπολιτισμικές αρχές.*

#### Εισαγωγή

|       |   |    |
|-------|---|----|
| 1.    | Μετανάστευση.....                                     | 5  |
| 1.1   | Αίτια της μετανάστευσης.....                          | 8  |
| 1.2   | Μετανάστες και πρόσφυγες.....                         | 11 |
| 1.3   | Πολυπολιτισμική κοινωνία.....                         | 16 |
| 1.3.1 | Η Ελλάδα ως πολυπολιτισμική κοινωνία.....             | 19 |
| 2.    | Ανθρώπινα δικαιώματα.....                             | 21 |
| 2.1   | Τα δικαιώματα του παιδιού.....                        | 25 |
| 2.2   | Το δικαίωμα της μόρφωσης.....                         | 28 |
| 3.    | Ξενοφοβία.....  | 31 |
| 3.1   | Στερεότυπα.....                                       | 33 |
| 3.2   | Προκαταλήψεις.....                                    | 35 |
| 3.3   | Ρατσισμός.....  | 38 |
| 3.3.1 | Αίτια του ρατσισμού.....                              | 41 |
| 3.4   | Οικογένεια και ρατσισμός.....                         | 43 |
| 3.5   | Κοινωνικός αποκλεισμός.....                           | 47 |
| 4.    | Εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός.....            | 52 |
| 4.1   | Παιδιά τσιγγάνων.....                                 | 55 |
| 4.2   | Παιδιά Παλιννοστούντων.....                           | 59 |
| 4.3   | Παιδιά του δρόμου.....                                | 61 |
| 5.    | Αντιμετώπιση του ρατσισμού.....                       | 62 |
| 5.1   | Αντιρατσιστική εκπαίδευση.....                        | 65 |
| 5.1.1 | Αρχές αντιρατσιστικής εκπαίδευσης.....                | 68 |
| 5.2   | Διαπολιτισμική εκπαίδευση.....                        | 69 |
| 5.2.1 | Αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.....            | 72 |
| 5.2.2 | Λόγοι που οδήγησαν στη διαπολιτισμική εκπαίδευση..... | 76 |
| 5.3   | Διαπολιτισμική και αντιρατσιστική εκπαίδευση.....     | 79 |



|       |  |     |
|-------|--|-----|
| 5.3.1 | Το διαπολιτισμικό μάθημα.....                          | 81  |
| 5.3.2 | Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο.....       | 83  |
| 5.3.3 | Αναλυτικό πρόγραμμα και διαπολιτισμική εκπαίδευση..... | 86  |
| 5.4   | Ο ρόλος του εκπαιδευτικού.....                         | 89  |
| 6.    | Διαπολιτισμικές δραστηριότητες.....                    | 92  |
| 6.1   | Δραστηριότητες γνωριμίας.....                          | 94  |
| 6.2   | Διαθεματικότητα με θέμα : «Τα παιδιά του κόσμου».....  | 97  |
|       | Επίλογος.....  | 116 |
|       | Βιβλιογραφία.....                                      | 117 |
|       | Παράρτημα.....   | 125 |

## Εισαγωγή

Στο λυκαυγές του εικοστού πρώτου αιώνα, η ανάγκη για συμβίωση διαφορετικών πολιτισμών στον ίδιο χώρο, έχει γίνει περισσότερο επιτακτική από κάθε άλλη εποχή. Έντονη πολιτισμική ετερότητα παρατηρείται σε όλο τον Ευρωπαϊκό χώρο αλλά και στην πατρίδα μας. Η Ελλάδα, η οποία μέχρι πρότινος ήταν χώρα αποστολής μεταναστών, μετατρέπεται σε χώρα υποδοχής.

Η πολυπολιτισμικότητα είναι πλέον γεγονός. Άνθρωποι διαφορετικών εθνών, θρησκειών και πολιτισμών συνυπάρχουν και τα προβλήματα ανάμεσα τους είναι αναρίθμητα. "Οι ξένοι" είναι αυτοί που δέχονται σε μεγάλο βαθμό την καταπίεση και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Βρισκόμαστε επομένως, αντιμέτωποι στην ανάγκη διαμόρφωσης, ενός νέου τύπου πολίτη, ικανού να λειτουργεί για να επικοινωνεί στη νέα πολιτισμική πραγματικότητα και να ανταπεξέρχεται αποτελεσματικά και ειρηνικά στις νέες πολυσύνθετες σχέσεις του.

Η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην βελτίωση της εικόνας των σύγχρονων κοινωνιών. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι μια σύγχρονη προσέγγιση η οποία αντιμετωπίζει τις συγκρούσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και αποδέχεται τη διαφορετικότητα σε όλες τις μορφές της. Επίσης εναντιώνεται στις ρατσιστικές αντιλήψεις που κυριαρχούν στην κοινωνία μας και υποστηρίζει την ισότητα και τον σεβασμό προς όλους τους ανθρώπους και την ταυτόχρονη αποδοχή της διαφορετικότητας των άλλων όποια μορφή και αν έχει αυτή<sup>1</sup>.

Το σχολείο είναι ο πιο ιδανικός χώρος για να εγχαραχθούν στην προσωπικότητα του κάθε ατόμου οι βασικές αρχές που πρεσβεύει η διαπολιτισμική εκπαίδευση. Από την προσχολική ακόμα εκπαίδευση είναι απαραίτητο τα παιδιά να διδάσκονται σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Σκοπός της εργασίας μου είναι να εξετάσει μέσα από σχετική παγκόσμια και ελληνική βιβλιογραφία τις βασικές πολιτισμικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, οι οποίες μέσα από την κατάλληλη αξιοποίηση μπορούν να οδηγήσουν σε ένα νηπιαγωγείο για όλα τα παιδιά. Η εργασία χωρίζεται σε δυο μέρη, το θεωρητικό και τις προτεινόμενες δραστηριότητες για το νηπιαγωγείο.

Αρχικά γίνεται μια αναφορά στο φαινόμενο της μετανάστευσης, η οποία οδηγεί στην δημιουργία πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Ακολουθεί στο δεύτερο κεφάλαιο αναφορά για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα δικαιώματα του παιδιού και πιο συγκεκριμένα για το δικαίωμα της μόρφωσης που έχουν όλα τα παιδιά, χωρίς εξαιρέσεις. Στο τρίτο κεφάλαιο έχω ασχοληθεί με το ρατσισμό, τα στερεότυπα και τις

<sup>1</sup> Δαμανάκης Μ., *Η εκπαίδευση των Παλινοστούντων και αλλοδαπών μαθητών*, 1997, σελ. 99

προκαταλήψεις που οδηγούν στο ρατσισμό και αυτός με τη σειρά του έχει ως επακόλουθο τον κοινωνικό αποκλεισμό ομάδων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφονται κάποιες ομάδες, οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και στερούνται το δικαίωμα της μόρφωσης. Τέτοιες ομάδες είναι τα παιδιά των Τσιγγάνων, οι Παλιννοστούντες μαθητές, καθώς και τα παιδιά που εργάζονται στο δρόμο για να επιβιώσουν. Το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της εργασίας μου αναφέρεται στην αντιμετώπιση του ρατσισμού στο νηπιαγωγείο, μέσα από της αντιρατσιστική, τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, καθώς και από τις αρχές που τις διέπουν. Έπειτα γίνεται μια σύνδεση της αντιρατσιστικής με την διαπολιτισμική εκπαίδευση και αναφέρω για το διαπολιτισμικό μάθημα, την διαπολιτισμική εκπαίδευση μέσα στο νηπιαγωγείο, το αναλυτικό πρόγραμμα σε σχέση με το νηπιαγωγείο και κλείνω το θεωρητικό μέρος με το ποιος πρέπει να είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού μέσα στο νηπιαγωγείο.

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας προτείνονται κάποιες δραστηριότητες, οι οποίες λειτουργούν σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αρχικά τονίζω ότι πρέπει πρώτα από όλα να εξαφανίσουμε τις δραστηριότητες που αυξάνουν το ρατσισμό στο νηπιαγωγείο και έπειτα ακολουθούν κάποια παιχνίδια γνωριμίας. Είναι γεγονός ότι η γνωριμία των παιδιών μεταξύ τους, και δεν εννοώ την απλή γνωριμία αλλά την βαθύτερη, είναι απαραίτητη για να καταργηθούν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις που φέρνουν τα παιδιά μαζί τους, ερχόμενα στο νηπιαγωγείο. Τέλος υπάρχει μια ενδεικτική διαθεματικότητα με θέμα : «Τα παιδιά του κόσμου».

Κλείνοντας θα ήθελα να πω ότι οι δραστηριότητες που μπορούν να γίνουν σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι πολλές. Αρκεί ο εκπαιδευτικός να είναι πρόθυμος και να ξέρει να τις οργανώσει σωστά, έτσι ώστε να υπάρχει ανταπόκριση από τα παιδιά και σίγουρα τα αποτελέσματα που θα προκύψουν θα είναι θετικά.

## 1. Μετανάστευση

Από την αρχή ακόμα της ύπαρξης του ανθρώπου υπήρχε το φαινόμενο της μετανάστευσης. Ακόμα από την ιστορία που διδαχτήκαμε στο δημοτικό γνωρίζαμε ότι ο άνθρωπος εγκατέλειπε το μέρος που ζούσε για να πάει σε κάποιο άλλο μέρος με σκοπό να βρει καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Αρκεί να σκεφτούμε τους νομάδες και τη νομαδική τους ζωή. Οι νομάδες ήταν άτομα τα οποία μετακινούνταν συνεχώς από μέρος σε μέρος έως ότου να βρουν κάποιο μέρος εύκολο στην καλλιέργεια και να εγκατασταθούν, δημιουργώντας το δικό τους πολιτισμό. Με την πάροδο του χρόνου η ζωή των ανθρώπων άλλαζε, το φαινόμενο όμως της μετανάστευσης πάντοτε υπήρχε και θα υπάρχει.

Ως μετανάστευση ορίζεται κάθε μετακίνηση πληθυσμού από τη μια περιοχή σε μια άλλη ή από μια χώρα σε μια άλλη<sup>2</sup>. Ο όρος καλύπτει πολλές ανόμοιες διαδικασίες και καταστάσεις. Υπάρχει μετακίνηση στο εσωτερικό ενός κράτους ή προς το εξωτερικό, μετανάστευση από μια αγροτική περιοχή σε μια άλλη, από μια αγροτική περιοχή σε κάποιο αστικό κέντρο, από ένα αστικό κέντρο προς μια αγροτική περιοχή και από ένα αστικό κέντρο σε κάποιο άλλο<sup>3</sup>. Υπάρχει η εποχιακή, η συνοριακή, η προσωρινή και η μόνιμη καθώς και η νόμιμη και παράνομη μετανάστευση<sup>4</sup>. Το μεταναστευτικό φαινόμενο δεν μπορεί να απομονωθεί από την κοινωνία μέσα στην οποία εξελίσσεται. Αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση της γενικότερης διαδικασίας εκσυγχρονισμού και της ενσωμάτωσης ατόμων και ομάδων στα εθνικά σύνολα.<sup>5</sup>

Μετανάστευση είναι η μόνιμη ή η προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου, μιας ομάδας ή ενός κοινωνικού συνόλου. Οι μεταναστεύσεις διακρίνονται σε κατηγορίες μετανάστευσης ανάλογα με το κριτήριο της διάκρισης τους<sup>6</sup>. Η μετανάστευση διακρίνεται:

- Ανάλογα με το εάν πραγματοποιείται στα γεωγραφικά όρια της εθνικής επικράτειας, οπότε έχουμε τη λεγόμενη "εσωτερική μετανάστευση" και με το εάν πραγματοποιείται στο διεθνή χώρο οπότε έχουμε την "εξωτερική μετανάστευση".
- Ανάλογα με τον τόπο προορισμού διακρίνουμε την μετανάστευση σε ευρωπαϊκή ή ενδοευρωπαϊκή και σε υπερπόντια ή διηπειρωτική.

<sup>2</sup> D. Schnapper, *La France de l'integration. Sociologie de la nation en 1990*, Paris, Gallimard, 1991, σελ. 145

<sup>3</sup> Βεντούρα Λίνα, *Μετανάστευση και έθνος, Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις, Θεωρία και μελέτες ιστορίας 15*, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνημών, 1994, σελ. 9

<sup>4</sup> Βλ. ο.π. σελ. 10

<sup>5</sup> Βλ. ο.π. σελ. 11

<sup>6</sup> Μπάγκαβος Χρήστος - Δέσποινα Παπαδοπούλου, *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, Ινστιτούτο εργασίας ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, 15 Μελέτες, σελ. 13

- Ανάλογα με τη χρονική περίοδο πραγματοποίησης της μετανάστευσης πριν ή μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο διακρίνονται σε προπολεμικές και μεταπολεμικές.
- Τέλος με το εάν είναι καταγραμμένη η μετανάστευση από τις επίσημες αρχές ή όχι διακρίνεται σε νόμιμη και παράνομη.

Σύμφωνα με την Πετράκου<sup>7</sup> η μετανάστευση δεν αποτελεί ένα ανεξάρτητο φαινόμενο που επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες ή αιτίες και έχει κάποιες συνέπειες, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, αλλά ενυπάρχει και αναδύεται από τη ιστορική κοινωνική οργάνωση στο σύνολό της. Δηλαδή έστω και αν αυτή η οργάνωση εμφανίζεται κατεστημένη σε διάφορα μέρη, ανεξάρτητα μεταξύ τους, η μετανάστευση την εκφράζει στο σύνολο της, συμβάλλει στην αναπαραγωγή της αλλά και αντιστέκεται σε αυτή.

Κατά το 19<sup>ο</sup> αιώνα, ευρωπαϊκά κράτη που επί αιώνες έστελναν μετανάστες στις άλλες ηπείρους μετατρέπονται σε χώρες υποδοχής μεταναστών. Η οικονομική κυρίως μετανάστευση παρατηρείται σε ορισμένες βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης, όπως τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία<sup>8</sup>. Ακόμα και στα επόμενα χρόνια πολλοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη γη όπου γεννήθηκαν και να ξαναφτιάξουν τα πάντα από την αρχή σε άλλα μέρη. Γεγονός που προϋποθέτει ότι οι μέχρι τότε ντόπιοι κάτοικοι αποδεχόταν την έλευση των νέων κατοίκων ως αναπότρεπτη και αναγκαία ενέργεια. Οι μετακινήσεις όμως αυτές μπορεί να εξελίσσονται αρμονικά ή να συνοδεύονται από εντάσεις που μπορεί να φτάσουν να γίνουν μέχρι και συγκρούσεις ανάμεσα στους γηγενείς πληθυσμούς και τους μετανάστες. Τέτοιοι ήταν και οι πρόγονοι μας<sup>9</sup>, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Ελλάδα και να αναζητήσουν καλύτερη ζωή σε Γερμανία, Αυστραλία, Αμερική και άλλες χώρες του κόσμου.

Από την στιγμή όμως που ο αριθμός των μεταναστών στις διάφορες χώρες του κόσμου, άρχισε να αυξάνεται κατά πολύ, η κάθε πολιτεία αναγκάστηκε να πάρει μέτρα υπέρ των αδύναμων προσφύγων σχετικά με την προστασία τους από το πληθυσμό που βρισκόταν ήδη στη χώρα. Οι τελευταίες μετρήσεις έχουν δείξει ότι το 1980 ο πληθυσμός της γης ήταν 4,7 δισεκατομμύρια από τα οποία τα 120 εκατομμύρια ήταν μετανάστες<sup>10</sup>.

Από την ιστορία των πολιτισμών, με κύριο παράδειγμα την αρχαία Ελλάδα, γνωρίζουμε ότι από πολύ νωρίς στις ανθρώπινες κοινωνίες

<sup>7</sup> Βλ. ο.π.

<sup>8</sup> Βλ. Μπάγκαβος- Παπαδοπούλου, σελ. 13

<sup>9</sup> Τσιάκαλος Γεώργιος, *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ.

38

<sup>10</sup> Βλ. ο.π. σελ. 43.



δημιουργήθηκαν θεσμοί για την προστασία των προσφύγων και των ξένων<sup>11</sup>. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας κοντά στη Μέση Ανατολή, την Αφρική και την Ανατολική Ευρώπη την καθιστά μια από τις πρώτες πύλες της Κοινοτικής Ευρώπης που θα χτυπήσουν άνθρωποι που προσπαθούν να αποφύγουν διώξεις και πολέμους<sup>12</sup>.

Είναι γεγονός ότι η ιστορία της ανθρωπότητας είναι συνυφασμένη με τη μετανάστευση και η χορήγηση ασύλου στους πρόσφυγες είναι συνυφασμένη με την ύπαρξη πολιτισμού. Επιπλέον από την πολιτική και οικονομική ιστορία γνωρίζουμε ότι ο πλούτος των κρατών οφειλόταν τις περισσότερες φορές στην προσέλκυση πληθυσμών για εγκατάσταση στην επικράτεια τους. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού, ευημερούν οι χώρες που βρίσκουν τρόπους για την ομαλή ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων, ενώ ταλανίζονται από προβλήματα εκείνες που δεν δρομολογούν την ισότιμη ένταξη των νέων κατοίκων<sup>13</sup>.

Η μετανάστευση γενικά έχει αρκετές θετικές επιπτώσεις στη χώρα υποδοχής<sup>14</sup>. Μερικές από αυτές αναφέρονται παρακάτω.

- Η μετανάστευση έλυσε έστω και πρόσκαιρα το οξύ πρόβλημα της ανεργίας και της υποαπασχόλησης.
- Οι μετανάστες με την αποστολή εμβασμάτων προς τους συγγενείς που άφηναν πίσω, συνέβαλαν στην αύξηση των συναλλαγματικών αποθεμάτων και στη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών.
- Η απόκτηση κάποιας ειδικότητας έχει ευεργετική επίδραση, γιατί οι επαναπατριζόμενοι μπορούν να πληρώσουν τα κενά της εξειδικευμένης εργασίας που έχει ανάγκη η χώρα.

Συνοψίζοντας, οι μεταναστεύσεις τις οποίες παρακολουθούμε τα τελευταία δέκα χρόνια φαίνονται σε πολλούς Ευρωπαίους να είναι ένα πρωτοφανέρωτο γεγονός. Η αλήθεια είναι ότι οι μεταναστεύσεις από την αρχή έως τώρα δεν έχουν αλλάξει. Η μόνη σημαντική διαφορά είναι το γεγονός ότι παλαιότερα ήταν κυρίως οι Ευρωπαίοι αυτοί που αναζητούσαν καταφύγιο, ενώ τώρα η πλειονότητα των μεταναστών προέρχεται από άλλες ηπείρους.

<sup>11</sup> Βλ. ο.π. σελ. 39.

<sup>12</sup> Πετρινώτη Ξανθή, *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα: Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*, Οδυσσεάς & Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα 1993, σελ. 81

<sup>13</sup> Βλ. ο.π. σελ. 84

<sup>14</sup> Κασιμάτη Κούλα, *Μετανάστευση- Παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1984, σελ. 36

## 1.1 Αίτια της μετανάστευσης

Για να κατανοηθεί πλήρως η μετανάστευση είναι απαραίτητη η αναφορά στις αιτίες της. Ένα από τα κύρια αίτια της μετανάστευσης είναι η πείνα. Γιατί όμως τόσοι άνθρωποι πεινάνε; Στην εποχή μας, την εποχή της υπερκατανάλωσης, παράγονται τόσα πολλά αγαθά, τα οποία εάν κατανέμονταν σωστά δεν θα πεινούσε κανένας άνθρωπος σε όλη τη γη. Αξίζει όμως αυτή τη στιγμή να σκεφτούμε ότι 800.000.000 άνθρωποι σε 82 χώρες υποφέρουν από χρόνια πείνα και 200.000.000 παιδιά κάτω των πέντε ετών υποφέρουν από έλλειψη πρωτεϊνών<sup>15</sup>. Αν σκεφτούμε λίγο καλύτερα θα συνειδητοποιήσουμε ότι η γη σε αυτές τις χώρες δεν καλλιεργείται για τις ανάγκες του πληθυσμού, αλλά για την παραγωγή πρώτων υλών και προϊόντων που αγοράζουν και καταναλώνουν οι αναπτυγμένες χώρες. Συνεπώς η πείνα οφείλεται στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η παγκόσμια οικονομία, τρόπος που ευνοεί τους πολίτες των αναπτυγμένων χωρών και καταδικάζει τους πολίτες των υποανάπτυκτων χωρών.

Είναι πραγματικά ακατανόητο από το μυαλό πολλών ανθρώπων, οι οποίοι ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας ότι στην Ευρωπαϊκή Ένωση δαπανώνται τεράστια ποσά για την απόσυρση ή την καταστροφή προϊόντων, με μοναδικό στόχο τη διατήρηση των υψηλών τιμών. Κάθε χρόνο καταστρέφονται αμέτρητοι τόνοι τροφής, η οποία θα μπορούσε να χορτάσει ένα πολύ σημαντικό αριθμό ανθρώπων που υποφέρουν από πείνα. Το να αλλάξει αυτή η κατάσταση είναι τόσο δύσκολο που είναι αδύνατον να υποστεί κάποια αλλαγή στο άμεσο μέλλον. Απαιτεί σίγουρα ριζικές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η παγκόσμια οικονομία. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε αυτή τη στιγμή είναι να αντιμετωπίσουμε την έλευση των φτωχών στη χώρα μας με κατανόηση και καλοσύνη. Να μάθουμε να συμβιώνουμε με όλα τα άτομα που ζουν στη χώρα μας και να μην τους στερούμε τα ανθρώπινα δικαιώματα που έχουν στη ζωή τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι είναι και αυτοί άνθρωποι και έχουν τις ίδιες ανάγκες με εμάς.

Αναζητώντας λοιπόν τα βασικά αγαθά οι περισσότεροι μεταναστεύουν σε κάποια πιο αναπτυγμένη χώρα, ελπίζοντας ότι οι συνθήκες ζωής εκεί θα τους θυμίζουν ότι και αυτοί είναι άνθρωποι. Δυστυχώς όμως τις περισσότερες φορές όχι μόνο δεν βρίσκουν το καταφύγιο που αναζητούν αλλά βιώνουν την ανέχεια, την εγκληματικότητα, την κοινωνική εγκατάλειψη και σίγουρα μια ρατσιστική αντίδραση από τη χώρα στην οποία μεταναστεύουν. Συνήθως

---

<sup>15</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 2000, σελ. 29



οι πρόσφυγες και οι μετανάστες προέρχονται από χώρες του «τρίτου κόσμου» και της Ανατολικής Ευρώπης<sup>16</sup>.

Τα αίτια της μετανάστευσης δεν είναι μόνο οικονομικά. Σε αρκετές περιπτώσεις πολιτικοί παράγοντες υπαγόρευαν τη μετακίνηση του πληθυσμού<sup>17</sup>. Η επικράτηση διδακτορικών καθεστώτων σε αρκετές χώρες ή η ύπαρξη πολεμικών συγκρούσεων σε κάποια περιοχή επηρέαζαν σημαντικά τις αποφάσεις των ατόμων για τη μετακίνησή τους. Όπως είναι φυσικό, η μετακίνηση του πληθυσμού επηρεάζει σημαντικά την οικονομική ανάπτυξη της χώρας από την οποία οι μετανάστες μετακινούνται όσο και εκείνης προς την οποία κατευθύνονται.

Η απόφαση για μετανάστευση συνήθως είναι αποτέλεσμα τόσο της οικονομικής ανέχειας, όσο και πολιτικής καταπίεσης<sup>18</sup>. Σε μια ενδιαφέρουσα έρευνα<sup>19</sup> σε δυο μεγάλα χωριά των Σερρών διαπιστώθηκε πως η πιο συχνή αιτία μετανάστευσης που αναφέρθηκε ήταν η «ανασφάλεια της ζωής». Αυτή η ανασφάλεια προέρχεται τόσο από τις φυσικές καταστροφές όσο και από τη θέση των αγροτών στην κοινωνία την ως ανεπαρκή βιώνόμενη αγροτική πολιτική του κράτους και την οικονομική κατάσταση της περιοχής.

Επίσης η ένταση των μεταναστευτικών ροών σε παγκόσμιο επίπεδο οφείλεται σε συνδυασμό πολλών παραγόντων, όπως η παγκοσμιοποίηση, η κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς και η συνακόλουθη υποχώρηση του κράτους- πρόνοιας, η μεγέθυνση του χάσματος μεταξύ Βορρά και Νότου, η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, η αυξανόμενη δύναμη των πολυεθνικών καθώς και οι περιφερειακοί και τοπικοί πόλεμοι<sup>20</sup>.

Οι μετανάστες λοιπόν εγκαταλείπουν τη πατρίδα τους από φτώχεια και αδυναμία με την ελπίδα να αποκτήσουν τα απαραίτητα χρηματικά μέσα που θα τους επιτρέψουν να κάνουν μια ανεκτή ζωή. Η διάθεση για μετανάστευση προϋποθέτει επίσης πληροφορίες και επαφές<sup>21</sup>. Πιο εύκολο είναι για κάποιον να μεταναστεύσει όταν έχει κάποιο γνωστό του στο μέρος που θα πάει. Από την εμπειρία είναι εύκολα να διαπιστωθεί αυτό εάν παρατηρήσουμε ότι πολλές είναι οι περιπτώσεις μεταναστών που προέρχονται από το ίδιο χωριό, δουλεύουν στην ίδια επιχείρηση και κατοικούν στον ίδιο δρόμο ή ακόμα και στο ίδιο κτήριο.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι οι λόγοι αυτών που επιθυμούν να μεταναστεύσουν προέρχονται από την αποκρυστάλλωση των

<sup>16</sup> Βλ. ο.π. σελ. 21

<sup>17</sup> Χάρης Ναζάκης, Μιχάλης Χλέτσος, Θάνος Ντόκος, Σταύρος Γαβρόγλου, Θεόδωρος Παλυβός, Eric Gazon, Αναστάσιος Καρασαββόγλου, Νίκος Γιαννόπουλος, *Μετανάστες και Μετανάστευση: Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, Πατάκη, Αθήνα, 2001, σελ. 18

<sup>18</sup> Πατινώτης Νικήτας, *Εξάρτηση και μετανάστευση: Η περίπτωση της Ελλάδας*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1989, σελ. 200

<sup>19</sup> Κ. Φερμέλεν, *Ανάπτυξη και μετανάστευση στο λεκανοπέδιο των Σερρών*, ANTI, τεύχος 88, σελ. 21

<sup>20</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 2000, σελ. 180

<sup>21</sup> Βλ. Πατινώτης Ν., 1989, σελ. 203

κοινωνικοοικονομικών ανεπαρκειών στην προσωπική τους ζωή που συνίσταται στη φτώχεια, την αδυναμία παρέμβασης, στην κοινωνική και πολιτική καταπίεση και στη μειονεκτική μεταχείριση.

## 1.2 Μετανάστες και Πρόσφυγες

Εάν θέλαμε να χαρακτηρίσουμε με δυο λόγια τους πρόσφυγες και τους μετανάστες θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι άνθρωποι σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Οι άνθρωποι αυτοί υποφέρουν από τις συνθήκες διαβίωσης τους. Ζουν με δυσκολία σε πρωτόγονες συνθήκες, καταδιωκόμενοι από τη φτώχεια και την αμείλικτη πείνα. Κάνουν όνειρα ότι θα ζήσουν και αυτοί κάποια στιγμή σαν άνθρωποι με λίγα τρόφιμα, λίγο πόσιμο νερό και στοιχειώδη ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Αρχικά είναι σημαντικό να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στο μετανάστη και το πρόσφυγα. Όταν αναφερόμαστε στον όρο "μετανάστης" εννοούμε εκείνο το μέλος μιας κοινωνίας που εγκαταλείπει εκούσια τη χώρα του για να εγκατασταθεί προσωρινά ή μόνιμα σε μια άλλη χώρα, συνήθως περισσότερο ανεπτυγμένη οικονομικά, με στόχο την αναζήτηση εργασίας. Αντίθετα με τον όρο "πρόσφυγας" εννοούμε εκείνο το μέλος της κοινωνίας που λόγω διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων, διώξεων και σοβαρών καταστρατηγήσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εγκαταλείπει ακούσια τη χώρα του για να αναζητήσει άσυλο στους κόλπους μιας άλλης κοινωνίας που δεν αντιμετωπίζει κατά κανόνα αυτά τα προβλήματα<sup>22</sup>. Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης και τον ελληνικό νόμο ο οποίος την επικύρωσε, πρόσφυγας είναι το άτομο που βρίσκεται έξω από τη χώρα ιθαγένειάς του, έχει βάσιμο φόβο δίωξης για λόγους φυλετικής προέλευσης, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων και το οποίο δεν προστατεύεται από την κυβέρνηση του<sup>23</sup>.

Αυτό που μπορεί εύλογα κανείς να παρατηρήσει είναι ότι εάν και οι ορισμοί είναι πολλοί διαφορετικοί για τις δυο κατηγορίες, συχνά οι μετανάστες και οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα ως προς την εγκατάστασή τους στη χώρα υποδοχής και συνεπώς, ως προς τις διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία της χώρας υποδοχής. Εάν και αποτελούν διαφορετικές νομικές και πολιτικές κατηγορίες πληθυσμών, στο κοινωνικό επίπεδο προκαλούν κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι ευρύτερες κοινωνικές ομάδες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τους αντιμετωπίζουν ως μια κοινωνική ομάδα, αλλά και οι ίδιοι αντιμετωπίζουν ως κύριο πρόβλημα από κοινού την κοινωνική τους ένταξη ή ενσωμάτωση σε μια δεδομένη και συγκεκριμένη κοινωνία<sup>24</sup>.

Είναι σε όλους μας γνωστό ότι οι Έλληνες για πολλά χρόνια υπήρξαν μετανάστες σε πολλές χώρες του κόσμου, κυρίως όμως σε Γερμανία, Αυστραλία και Αμερική. Σήμερα δεν είναι λίγοι οι

<sup>22</sup> Βλ. Μπάγκαβος- Παπαδοπούλου, σελ. 12

<sup>23</sup> Βλ. Πετρινιώτη Ξ., 1993, σελ. 80

<sup>24</sup> Βλ. Μπάγκαβος- Παπαδοπούλου, σελ. 13

Πακιστανοί, οι Ινδοί, οι Ιρακινοί, οι Κούρδοι, οι Αλβανοί, οι Ρουμάνοι, οι Κινέζοι και οι Ρώσοι, οι οποίοι έρχονται στην Ελλάδα για μια καλύτερη ζωή<sup>25</sup>.

Στην Ελλάδα, λοιπόν μια χώρα που ιστορικά συνήθισε να στέλνει και όχι να δέχεται μετανάστες, τα πράγματα άλλαξαν στη δεκαετία του 1980. Η Ελλάδα δέχτηκε εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες, στην πλειοψηφία «παράνομους», χωρίς να είναι έτοιμη για κάτι τέτοιο και δίχως να διαθέτει το κατάλληλο εκείνο θεσμικό πλαίσιο για να αντιμετωπίσει το φαινόμενο. Αμέσως μετά το Ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης μεταναστών το 1998, από την 1/1/1998 μέχρι τις 31/5/1998, προσήλθαν στα γραφεία του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) και υπέβαλλαν αίτηση στην Ελλάδα για κάρτα προσωρινής άδειας παραμονής ή τη λεγόμενη «λευκή κάρτα» είναι 371.641 αλλοδαποί<sup>26</sup>. Ο αριθμός αυτός των αλλοδαπών που υπέβαλλαν αίτηση είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακός όταν λαμβάνεται υπόψη ότι ο συνολικός πληθυσμός της χώρας το 1998 ήταν 10.289.400<sup>27</sup>.

«Η Ελληνική κοινωνία αντέδρασε σπασμωδικά απέναντι στο γεγονός και ένας ολόκληρος λαός, που στο σύνολό του έφερε στη συλλογική του μνήμη νωπά τα τραύματα της ξενιτιάς, αντιμετώπισε με τα πλέον αντιφατικά συναισθήματα τους «άλλους» που χτύπησαν την πόρτα από ανάγκη»<sup>28</sup>.

Βεβαία δεν είναι λίγες οι φορές όπου η νομιμότητα της διαμονής και εργασίας δεν είναι ικανή να προστατέψει τους μετανάστες από την αστυνομική επιχείρηση «σκούπα». Η σύλληψη των οποίων οφείλεται αποκλειστικά στην εξωτερική τους εμφάνιση, δηλαδή στο χρώμα του δέρματος και στην ένδυση ή το πολύ πολύ στην ανεπαρκή γνώση της Ελληνικής γλώσσας<sup>29</sup>.

Είναι σίγουρο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα θα ζήσει τα επόμενα χρόνια με πολλούς μετανάστες. Το ερώτημα είναι αν θα μπορέσουν να διατηρήσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς τους θα καταφύγουν σε αντιδημοκρατικά μέτρα διακρίσεων εις βάρος των μεταναστών, ενισχύοντας αυταρχικές και απάνθρωπες ιδεολογίες<sup>30</sup>. Η συμπεριφορά των πολιτών μιας χώρας απέναντι στους πρόσφυγες και τους μετανάστες δείχνει το πόσο πολιτισμένη είναι η χώρα αυτή.

Η συμπεριφορά μας όμως απέναντι στους πρόσφυγες και τους μετανάστες είναι διαφορετική. Κανονικά ο άνθρωπος από τη φύση του

<sup>25</sup> Βλ. Πετρινώτη Ξ., σελ. 27

<sup>26</sup> Καβουνίδη Τζένη, *Χαρακτηριστικά μεταναστών: το Ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998*, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Σακκούλα, Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 31

<sup>27</sup> ΕΣΥΕ, *Έρευνα Εργατικού Δυναμικού*, Β' Τρίμηνο 1998 ( Βλ. ο.π. σελ. 31)

<sup>28</sup> Νιτσιάκος Β., *Μαρτυρίες Αλβανών Μεταναστών*, Οδυσσέας 2003, σελ. 15

<sup>29</sup> Αθ. Μαρβάκης- Δ. Παρσανογλου- Μ. Παύλου, *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2001, σελ. 14

<sup>30</sup> Βλ. ο.π., σελ. 28

όταν βρίσκεται απέναντι σε ανθρώπους, οι οποίοι ζουν σε κατάσταση ανάγκης αναπτύσσει ένα συναίσθημα αλληλεγγύης και συμπόνιας απέναντι στο συνάνθρωπό του<sup>31</sup>. Τις περισσότερες όμως φορές δεν συμβαίνει αυτό. Όλοι οι άνθρωποι καθώς μεγαλώνουν υιοθετούν κάποιες συγκεκριμένες συμπεριφορές με τις οποίες αντιδρούν σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Αυτές οι συμπεριφορές τους επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν.

Ακόμα δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η παρουσία μεταναστών στην Ελλάδα ταυτίζεται με μια σειρά σημαντικών και διαρκών αλλαγών που αφορούν όλες τις πτυχές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας. Πολλές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις διασώθηκαν χάρη στη δουλειά των μεταναστών. Η συμβολή τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη, όπως η αύξηση του εγχώριου προϊόντος, η συγκράτηση του πληθωρισμού και ως ένα βαθμό, ακόμα και η επίτευξη των κριτηρίων σύγκλησης για την ένταξη της χώρας μας στην ΟΝΕ, αφού οι μετανάστες αναλαμβάνουν εργασίες που, παρά την ανεργία, έχουν εγκαταλειφθεί από τους ντόπιους συνήθως χειρονακτικές εργασίες, δύσκολες και επικίνδυνες υπήρξε καθοριστική<sup>32</sup>. Πολλοί οικονομικοί μετανάστες δουλεύουν σε δύσκολες δουλειές που τις περισσότερες από αυτές κανείς δε θα ήθελε να τις κάνει. Οι περισσότερες γυναίκες μετανάστριες, σε ποσοστό που αγγίζει το 80%, εργάζονται σε σπίτια, προσέχοντας παιδιά, φροντίζοντας ηλικιωμένους, κάνοντας δουλειές, ενώ απασχολούμενες στα ιδιωτικά νοικοκυριά, όχι μόνο αμείβονται ανεπαρκώς, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις στερούνται βασικές ατομικές ελευθερίες, όπως η έξοδος από τα νοικοκυριά που εργάζονται. Παρόλη τη σκληρή εργασία τους η έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών έδειξε ότι το 48,7% των μεταναστών δυσκολεύεται να πληρώσει το νοίκι του και το 90,6% να καλύψει τις καθημερινές του ανάγκες<sup>33</sup>. Επιπλέον, οι υπάρχοντες μετανάστες έδωσαν ζωή σε νησιά και ερημωμένα χωριά, διατήρησαν την λειτουργία σχολείων, τόνωσαν το ασφαλιστικό σύστημα της χώρας και το κυριότερο επιβράδυναν τις επιπτώσεις του δημογραφικού προβλήματος που αντιμετωπίζει η Ελλάδα.

Επίσης ο μεταναστευτικός παράγοντας συνδέεται αναπόφευκτα με τα έσοδα και τις δαπάνες της κοινωνικής ασφάλισης<sup>34</sup>. η σχετικά νεανική κατά ηλικία δομή των αλλοδαπών εργαζομένων επιδρά θετικά στο

<sup>31</sup> Σ. Πυτεράκης, *Βιολογία του ανθρώπου : παιδική ηλικία, ομαλή ανάπτυξη και αποκλίσεις* (σημειώσεις) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

<sup>32</sup> Βλ. Μαρβάκης- Παρσανογλου- Παύλου, 2001, σελ. 20

<sup>33</sup> Φανή Αδάμ – Χριστοπούλου Υπεύθυνη Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού ΚΕ.ΣΥ.Π. Αιγάλεω 6 Σεπτεμβρίου 2006  
<http://64.233.183.104/search?q=cache:SkxW5cPs664J:www.guidance-europe.org/country/GREECE>.

<sup>34</sup> Βλ. ο.π. σελ. 19



ασφαλιστικό σύστημα αφού τα άτομα αυτά συνεισφέρουν οικονομικά χωρίς να επωφελούνται όπως αρμόζει από το σύστημα.

Είναι αποδεδειγμένο ότι ο "οικονομικός ρατσισμός" των Ελλήνων βασίζεται σε παρεξηγήσεις<sup>35</sup>. Ο αριθμός των θέσεων εργασίας δεν είναι σταθερός, ούτε δεδομένος. Ο αριθμός των θέσεων εργασίας καθορίζεται από την οικονομική πολιτική, δηλαδή από την πολιτική εξουσία. Σύμφωνα με τον Ιωακειμόγλου<sup>36</sup> η Ελλάδα είναι μια πλούσια χώρα που μπορεί να έχει πλήρη απασχόληση, να δώσει εργασία σε όλους, στους ανέργους της και τους μετανάστες της. Αυτό συμβαίνει με σωστή οικονομική πολιτική. Ακόμα υπάρχει η παρεξήγηση των Ελλήνων πως οι μετανάστες επωφελούνται από την Ελληνική οικονομία. Έλληνες καπιταλιστές και νοικοκυραίοι εκμεταλλεύονται την εργασία των μεταναστών. Η εργασία των μεταναστών κάνει κατά πολύ πλουσιότερους τους Έλληνες από ότι τους ίδιους. Αυτό σημαίνει ότι τα 2/3 του πληθυσμού της Ελλάδας επωφελούνται από την παρουσία μεταναστών. Επιπλέον η εργασία των μεταναστών δημιουργεί θέσεις εργασίας για Έλληνες, οι οποίες είναι περισσότερες από αυτές που μετατοπίζει. Συνοψίζοντας η απασχόληση των μεταναστών έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και στο εισόδημα, αλλά και στην εργασία των Ελλήνων.

Επίσης ο μεταναστευτικός παράγοντας συνδέεται αναπόφευκτα με τα έσοδα και τις δαπάνες της κοινωνικής ασφάλισης<sup>37</sup>. η σχετικά νεανική κατά ηλικία δομή των αλλοδαπών εργαζομένων επιδρά θετικά στο ασφαλιστικό σύστημα αφού τα άτομα αυτά συνεισφέρουν οικονομικά χωρίς να επωφελούνται όπως αρμόζει από το σύστημα.

Ακόμα η μετανάστευση επηρεάζει σημαντικά τη γεννητικότητα, τη σύσταση των γάμων και πιο συγκεκριμένα των μικτών γάμων<sup>38</sup>. Οι μετανάστες παρόλη την οικονομική ένδεια που συνήθως τους χαρακτηρίζει, παντρεύονται περισσότερο από τους γηγενείς και κάνουν περισσότερα παιδιά. Με αυτό τον τρόπο συμβάλλουν θετικά στην υπογεννητικότητα της χώρας υποδοχής.

Δυστυχώς όμως, σπάνια προβάλλονται τα θετικά στοιχεία της παρουσίας τους και της συμβολής τους στην ανάπτυξη της χώρας μας. Με την βοήθεια ενός τμήματος των ΜΜΕ και ορισμένων πολιτικών, σε συνδυασμό και με το καθεστώς παρανομίας των μεταναστών, νέοι μύθοι και στερεότυπα κατασκευάστηκαν και διοχετεύτηκαν στην ελληνική κοινή γνώμη, δυσχεραίνοντας ακόμη περισσότερο την σχέση της ελληνικής κοινωνίας με τους αλλοδαπούς που ζουν και εργάζονται στην χώρα μας. Η αύξηση της εγκληματικότητας και της ανεργίας αποδόθηκαν σχεδόν αποκλειστικά στους μετανάστες και στους πρόσφυγες.

<sup>35</sup> Βλ. ο.π. σελ. 81

<sup>36</sup> Βλ. ο.π. σελ. 82

<sup>37</sup> Βλ. ο.π. σελ. 19

<sup>38</sup> Βλ. . Μπάγκαβος- Παπαδοπούλου, σελ. 17

Το μόνο σίγουρο είναι ότι η κοινωνία μας δεν έχει τίποτα να φοβάται από του φτωχούς και δυστυχισμένους πρόσφυγες και μετανάστες, εφόσον τους δώσει τη δυνατότητα να ζήσουν στη χώρα μας ανθρώπινα, να αισθάνονται ασφάλεια και να απολαμβάνουν τα δικαιώματά που έχουν με τη στοιχειώδη αξιοπρέπεια. Έτσι σύμφωνα με τον Τσιάκαλο η αλήθεια είναι ότι η αυξημένη εγκληματικότητα δεν οφείλεται στη συμπεριφορά των προσφύγων και των μεταναστών, αλλά στη συμπεριφορά του κράτους υποδοχής, όταν τους διατηρεί σε καθεστώς παρανομίας. Έτσι το κράτος είναι αυτό, που χωρίς να το θέλει, δημιουργεί το κατάλληλο περιβάλλον ώστε να οργανωθούν και να δράσουν συμμορίες εις βάρος των παράνομων μεταναστών και της ευρύτερης κοινωνίας<sup>39</sup>. Είναι απαραίτητο να μάθουν οι γηγενείς πολίτες ενός κράτους να συνυπάρχουν με τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, χωρίς συγκρούσεις.

---

<sup>39</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 2000, σελ. 56.



### 1.3 Πολυπολιτισμική κοινωνία

Τελευταία συχνά αναφέρεται ο όρος «πολυπολιτισμική κοινωνία», και πολλοί από εμάς πιστεύουν ότι πρόκειται για κάτι νέο, κάτι πρωτόγνωρο και πρωτοποριακό. Στην πραγματικότητα όμως ο όρος και ακόμη περισσότερο ο προβληματισμός που εμπεριέχει είναι αρκετά παλαιός, έλκει την καταγωγή του από τις μεγάλες μεταναστευτικές κοινωνίες των δύο τελευταίων αιώνων (Αμερική, Αυστραλία) και την ανάγκη συνύπαρξης εθνολογικά και φυλετικά διαφορετικών κοινοτήτων μεταναστών στις νέες ηπείρους<sup>40</sup>.

Δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός για την έννοια της πολυπολιτισμικής κοινωνίας, αλλά υπάρχουν διαφορετικές οπτικές. « Σε επίπεδο περιγραφής της πραγματικότητας είναι η ύπαρξη μιας εθνοτικής, πολιτισμικής πολλαπλότητας και ανομοιογένειας. Σε κανονιστικό επίπεδο, η ισότιμη συνύπαρξη ατόμων και ομάδων προερχομένων από διαφορετικές κουλτούρες και εθνότητες. Και σε επίπεδο κριτικής, στρέφεται κατά των φραγμών, της εχθρότητας, των προκαταλήψεων, της διάκρισης και του ρατσισμού.»<sup>41</sup> Για να χαρακτηρίσει σήμερα κανείς μια κοινωνία ως πολυπολιτισμική δεν αρκεί αυτή να παρουσιάζει μόνο τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της πολυγλωσσίας και της πολιτισμικής πολλαπλότητας, αλλά πρέπει να είναι και οργανωμένη κοινωνικά και πολιτικά με τέτοιο τρόπο που να αναδεικνύεται ο σεβασμός και η κατανόηση για αυτήν την υπαρκτή δομή.

Οι πολυπολιτισμικές κοινωνίες εμφανίζονται από τότε που υπάρχει και η μετανάστευση. Τα σύγχρονα μοντέλα μετανάστευσης και εγκατάστασης οδηγούν σε μεγαλύτερη και ευρύτερη εθνική και πολιτισμική μείξη των ομάδων σε μια περιοχή. Η διαδικασία ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει αποδυναμώσει σημαντικά τη φύση των συνόρων μεταξύ των μεμονωμένων χωρών και ευνοεί τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα των ευρωπαϊκών χωρών. Η παγκοσμιοποίηση αφ' ετέρου αυξάνει τις δυνατότητες των πολιτισμών να αναμειχθούν και να εμπλουτίσουν ο ένας πολιτισμός τον άλλο. Να γνωρίσουν την κουλτούρα, τα ήθη και τα έθιμα, καθώς και τις παραδόσεις των διαφορετικών λαών. Η εθνοτική και πολιτισμική πολλαπλότητα αποτελεί τη βάση για εμπλουτισμό και συνοχή. Δεν αρκεί ο σεβασμός και η αναγνώριση της εθνοτικής και πολιτισμικής πολλαπλότητας, αλλά είναι απαραίτητη η δημιουργία διαπολιτισμικών

<sup>40</sup> Κανακίδου Ε.- Παπαγιάννη Β., *Διαπολιτισμική αγωγή*, 1994, σελ. 30

<sup>41</sup> Pantazis, V. (2002) *Der Geschichtsunterricht in der multikulturellen Gesellschaft. Frankfurt am Main*. Peter Lang. p. 32, Βασίλειος Α. Πανταζής, *Ανθρώπινα δικαιώματα, πολυπολιτισμική κοινωνία και εκπαίδευση*. Στο Μέντορας, Αθήνα 2005, σελ. 55

συνδέσεων και επαφών μεταξύ των διαφορετικών ομάδων που ζούνε στην ίδια κοινωνία<sup>42</sup>.

Το ίδιο το άτομο πρέπει να είναι ελεύθερο να επιλέξει σε ποιο κοινωνικό- πολιτισμικό σύνολο θα ανήκει. Η πολυμορφία, ετερότητα και ο πλουραλισμός καταλήγει πολλές φορές στο να αποτελεί πρόβλημα και εστία συγκρούσεων όταν τα μέλη ορισμένων κοινωνικών ομάδων, που διαφοροποιούνται γλωσσικά και πολιτισμικά από την κυρίαρχη ομάδα, αποκλείονται δομικά να συμμετέχουν πλήρως στους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς της χώρας ή τα μέλη κάποιων ομάδων στρέφονται και επιθυμούν την καταστρατήγηση των βασικών ανθρωπίνων και κοινωνικών δικαιωμάτων ομάδων και μειονοτήτων<sup>43</sup>

Όλα τα μέλη μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας έχουν το δικαίωμα να ασκούν τα ίδια δικαιώματα και να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες ανεξάρτητα σε ποια κοινωνικοπολιτική ομάδα ανήκουν. Ακόμα έχουν το δικαίωμα να είναι διαφορετικοί και αυτό να γίνεται σεβαστό από όλους<sup>44</sup>. Για αυτό θα πρέπει να αποδέχονται τις πολιτισμικές διαφορές του καθενός, χωρίς να παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο κάθε πολιτισμός έχει το χώρο του, αλλά ο χώρος αυτός είναι ανοιχτός προς τον άλλον. Αυτό είναι προϋπόθεση για την επιβίωση του κάθε πολιτισμού. Η υποδοχή του καινούριου είναι πρόοδος. Δεν πρέπει να προξενεί φόβο η παγκοσμιοποίηση και η πολυπολιτισμική κοινωνία. Αντίθετα, προσφέρει μάθηση και εμπειρίες από τη συνύπαρξη διαφορετικών λαών. Η διευρυμένη κοινωνία είτε ως ιδεολογία είτε ως τρόπος ζωής, είναι ένα διαχρονικό φαινόμενο<sup>45</sup>.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία που καλύπτει τομείς δραστηριότητας και αλληλεπιδράσεων σε οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό, στρατιωτικό, νομικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Καταρχήν είναι μια παγκόσμια οικονομική διαδικασία που συνδέεται με την αύξηση του εμπορίου, της παραγωγής και των οικονομικών συναλλαγών, οι οποίες πραγματοποιούνται ανάμεσα σε όλες τις χώρες του κόσμου. Ένα άλλο παράδειγμα προέρχεται από το χώρο των μέσων ενημέρωσης και των εξελίξεων όπως οι τηλεπικοινωνίες, οι διακρατικές καλωδιακές συνδέσεις, το Διαδίκτυο και τους ομίλους επιχειρήσεων πολυμέσων. Οι νέες μορφές μέσων

<sup>42</sup> Βλ. ο.π σελ. 56

<sup>43</sup> Κελεσιδής Γιώργος, Διαπολιτισμική αγωγή, Κομοτηνή 5-6 Δεκεμβρίου  
[http://64.233.183.104/search?q=cache:-V6cZ5HXD00J:dim-sapon.rod.sch.gr/diafora/DIAP\\_AGOGH/KELESID.htm](http://64.233.183.104/search?q=cache:-V6cZ5HXD00J:dim-sapon.rod.sch.gr/diafora/DIAP_AGOGH/KELESID.htm)

<sup>44</sup> Βλ. Pantazis, V. (2002), Στο Μέντορας, Αθήνα 2005, σελ 32

<sup>45</sup> Βλ. Φανή Αδάμ-Χριστοπούλου, 2006

<http://64.233.183.104/search?q=cache:SkxW5cPs664J:www.guidance-europe.org/country/GREECE>

επικοινωνίας κινούνται εντός και πέραν των συνόρων, και ενώνουν τα έθνη, τους πολιτισμούς και τους λαούς με το νέο τρόπο.

Πιο συγκεκριμένα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πολυπολιτισμική κοινωνία είναι μια κοινωνία που βασίζεται στη συνύπαρξη των ανθρώπων με διαφορετική εθνοπολιτιστική, γλωσσική, θρησκευτική, φυλετική προέλευση κ.λπ. Είναι μια κοινωνία που εδρεύει στη συνύπαρξη της πλειοψηφίας και των διάφορων μειονοτικών ομάδων. Ακόμα είναι κοινωνία με την εκπροσώπηση των μειονοτικών ομάδων μέσα στον πληθυσμό. Σημαντικός είναι ο ρόλος των ομάδων μεταναστών και προσφύγων μεταξύ των μειονοτικών ομάδων.

Η πολυπολιτισμικότητα είναι το κυρίαρχο φαινόμενο της εποχής μας. Όλες οι κοινωνίες αναζητούν τρόπους για να εξασφαλίσουν την αρμονική συμβίωση διαφορετικών ταυτοτήτων και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων. Κάτω από το πρίσμα της πολιτισμικής ανθρωπολογίας και της ανθρώπινης οικολογίας εξετάζονται η σημερινή ποικιλότητα πολιτισμών και οι κυριότερες διαστάσεις της πολιτισμικής ταυτότητας. Ταυτότητες φυλετικές και εθνικές, όπου μέσα από τη βιολογική ενότητα του ανθρώπινου είδους, που συνεχώς αποκαλύπτεται από την παλαιοανθρωπολογία και τη βιολογία, αναδεικνύεται το πλήθος των ιστορικών εθνικών παραδόσεων και των μαχητικών εθνοτικών διεκδικήσεων<sup>46</sup>.

Είναι γεγονός ότι δεν υπάρχουν μονοπολιτισμικές κοινωνίες. Όλες οι χώρες αποτελούνται από ένα μείγμα διαφορετικών ατόμων, όσον αφορά τη φυλή, τον πολιτισμό, τη θρησκεία και γενικότερα τον τρόπο ζωής τους. Αυτό που πρέπει να κάνουμε είναι να μάθουμε να ζούμε μαζί με τους συνανθρώπους μας και όχι να προσπαθούμε να βρούμε τρόπους για να τους εξαφανίσουμε. Όλοι μας πρέπει να αποκτήσουμε πολιτιστική συνείδηση για να μπορέσουμε να υπάρξουμε σε μια πολύ-πολιτιστική κοινωνία. Στις διαδικασίες μετάδοσης, αναπαραγωγής και ανάπτυξης της πολιτιστικής συνείδησης πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα απεικονίζουν το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων μιας κοινωνίας. Είναι σε θέση να επηρεάσουν και να αλλάξουν αυτές τις σχέσεις. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι οι απαραίτητοι, ουσιαστικοί παράγοντες της κοινωνικοποίησης κάθε ατόμου, συμμετέχουν στη διαμόρφωση και ανάπτυξη της προσωπικότητας κάθε ανθρώπου σύμφωνα με τα αιτήματα μιας συγκεκριμένης κοινωνίας με βάση την προηγούμενη ιστορική εμπειρία, το αναμενόμενο μέλλον και τα επιθυμητά ιδανικά της.

<sup>46</sup> Βερνίκος Νικόλαος, *Κοινωνικές Επιστήμες*, Κριτική, 2002

### 1.3.1 Η Ελλάδα ως πολυπολιτισμική κοινωνία.

Η Ελλάδα σε διάστημα μόλις μίας δεκαετίας, με το τέλος του ψυχρού πολέμου, από χώρα αποστολής μεταναστών μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής, σε Εδέμ των ονείρων χιλιάδων απελπισμένων, που καταφθάνουν καθημερινά, νόμιμα η παράνομα, αναζητώντας μια θέση στην Ελλάδα, όπως ακριβώς συνέβη με χιλιάδες Έλληνες, οι οποίοι αναγκάστηκαν να αφήσουν την Ελλάδα κατακλύζοντας τις αγορές εργασίας της Γερμανίας, των ΗΠΑ, του Καναδά, της Αυστραλίας και άλλων αναπτυγμένων χωρών, ιδιαίτερα στις δεκαετίες του 1950 και 1960<sup>47</sup>. Είναι γεγονός, ότι οι μετανάστες από το Νότο συνέβαλαν τα μέγιστα, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στην ανοικοδόμηση της Ευρώπης και στην οικονομική ανάπτυξη που ακολούθησε.

Στον Ελλαδικό χώρο υπάρχουν κυρίως δύο ιστορικές κοινότητες, οι οποίες επιθυμούν να επιβιώσουν πολιτισμικά. Η μουσουλμανική κοινότητα της Θράκης και των Αθιγγάνων που ζουν σε διάφορα σημεία της πόλης<sup>48</sup>.

Ο αριθμός των μεταναστών στη χώρα μας υπολογίζεται γύρω στους 700.000-800.000<sup>49</sup>. Τα πρώτα κύματα των μεταναστών και προσφύγων προέρχονταν κυρίως από ασιατικές και αφρικανικές χώρες και την Πολωνία. Τα επόμενα και μαζικότερα κύματα προήλθαν πρωταρχικά -σε ποσοστό που υπερβαίνει το 80% του συνόλου από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, μετά την κατάρρευση του πολιτικού και οικονομικού τους συστήματος, αλλά και από την Τουρκία και το Ιράκ. Ο μεγάλος όγκος των οικονομικών μεταναστών από το 1991 και μετά προέρχεται, σε ποσοστό περίπου 66% από την Αλβανία και δευτερευόντως από τη Βουλγαρία<sup>50</sup>.

Από τα παραπάνω, αλλά και από την καθημερινή μας ζωή, είναι εύκολο να καταλάβουμε ότι και η Ελλάδα είναι μια χώρα, η οποία αποτελείται από πολλούς διαφορετικούς λαούς, άρα είναι και αυτή πολυπολιτισμική. Το μόνο που πρέπει να κάνουμε ώστε να μπορέσουμε να ζήσουμε αρμονικά όλοι μαζί σε μια χώρα, χωρίς προβλήματα είναι να σεβόμαστε πάνω από όλα τους ανθρώπους που ζούνε μαζί μας και να τους δεχτούμε όπως είναι, χωρίς να τους απομακρύνουμε από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Ζούμε σε μια κοινωνία που είτε το θέλουμε είτε όχι, αποτελείται από άτομα διαφορετικών εθνοτήτων, χρώματος, θρησκείας, φύλου κ.τ.λ Είναι γεγονός ότι η Ελληνική κοινωνία πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι η παρουσία αυτών των ανθρώπων δεν είναι ένα παροδικό φαινόμενο και πρέπει να προετοιμαστεί κατάλληλα, ώστε να

<sup>47</sup> [www.uoi.gr/schools/early-childhood/metanastes/epiptoseis.htm](http://www.uoi.gr/schools/early-childhood/metanastes/epiptoseis.htm) - 16k

<sup>48</sup> Δαμανάκης Μ., 1997, σ. 89.

<sup>49</sup> [www.karamanou.gr/gr/uploads/Documents/OMI/IEΣ/01/sp01\\_1711.htm](http://www.karamanou.gr/gr/uploads/Documents/OMI/IEΣ/01/sp01_1711.htm) - 30k

<sup>50</sup> [www.iom.gr/inst/iom/gallery/Events/Ομιλία%20Α.%20Ζαβου.doc](http://www.iom.gr/inst/iom/gallery/Events/Ομιλία%20Α.%20Ζαβου.doc)



μειωθούν στο ελάχιστο τα φαινόμενα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού που δημιουργούν πολλά προβλήματα. Η πολυπολιτισμικότητα χαρακτηρίζει πολλές κοινωνίες, καθιστά επιτακτική την ανάγκη για την υιοθέτηση νέων προσεγγίσεων σε κάθε επίπεδο<sup>51</sup>.

Τελικά διαπιστώνεται ότι η δυναμική της πολυπολιτισμικότητας πιέζει τις κοινωνίες μας να εξελιχθούν, περνώντας από το στάδιο της κοινωνίας των μαζών στο στάδιο της κοινωνίας των πολιτισμών και των πολιτισμικών ομάδων.<sup>52</sup> Οι πολίτες είναι απαραίτητο να υιοθετήσουν την αρμόζουσα συμπεριφορά απέναντι σε όλους τους συνανθρώπους τους ώστε να μπορέσουν όλοι μαζί να συμβιώσουν σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

---

<sup>51</sup> Βλ. ο.π. σελ. 77

<sup>52</sup> Βλ. ο.π. σελ. 56

## 2. Ανθρώπινα δικαιώματα.

Είναι γεγονός ότι όλες οι κοινωνίες, στη σημερινή εποχή είναι πολυπολιτισμικές. Για να μπορέσουν να συνυπάρξουν λοιπόν όλοι αυτοί οι διαφορετικοί πολιτισμοί μέσα σε μια χώρα είναι απαραίτητο η εκάστοτε κοινωνία να πάρει κάποια μέτρα για την προστασία όλων των ανθρώπων που κατοικούν σε αυτή. Με την αύξηση του αριθμού των μεταναστών στις διάφορες χώρες οι κάτοικοι οι οποίοι κατοικούσαν ήδη στη χώρα αντιμετώπιζαν τους νέους κατοίκους με απάνθρωπο τρόπο, προσπαθώντας να τους εξοντώσουν, δίχως να υπολογίζουν καμία ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αυτό βέβαια δεν έπρεπε να μείνει χωρίς καμία προσπάθεια για να αλλάξει.

Προκειμένου να αλλάξει αυτή η κατάσταση οι άνθρωποι έκαναν έναν αγώνα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο αγώνας για τα ανθρώπινα δικαιώματα υπάρχει από τότε που υπάρχει και η ανθρωπότητα. Η ιστορία όμως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αρχίζει κατά το δεύτερο μισό του 18<sup>ου</sup> αιώνα με την Αμερικανική και Γαλλική Διακήρυξη<sup>53</sup>. Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε και η Γαλλική επανάσταση. Οι τρεις αρχές του κεντρικού συνθήματος ήταν "Ελευθερία – Ισότητα – Αδελφοσύνη". Όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου παρουσιάζουν αυτή τη τριαδική δομή<sup>54</sup>. Δεν είναι καθόλου τυχαίο λοιπόν που στο πρώτο άρθρο της Οικουμενικής διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, περιλαμβάνονται οι βασικές αρχές της Γαλλικής επανάστασης. « όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα. Είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση, και οφείλουν να συμπεριφέρονται μεταξύ τους με πνεύμα αδελφοσύνης»<sup>55</sup>.

Επίσης ρίζες των δικαιωμάτων του ανθρώπου βρίσκουμε και στον Χριστιανισμό<sup>56</sup>. Δεν υπάρχουν βέβαια τα ανθρώπινα δικαιώματα με τη μορφή που έχουν σήμερα, αλλά μπορούμε να τα εντοπίσουμε σε ένα πολύ πρώιμο στάδιο. Ένα παράδειγμα από το Χριστιανισμό είναι ότι όλοι οι άνθρωποι προέρχεται από τον Αδάμ και την Εύα, άρα όλοι έχουμε κοινή προέλευση, που σημαίνει ότι είμαστε το ίδιο, από την ίδια οικογένεια. Επίσης ο Χριστιανισμός υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος φτιάχτηκε "κατ' εικόνα" και "καθ' ομοίωση" του Θεού. Σε αυτή τη φράση εμπεριέχεται τόσο η ιδέα της ενότητας του ανθρωπίνου γένους, όσο και η ισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Γενικά η ορθοδοξία δεν είναι ατομική. Η

<sup>53</sup> Δεληκωσταντής Κώστας, *Τα δικαιώματα του ανθρώπου, Δυτικό ιδεολόγημα ή οικουμενικό ήθος*, , Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995. σελ. 21

<sup>54</sup> Βλ. ο.π. σελ. 37 ( H. Bielefeldt Heiner, *Die Menschenrechte als "das Erbe der gesamten Menschheit"* , *Wurde und Recht des Menschen*, 148 )

<sup>55</sup> Πηγή: Τμήμα Διεθνούς Προστασίας του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Συλλογή συμβάσεων και κειμένων Διεθνούς Δικαίου αναφορικά με τους πρόσφυγες και τους εκτοπισμένους πληθυσμούς. Τόμοι I, II, Αθήνα 1996.

<sup>56</sup> Βλ. Δεληκωσταντής, 1995, σελ. 31

ατομική σωτηρία θεωρείτε αδύνατη. Ακόμα ο ίδιος ο Θεός της ορθοδοξίας είναι κοινωνία προσώπων. Η τριαδική μορφή του Θεού δείχνει ότι ο Θεός δεν είναι ένα πρόσωπο, αλλά αποτελείται από τρία διαφορετικά αλλά συγχρόνως ίσα πρόσωπα, Πατήρ, Υιός και Άγιο Πνεύμα.

Αγώνας για την συνταγματική κατοχύρωση και πραγμάτωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αγώνας για να αναγνωρισθούν και να διασφαλιστούν νομικά οι βασικές προϋποθέσεις της ανθρώπινης ύπαρξης, για να εξασφαλισθούν οι όροι μιας αξιοπρεπούς και ελεύθερης ζωής, την οποία δικαιούται κάθε άνθρωπος, ανεξάρτητα από φυλή, φύλο, ηλικία, κοινωνική τάξη και μόρφωση<sup>57</sup>.

Ο κυριότερος σταθμός στην ιστορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί η ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και η Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις 10 Δεκεμβρίου 1948<sup>58</sup>. Τα δικαιώματα του ανθρώπου αποκτούν έτσι οικουμενική εμβέλεια ως θεμέλιο και κριτήριο της παγκόσμιας ειρήνης και ανοίγονται δυνατότητες διεθνούς προστασίας τους.

Τα κύρια χαρακτηριστικά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η οικουμενικότητα. Αυτό σημαίνει ότι κανένας άνθρωπος εν είναι αποκλεισμένος από την αξίωση τόσο για τα δικαιώματα του ανθρώπου όσο και για τις υποχρεώσεις. Ακόμα ισχύουν ανεξάρτητα από την ιδιότητα του μέλους σε μια φυλή ή σε ένα έθνος, ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία και τη θρησκευτική πίστη. Επιπλέον ισχύουν για το μεμονωμένο άτομο, όπως και για τα κράτη ή το σύνολο. Τέλος είναι αμετάκλητα, διότι δεν απονέμονται από το κράτος<sup>59</sup>. Το κράτος μπορεί μόνο να τα αναγνωρίσει.

Τα ανθρωπίνια δικαιώματα πρέπει να κατανοούνται ως οικουμενικό ήθος, ως θεμέλιο της ειρηνικής συμβίωσης ατόμων και λαών με βάση το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, κάτω από τις συνθήκες του πολυπολιτισμικού κόσμου στον οποίο ζούμε. Κύριος εκφραστής της οικουμενικής εμβέλειας των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι ο ΟΗΕ, ο οποίος τον Ιούνιο του 1993 επιβεβαίωσε τον οικουμενικό και αδιαίρετο χαρακτήρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. «όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι οικουμενικά, αδιαίρετα, αλληλοεξαρτώμενα και αλληλένδετα.»<sup>60</sup>

<sup>57</sup> Βλ. ο.π.

<sup>58</sup> Βλ. ο.π. σελ. 23

<sup>59</sup> Volker Lenhart, *Παιδαγωγική των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Συγκριτική Παιδαγωγική, Διεύθυνση σειράς : Σήφης Μπουζάκης, Gutenberg 2006, Εισαγωγή- Επιμέλεια : Βασίλης Πανταζής, Μετάφραση : Έβα Γεμεντζη, σελ. 18

<sup>60</sup> Πανταζής Β., *Ανθρώπινα δικαιώματα, πολυπολιτισμική κοινωνία και εκπαίδευση*, στο : Μέντορας, Αθήνα 2005 σελ. 54



Για τα ανθρώπινα δικαιώματα σήμερα υπάρχουν τουλάχιστον 250 συμβατικά κείμενα με ποικίλες ονομασίες, όπως συμβάσεις, συνθήκες, σύμφωνα, πρωτόκολλα κ.α., τα οποία διαμορφώθηκαν από τον ΟΗΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης, τον Οργανισμό Αμερικανικών κρατών, τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού και άλλους οργανισμούς<sup>61</sup>.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία αποτελούν μια από τις σημαντικότερες κατακτήσεις της ανθρωπότητας, βρίσκονται σήμερα στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Θεωρούνται αρχές του πολιτικού ανθρωπισμού<sup>62</sup>. Έχουν παγιωθεί στη συνείδηση των ανθρώπων ως σύμβολα του αγώνα για ελευθερία, δικαιοσύνη και ειρήνη, παρόλες τις τροποποιήσεις που έχουν υποστεί κατά τους αιώνες. Τα δικαιώματα του ανθρώπου μπορεί να αμφισβητούνται και να παραβιάζονται πολλές φορές αλλά δεν παύουν να αποτελούν «οριστικές κατακτήσεις<sup>63</sup>» για την ανθρωπότητα. Σίγουρα αποτελούν κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας εφόσον έχουν κατακτηθεί μέσα από αγώνες, κόπους και θυσίες πολλών ανθρώπων.

Ο αγώνας για τα δικαιώματα του ανθρώπου αφενός είναι αγώνας κατά της παραβίασης τους και για την κατοχύρωση και τον έμπρακτο σεβασμό τους. Αφετέρου είναι αγώνας εναντίον της παρανόησης και διαστρέβλωσης του νοήματος που έχουν, αλλά και η θεμελίωση τους<sup>64</sup>.

Αξίζει να επισημανθεί ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν παραχωρούνται από κανένα κράτος, αλλά όλα τα κράτη οφείλουν να τα αναγνωρίσουν ως αναφαίρετα και ως θεμέλιο της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον σύγχρονο κόσμο<sup>65</sup>. Το σίγουρο είναι ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν πρέπει να παραμείνουν ηθικά αιτήματα, αλλά αποβλέπουν στη νομική κατοχύρωση τους και στη θεμελίωση θεσμών που θα διασφαλίζουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η οποία αποτελεί και το κεντρικό σημείο αναφοράς τους.

Όμως παρά τις συγκρούσεις και αμφισβητήσεις που υπάρχουν γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι για πρώτη φορά οι λαοί της γης συμφώνησαν πάνω σε ένα κοινό κοινών αξιών, τις οποίες διακήρυξαν με τη μορφή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Εν κατακλείδι θα ήθελα να σημειώσω ότι η διδασκαλία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα σχολεία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για ομαλή συμβίωση μέσα σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία. Βέβαια είναι πρόσφατη για αυτό το λόγο παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και δυσκολίες. Καταρχήν οι μαθητές πρέπει να μάθουν τι είναι τα

<sup>61</sup> Βλ. Δεληκωσταντής, *Τα δικαιώματα του ανθρώπου*, σελ. 14

<sup>62</sup> Βλ. ο.π σελ. 11

<sup>63</sup> Δραγώνα- Μονάχου, Μυρτώ, *Ανθρώπινα δικαιώματα, Άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια- Λεξικό, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989, σελ. 477.*

<sup>64</sup> Βλ. Δεληκωσταντής, 1995, σελ. 12-13.

<sup>65</sup> Βλ. ο.π. σελ. 17

δικαιώματα του ανθρώπου, ποια δικαιώματα ανήκουν σε αυτά και ποια είναι τα δικαιώματα που έχουν οι άλλοι. Δεύτερον οι μαθητές πρέπει να αποκτήσουν βούληση και την ικανότητα να εφαρμόζουν και να προασπίζουν τα δικαιώματα του ανθρώπου. Επιπλέον η εκπαίδευση για τα δικαιώματα του ανθρώπου πρέπει να διδάσκεται σε ατμόσφαιρα ευαισθησίας και ενδιαφέρον για τα ιδεώδη των δικαιωμάτων του ανθρώπου. «Επιπρόσθετα η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και την ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιακών ελευθεριών. Πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και σε όλες της φυλές και θρησκευτικές ομάδες, και να ευνοεί την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης»<sup>66</sup>.

Κύριος στόχος της είναι η καλλιέργεια στάσεων ανεκτικότητας, σεβασμού και αλληλεγγύης απέναντι στα ανθρώπινα δικαιώματα. Επίσης είναι σημαντικό να παρέχονται γνώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τους θεσμούς που δημιουργήθηκαν για την εφαρμογή τους. Τέλος τα παιδιά πρέπει να συνειδητοποιήσουν τους τρόπους και τα μέσα με τα οποία τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορούν να μεταφραστούν σε κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα<sup>67</sup>. Αν θέλουμε βέβαια να έχουμε κάποιο αποτέλεσμα πρέπει από τη νηπιακή ακόμα ηλικία να αρχίσει η εκπαίδευση για τα δικαιώματα του ανθρώπου, αλλά και πιο συγκεκριμένα για τα δικαιώματα του παιδιού.

---

<sup>66</sup> Βλ. ο.π. σελ. 131

<sup>67</sup> Πανταζής Β., *Το μάθημα της ιστορίας- Διαπολιτισμική μάθηση στο μάθημα της Ιστορίας*. Στο : Μακεδόν, τεύχος 10, 2002 , σελ. 215.

## 2.1 Τα δικαιώματα του παιδιού.

Όπως είναι γνωστό ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η καθολικότητα και η οικουμενικότητα. Αυτό σημαίνει ότι ανήκουν σε όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτου φύλου, καταγωγής, θρησκευματος, ηλικίας. Και βέβαια δεν μπορούμε να μην συμπεριλάβουμε τα παιδιά όλου του κόσμου, τα οποία καλύπτουν το ένα τρίτο του πληθυσμού της γης<sup>68</sup>.

Αναγνωρίζοντας λοιπόν ότι σε όλες τις χώρες υπάρχουν παιδιά που ζουν σε πολύ δύσκολες συνθήκες, και ότι είναι αναγκαίο να δοθεί βοήθεια σε αυτά τα παιδιά, διότι όλα τα παιδιά λόγω της αναπτυξιακής τους, φυσικής και διανοητικής ανωριμότητας δεν είναι σε θέση ούτε να διεκδικούν τα δικαιώματα τους αλλά ούτε και να τα γνωρίζουν. Για την προστασία λοιπόν των δικαιωμάτων του παιδιού τα Ηνωμένα Έθνη πραγματοποίησαν τη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, συμπεριλαμβανομένης και της νομικής προστασίας, τόσο πριν όσο και μετά τη γέννηση του. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου του 1989. Έως σήμερα έχει επικυρωθεί από 191 χώρες, ενώ δεν την έχουν επικυρώσει δύο. Η Ελλάδα την επικύρωσε στις 2 Δεκεμβρίου του 1992<sup>69</sup>. Αναγνώρισαν λοιπόν την εγγενή αξιοπρέπεια και τα ίσα και αναφαίρετα δικαιώματα όλων των μελών της ανθρωπίνης οικογένειας, το οποίο αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο. Ακόμα το παιδί για να αναπτυχθεί αρμονικά η ανάπτυξή της προσωπικότητας του, πρέπει να μεγαλώσει σε κλίμα ευτυχίας αγάπης, κατανόησης, ειρήνης, αξιοπρέπειας, ανοχής, ελευθερίας, ισότητας και αλληλεγγύης.

Στη σύμβαση αυτή καταρχήν όρισαν ως παιδί το άτομο πριν από τη γέννηση του έως και τα 18 του χρόνια. Χαρακτηριστικά στο δεύτερο άρθρο επισημαίνει ότι: «Τα συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρωσης, βασισμένης στη νομική κατάσταση, στις δραστηριότητες στις εκφρασμένες απόψεις ή στις πεποιθήσεις των γονέων του, των νόμιμων εκπροσώπων του ή των μελών της οικογένειάς του.» σελ. 126 Στο άρθρο 7 επισημαίνεται ότι το παιδί εγγράφεται στο ληξιαρχείο αμέσως μετά τη γέννησή του και έχει από εκείνη τη στιγμή το δικαίωμα ονόματος, το δικαίωμα να αποκτήσει

<sup>68</sup> [europa.eu/scadplus/leg/el/lvb/r12555.htm](http://europa.eu/scadplus/leg/el/lvb/r12555.htm) - 17k -

<sup>69</sup> Τα δικαιώματα του παιδιού.  
<http://www.unicef.gr/reports/symb.php>

ιθαγένεια και, στο μέτρο του αδύνατου, το δικαίωμα να γνωρίζει τους γονείς του και να ανατραφεί από αυτούς.

Επιπλέον αναγνωρίζεται ότι το παιδί πρέπει να απολαμβάνει όλα τα δικαιώματα που του ανήκουν. Χωρίς οποιαδήποτε εξαίρεση δικαιούται να απολαμβάνει τα δικαιώματα αυτά χωρίς διακρίσεις εξαιτίας φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτιστικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, ιδιοκτησίας, καταγωγής ή άλλης κοινωνικής θέσης, τόσο του ίδιου, όσο και της οικογένειάς του.

Επιπλέον θέτει στοιχειώδεις αρχές για την ευημερία των παιδιών στα διάφορα στάδια εξέλιξής τους και αποτελείται από 54 άρθρα. Τα άρθρα που περιέχει η Σύμβαση μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις ευρύτερες κατηγορίες<sup>70</sup> :

α ) είναι τα δικαιώματα επιβίωσης και καλύπτουν το δικαίωμα του παιδιού για ζωή και τις ανάγκες που είναι πιο βασικές για την ύπαρξή του. Αυτά συμπεριλαμβάνουν ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης, στέγη, διατροφή και πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες.

β ) είναι τα δικαιώματα προστασίας και απαιτούν τα παιδιά να προφυλλάσσονται από κάθε είδους κακοποίηση, αμέλεια και εκμετάλλευση. Καλύπτουν θέματα όπως ειδική φροντίδα για προσφυγόπουλα, βασανιστήρια, κακοποίηση στο σωφρονιστικό σύστημα, ανάμειξη σε εμπόλεμες διαμάχες, εργασία ανηλίκων, χρήση ναρκωτικών και σεξουαλική εκμετάλλευση

γ ) είναι τα δικαιώματα ανάπτυξης και εξέλιξης και Συμπεριλαμβάνουν όλα όσα τα παιδιά χρειάζονται για να μπορέσουν να εκμεταλλευθούν στο έπακρο τις δυνατότητές τους. Για παράδειγμα το δικαίωμα της εκπαίδευσης, το παιχνίδι και η αναψυχή, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, η πρόσβαση σε πληροφορίες και η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας.

δ ) είναι τα δικαιώματα συμμετοχής και Επιτρέπουν στα παιδιά να παίζουν ενεργό ρόλο στις κοινωνίες και τα έθνη τους. Αυτά περικλείουν την ελευθερία να εκφράζουν γνώμη, να έχουν λόγο σε ζητήματα που αφορούν στη ζωή τους, να συμμετέχουν σε οργανώσεις και να συναθροίζονται ειρηνικά.

---

<sup>70</sup> Τα δικαιώματα του παιδιού.  
[www.unicef.gr/symbs.php](http://www.unicef.gr/symbs.php) - 7k

Παρότι όλοι γνωρίζουμε τη σημασία που έχουν τα δικαιώματα του παιδιού εξακολουθούν να απέχουν πολύ από το να γίνουν σεβαστά σε παγκόσμιο επίπεδο και επίσης οι θεμελιώδεις ανάγκες του παιδιού εξακολουθούν να μην ικανοποιούνται. Στα 2,2 δισεκατομμύρια παιδιών του πλανήτη, το 86% ζει σε αναπτυσσόμενες χώρες και το 95% των παιδιών πεθαίνουν πριν από την ηλικία των 5 ετών, δεν έχουν πρόσβαση στη βασική εκπαίδευση ή είναι θύματα αναγκαστικής εργασίας ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης<sup>71</sup>. Το ένα τρίτο όλων των παιδιών υποφέρει από υποσιτισμό κατά τη διάρκεια των πρώτων πέντε ετών της ύπαρξής τους· πολλά παιδιά ζουν σε άθλιες συνθήκες, δεν έχουν πρόσβαση σε βασική ιατρική περίθαλψη, υποχρεώνονται σε καταναγκαστική εργασία και είναι θύματα της εμπορίας ανθρώπων· περίπου 300.000 παιδιά στρατεύονται ως παιδιά-στρατιώτες σε ένοπλες συγκρούσεις<sup>72</sup>.

Για τη βελτίωση των συνθηκών επιβίωσης αυτών των παιδιών το πρώτο πράγμα που είναι απαραίτητο να γίνει είναι όλες οι χώρες να δημιουργήσουν ειδικά προγράμματα για την ενημέρωση των πολιτών τους, σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών και έπειτα να λάβουν κατάλληλα μέτρα για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού.

---

<sup>71</sup> Βλ. ο.π.

<sup>72</sup> Βλ. ο.π.



## 2.2 Το δικαίωμα της μόρφωσης.

Η μόρφωση αποτελεί ένα αναφαίρετο δικαίωμα του ανθρώπου και είναι ένας βασικός παράγοντας, καθοριστικός και καταλυτικός για την πορεία της ζωής του και την εξέλιξη του. Μέσα από τη μόρφωση οδηγούμαστε στη γνώση, η οποία δεν περιορίζεται στον επαγγελματικό τομέα μόνο, αλλά συμβάλλει και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου. Ακόμα η μόρφωση φέρνει σε επαφή και εξοικειώνει τον άνθρωπο με την πληροφορία και κατ' επέκταση καλλιεργεί και τροφοδοτεί την επικοινωνία. Προωθεί και ενδυναμώνει τη σκέψη, την αναζήτηση, τη ζύμωση και την κυοφορία νέων προσεγγίσεων - ιδεών - αντιλήψεων που οδηγούν την κοινωνία στην πρόοδο και την ανάπτυξη όλων των μελών της. Επανατοποθετεί, ουσιαστικά και συνειδητά τον άνθρωπο μέσα στο σύνολο ως αναπόσπαστο και δημιουργικό κομμάτι του<sup>73</sup>.

Όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα στη μάθηση, και το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τη μητρική τους γλώσσα, κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας και όχι τα πάντα να διδάσκονται με βάση τη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Ακόμα μέσα στο σχολείο πρέπει να τους αναγνωρίζεται το δικαίωμα του να μιλήσουν και να εκφραστούν για τις πολιτιστικές τους συνήθειες, ήθη και έθιμα.

Πρόσφατα με την Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού τα Συμβαλλόμενα Κράτη «αναγνώρισαν το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση και, ιδιαίτερα, την επίτευξη της άσκησης του δικαιώματος αυτού προοδευτικά και τη βάση της ισότητας των ευκαιριών. Πιο συγκεκριμένα θεμελίωσαν τη στοιχειώδη εκπαίδευση υποχρεωτική και δωρεάν για όλους. Ακόμα ενθάρρυναν την ανάπτυξη διάφορων μορφών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τόσο γενικής όσο και επαγγελματικής, αφήνοντας αυτές ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί. Επίσης πήραν κατάλληλα μέτρα, όπως η θέσπιση της δωρεάν εκπαίδευσης και της προσφοράς χρηματικής βοήθειας σε περίπτωση ανάγκης. Εξασφάλισαν σε όλους την πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία με όλα τα κατάλληλα μέσα, σε συνάρτηση με τις ικανότητες του καθενός. Επιπρόσθετα πήραν μέτρα για να ενθαρρύνουν την τακτική σχολική φοίτηση και τη μείωση του ποσοστού εγκατάλειψης των σχολικών σπουδών. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη πήραν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την εφαρμογή της σχολικής πειθαρχίας με τρόπο που να ταιριάζει στην αξιοπρέπεια του παιδιού ως ανθρώπινου όντος, και σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση. Τέλος τα Συμβαλλόμενα Κράτη προάγουν και ενθαρρύνουν τη διεθνή συνεργασία στον τομέα της παιδείας, με σκοπό να συμβάλλουν κυρίως στην εξάλειψη της άγνοιας και του

<sup>73</sup> leandros.physics.uoi.gr/odl/essays/ergasia1/Benaki1Diorth.htm - 24k -

αναλφαβητισμού στον κόσμο και να διευκολύνουν την πρόσβαση στις επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και στις σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους. Για το σκοπό αυτόν, λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψη οι ανάγκες των υπό ανάπτυξη χώρων».<sup>74</sup>

Έρευνες της Unicef έδειξαν ότι 140.000.000 παιδιά, η πλειοψηφία κορίτσια δεν έχουν πάει ποτέ σχολείο<sup>75</sup>. Αυτό δείχνει και τη διάκριση ως προς το φύλο σε σχέση με το δικαίωμα της μόρφωσης αλλά και ότι στερείται το δικαίωμα της μόρφωσης από ένα σημαντικότατο αριθμό παιδιών. Παρά τις προσπάθειες του ΟΗΕ για τη προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, η καταπάτηση τους συνεχίζεται, με αποτέλεσμα πολλά παιδιά να στερούνται ακόμα και τα στοιχειώδη. Βέβαια μετά την υλοποίηση του ανθρωπίνου δικαιώματος στη βασική εκπαίδευση είχαμε μια ετήσια αύξηση. Ο συνολικός αριθμός των μαθητών και μαθητριών των δημοτικών σχολείων από 599 εκατομμύρια το 1990, ανέβηκε σε 681 εκατομμύρια το 1998<sup>76</sup>. Πολύ αισιόδοξο και για τα επόμενα χρόνια.

Ακόμα αξίζει να σημειωθεί ότι « Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι δικαιώματα όλων των ανθρώπων και μέσα από την εκπαίδευση μπορούμε να τα γνωρίσουμε και κυρίως να μάθουμε να τα διεκδικούμε.»<sup>77</sup> Το σχολείο είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει τις γνώσεις των παιδιών σε συνάρτηση με τα δικαιώματα του ανθρώπου αλλά και τρόπους διεκδίκησης αυτών που τους ανήκουν.

Ήδη από την εποχή των δημοκρατικών μεταρρυθμιστικών εκπαιδευτικών κινημάτων, «δημοκρατικό» ονομαζόταν ένα σχολείο, στο οποίο θα μπορούσαν να φοιτήσουν όλα τα παιδιά για να προετοιμαστούν κατάλληλα για τη ζωή. Όλα τα παιδιά έχουν το δικαίωμα σε όλα τα μορφωτικά αγαθά, κατάλληλα προσανατολισμένα σε συγκεκριμένα θέματα, των οποίων η γνώση είναι απαραίτητη για την «κατάκτηση» του κόσμου. Αυτό ισχύει και σήμερα. «Ανθρώπινο<sup>78</sup>» ονομάζεται ένα σχολείο όταν λειτουργεί χωρίς αποκλεισμούς και προσφέρει τα μορφωτικά αγαθά κατάλληλα προσαρμοσμένα για όλα τα παιδιά. Αρνήται να κατατάξει τα παιδιά σε κατηγορίες. Δέχεται ότι το κάθε παιδί είναι διαφορετικό, έχει τη δική του προσωπικότητα, τις δικές του ιδιαιτερότητες, τους δικούς του ρυθμούς μάθησης, άρα χρειάζεται και την ανάλογη διαφορετική αντιμετώπιση.

Αυτό βέβαια θα ήταν το ιδανικό όμως δεν συμβαίνει στα σχολεία της χώρας μας. « Το σχολείο για όλα τα παιδιά» δεν υπάρχει ακόμα. Αντίθετα το «γενικό σχολείο» παραμένει ένα «ειδικό σχολείο» για

<sup>74</sup> Βλ. [www.unicef.gr/symbms.php](http://www.unicef.gr/symbms.php) - 8κ

<sup>75</sup> [www.unicef.gr/reports/sowcr2005.php](http://www.unicef.gr/reports/sowcr2005.php) - 31κ

<sup>76</sup> Βλ. Volker Lenhart, 2006. σελ. 165

<sup>77</sup> Βλ. Τσιάκαλος, *Η υπόσχεση της παιδαγωγικής*, εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 17

<sup>78</sup> Βλ. ο.π. σελ. 17



«κανονικά» παιδιά<sup>79</sup>. Δηλαδή για παιδιά με γνωστικές ικανότητες ενός συγκεκριμένου τύπου και με συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτισμικές καταβολές. Τα παιδιά που διαφέρουν σε κάποιο σημείο από τα παιδιά της πλειοψηφίας δεν απολαμβάνουν στο μέγιστο αν όχι και καθόλου το δικαίωμα τους στη μόρφωση. Η εκπαίδευση μπορεί να μην λύνει το μεγάλο κοινωνικό ζήτημα της φτώχειας, διευρύνει όμως τους ορίζοντες των παιδιών και προετοιμάζει τους δημοκρατικούς πολίτες του αύριο. Αποτελεί κατάκτηση των ασθενέστερων οικονομικά στρωμάτων η δημιουργία του δημόσιου σχολείου και η λειτουργία σε αυτό θεσμών αντισταθμιστικής αγωγής, που ενισχύουν τα παιδιά τα οποία αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα λόγω της κοινωνικής και οικονομικής τους θέσης<sup>80</sup>.

Τέλος η απομάκρυνση των παιδιών από το σχολείο, οδηγεί ταυτόχρονα και στην απομάκρυνση από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο και απομόνωση του κάθε παιδιού στον εαυτό του. Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πολύπλοκο και βιώνετε συνεχώς από πάρα πολλά παιδιά, αλλά και ενήλικες. Επίσης το δικαίωμα στη μόρφωση δε μπορεί να απευθύνεται μόνο στα ανήλικα μέλη ενός κοινωνικού συνόλου. Η μόρφωση πρέπει να απευθύνεται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, ανεξάρτητα από τις οικονομικές δυνατότητες, αλλά και σε όλες τις ηλικίες. Η έκρηξη των γνώσεων και παράλληλα των αναγκών στην οικονομία, την πολιτική, την εκπαίδευση, καθιερώνουν τη Διαβίου Παιδεία ως τη μοναδική λύση για την επιτυχή ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο. Η Διαβίου Παιδεία ενισχύει τους πολίτες στο να αποκτούν νέες δεξιότητες, καλλιεργεί τη διάθεση και την ικανότητά τους να αποκτούν γνώσεις, αλλά και αυτοπεποίθηση, ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα, την ανάληψη ευθυνών και το κριτικό πνεύμα<sup>81</sup>. Το σίγουρο είναι ότι η εκπαίδευση μπορεί και πρέπει να είναι κτήμα όλων των ανθρώπων και μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση της ζωής τους<sup>82</sup>. Είναι δικαίωμα απαραίτητο για την καλύτερη διαβίωση του κάθε ανθρώπου.

<sup>79</sup> Βλ. ο.π. σελ. 20

<sup>80</sup> [www.ecocrete.gr/index.php?option=com\\_content&task=view&id=758&Itemid=85](http://www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=758&Itemid=85) - 56k

<sup>81</sup> Βλ. ο.π.

<sup>82</sup> Βλ. Τσιάκαλος, *Η υπόσχεση της παιδαγωγικής*, σελ. 21

### 3. Ξενοφοβία

Στις παρυφές του φαινομένου του ρατσισμού κινείται η ξενοφοβία<sup>83</sup>. Ξενοφοβία σημαίνει εχθρότητα για τους ξένους και προέρχεται από τη λέξη "ξένος" που σημαίνει κάτι το διαφορετικό, το αλλιώτικο. Όλοι οι άνθρωποι από τη φύση μας έχουμε μέσα μας έναν φόβο. Ένα φόβο για το ξένο, το διαφορετικό, το καινούργιο για μας. Ένα φόβο που εμφανίζεται κάθε φορά που συναντάμε κάποιον άγνωστο ή κάποια άγνωστη κατάσταση για εμάς. Ο φόβος για τον ξένο σαφώς και δεν είναι ρατσισμός, σαφώς και δεν εκδηλώνεται με βία, σαφώς και δεν είναι ιδιαιτέρως επικίνδυνος. Ο φόβος για τον ξένο αποτελεί συνήθως μια εσωτερική αρνητική αντιμετώπιση του άλλου όταν αυτός μεταναστεύει, είναι φτωχός, ανήκει σε άλλη εθνικότητα ή φυλή ή πιστεύει σε άλλη θρησκεία. Η ξενοφοβία είναι παθητική<sup>84</sup>. Αποτελεί αποκλειστικά κοινωνική αντίδραση, δηλαδή δεν μπορεί να αποτελέσει κρατική πρακτική.

Δεν αποτελεί το αίτιο για βίαιες συμπεριφορές. Με άλλα λόγια, φοβάμαι τον άλλον, σημαίνει επιφυλάσσομαι, κοιτώ καχύποπτα, αποδοκιμάζω με μορφασμό, ενοχλούμαι, αποστρέφω το βλέμμα μου και προσπερνώ, υποτιμώ με λόγια ή χωρίς λόγια, κλείνω, ενδεχομένως, την πόρτα κατάμουτρα, σιγοψιθυρίζω υποτιμητικές εκφράσεις κ.ο.κ. Ενώ αντίθετα ρατσισμός σημαίνει βία ή ξυλοδαρμοί στις γειτονιές. Ρατσισμός σημαίνει γκέτο, απαγόρευση άσκησης δικαιωμάτων, καταπάτηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κ.ο.κ.

Η ξενοφοβία λοιπόν ως μη ιδιαιτέρως επικίνδυνη δεν πρέπει να μας τρομάζει όταν την διαπιστώνουμε. Ωστόσο, η έλλειψη αντιμετώπισης των αιτίων που την προκαλούν και η παντελής υποτίμησή της μπορεί να επιφέρουν απροσδόκητα αρνητικά αποτελέσματα. Όταν πριν από λίγο ανέφερα ότι η ξενοφοβία κινείται στις παρυφές του ρατσισμού ήθελα να πω ότι, ενδεχομένως, η ξενοφοβία να μπορούσε να αποτελέσει προϋπόθεση και ίσως προστάδιο του ρατσισμού. Αυτό σημαίνει ότι αν η ξενοφοβία δεν προσεχθεί, εύκολα καθίσταται ο καλός αγωγός του ρατσισμού. Ο πολίτης που φοβάται τον ξένο που κατοικεί δίπλα ή απέναντί του, και που ενοχλείται από τις προσπάθειες του αλλοδαπού αυτού να γίνει μέρος, της κάθε φορά συγκεκριμένης κοινωνίας, δεν είναι δύσκολο να αποδεχτεί τον ρατσισμό, είτε με παθητικό, είτε με ενεργητικό τρόπο.

<sup>83</sup> Λοβέρδος Ανδρέας,  
[www.loverdoss.gr/article\\_detail.php?cat=2&art=31](http://www.loverdoss.gr/article_detail.php?cat=2&art=31) - 17k -

<sup>84</sup> Βλ. ο.π., [http://www.loverdoss.gr/article\\_detail.php?cat=2&art=31](http://www.loverdoss.gr/article_detail.php?cat=2&art=31)

Ο φόβος που αναφέραμε πιο πάνω για τους ξένους, επανέρχεται δριμύτερος και εισέρχεται πλέον στο ίδιο το νόημα, στην ίδια την λέξη. «Με βάση δε την ψυχοπαθολογία (αγοραφοβία, αραχνοφοβία κτλ.) δίδεται και ένας τόνος διαταραχής κλινικού χαρακτήρα. Άρα ο φόβος του ξένου, του άλλου, του διαφορετικού είναι τώρα ο στόχος των μελετών.»<sup>85</sup>

---

<sup>85</sup> Ιωάννης Δ. Κατερέλος, Στερεότυπα – ΜΜΕ – Ρατσισμός, Ζάππειο, 14 Φεβ. 2007, [www.iom.gr](http://www.iom.gr)

### 3.1 Στερεότυπα

Για να γίνει πιο κατανοητή η έννοια του στερεότυπου αλλά και τις προκατάληψης, αξίζει να επισημανθούν οι κατηγοριοποιήσεις που κάνουμε με το μυαλό μας για τους άλλους. Οι «κατηγοριοποιήσεις» είναι νοητικές διεργασίες στην καθημερινή μας ζωή και συμβαίνουν πολύ συχνά και πολλές φορές ασυναίσθητα<sup>86</sup>. Δεν είναι λίγες οι φορές που προσδιορίζουμε τους ανθρώπους και τους ομαδοποιούμε σε κατηγορίες με βάση ένα κοινό τους χαρακτηριστικό. Αυτοί οι άνθρωποι μπορεί να μην έχουν και καμία σχέση μεταξύ τους, παρόλα αυτά χρησιμοποιώντας ένα κοινό γνώρισμα τους ως σημείο αναφοράς τους τοποθετούμε σε κάποια κοινωνική κατηγορία<sup>87</sup>. Η κατάταξη των ανθρώπων σε κατηγορίες γίνεται συνήθως με σημείο αναφοράς την περιουσία τους, την καταγωγή τους, την επαγγελματική τους απασχόληση, τη μόρφωση, το θρήσκευμα αλλά και σύμφωνα με τα βιολογικά τους χαρακτηριστικά.

Έχοντας υπόψη τι είναι οι κατηγοριοποιήσεις είναι πιο εύκολο να κατανοήσουμε τι είναι η στερεοτυπική σκέψη. Στην κοινωνική ψυχολογία στερεοτυπική σκέψη ονομάζεται η σκέψη, η οποία με αφετηρία την ταξινόμηση ενός ατόμου σε μια κοινωνική κατηγορία, οδηγείται σε ατεκμηρίωτες γενικεύσεις ως προς τις ιδιότητες που υποτίθεται ότι έχει κάθε άτομο που ανήκει σε μια ή περισσότερες κατηγορίες<sup>88</sup>. Η στερεοτυπική σκέψη είναι εργαλείο της στερεοτυπικής αντίληψης του « άλλου» και αυτή με τη σειρά της οδηγεί στο στερεότυπο. Στερεότυπο δηλαδή είναι η γενίκευση για το πώς συγκροτείται κάθε φορά ο άλλος. Ανάλογα με την κατηγορία την οποία εντάσσεται κάποιος μπορεί να αξιολογηθεί θετικά ή αρνητικά. Είναι οι αντιλήψεις και στάσεις, που ασυνείδητα ή συνειδητά υιοθετούμε και πού προβάλλονται από ποικίλες πηγές γύρω μας, όπως το συγγενικό περιβάλλον ή τα ΜΜΕ. Κάποιες είναι λειτουργικές, ενώ άλλες όχι<sup>89</sup>.

Γενικά τα στερεότυπα αποτελούν αθέμιτες περιγραφές, ερμηνείες και αξιολογήσεις : είναι ατεκμηρίωτοι ισχυρισμοί που στην καλύτερη περίπτωση θα μπορούσαν να διατηρηθούν ως υποθέσεις για την ύπαρξη ενός συνόλου ιδιοτήτων σε ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων<sup>90</sup>. Έτσι το στερεοτυπικά σκεπτόμενο υποκείμενο έχει τη βεβαιότητα ότι ένα σύνολο συγκεκριμένων ιδιοτήτων χαρακτηρίζουν την προσωπικότητα και τη

<sup>86</sup> Βλ. Τσιάκαλος, 2000, σελ. 112

<sup>87</sup> Γκότοβος, *Ρατσισμός : κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998. σελ. 6-16.

<sup>88</sup> Βλ. ο.π. σελ. 16

<sup>89</sup> [http://www.obrela.gr/ekstrateia\\_stereotupa\\_filwn.htm](http://www.obrela.gr/ekstrateia_stereotupa_filwn.htm)

<sup>90</sup> Βλ. Γκότοβος, 1998, σελ. 17

συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνικής κατηγορίας. Το πρόβλημα με τα στερεότυπα είναι ότι παρουσιάζονται ως εμπειρικές βεβαιότητες, ως τεκμηριωμένες διαπιστώσεις για τα χαρακτηριστικά του άλλου.<sup>91</sup> Η αυθαίρετη αυτή βεβαιότητα δεν προέρχεται από τις εμπειρίες του υποκειμένου, αλλά συνήθως κληρονομούνται ή μεταβιβάζονται από το κοινωνικό περιβάλλον. Για παράδειγμα το νήπιο μαθαίνει ότι υπάρχουν "γύφτοι" με τον ίδιο τρόπο που μαθαίνει ότι υπάρχουν αστροναύτες. Έτσι η εικόνα ( το στερεότυπο ) του "γύφτου" υπάρχει στη συνείδηση του παιδιού πολύ νωρίτερα από την πρώτη του εμπειρία με κάποιο άτομο, που ανήκει στην κατηγορία αυτή.

«Το κύριο χαρακτηριστικό του στερεοτύπου είναι η αξιολογική του διάσταση. Αυτό σημαίνει ότι σε ομοειδή στερεότυπα δημιουργούνται ιεραρχικές κατατάξεις των άλλων, μέσω των στερεοτύπων»<sup>92</sup>. Έτσι μπορούμε να έχουμε στερεότυπα, επομένως και ιεραρχίες μονοδιάστατες ή και πολυδιάστατες. Τέτοιες ιεραρχίες επιτρέπουν την κατάταξη των κατηγοριών σε ανώτερες και κατώτερες, και νομιμοποιούν ιδεολογίες και πρακτικές που βρίσκονται πολύ κοντά στα όρια του ρατσισμού.

Αναφορικά μόνο είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ότι υπάρχουν μοντέλα για την αλλαγή των στερεοτύπων όπως : Το λογιστικό μοντέλο: η αθροιστική επιρροή των μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών επιφέρει τη σταδιακή αλλαγή του στερεοτύπου, το μοντέλο της μεταστροφής : τα στερεότυπα αλλάζουν ριζικά όταν παρουσιάζονται περιπτώσεις δραματικής μη διάψευσης του στερεοτύπου, και το μοντέλο των υποτύπων: η αλλαγή του στερεοτύπου είναι εφικτή όταν οι μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες είναι διάσπαρτες σε πολλά μέλη της στερεοτυποποιημένης ομάδας ώστε να μην υπάρχει η δυνατότητα σαφούς και ισχυρής υποτυποποίησης<sup>93</sup>. Πρόσφατα εμπειρικά ευρήματα στηρίζουν αυτό το μοντέλο.

<sup>91</sup> Βλ. ο.π. σελ. 18

<sup>92</sup> Βλ. ο.π. σελ. 19

<sup>93</sup> Ζήση Αναστασία, Κοινωνική Ψυχολογία Ι,

<http://www.aegean.gr/sociology/gr/class-curriculum/koinoniki-psixologia-i.htm>



### 3.2 Προκαταλήψεις.

Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις αποτελούν αυτονόητα στοιχεία της ανθρώπινης σκέψης<sup>94</sup>. Όλοι οι άνθρωποι έχουμε την τάση, σύμφωνα με τις προσωπικές μας εμπειρίες και γνώσεις, τις οποίες αποκτούμε, να γενικεύουμε και τις γενικεύσεις αυτές να τις χρησιμοποιούμε στις σχέσεις μας με άλλους ανθρώπους, πράγματα και καταστάσεις. Οι προκαταλήψεις των ανθρώπων δεν είναι πάντοτε κακές. Υπάρχουν προκαταλήψεις που κάνουν τη ζωή μας ευκολότερη, εξυπηρετώντας κάποιες ανάγκες μας, αλλά ταυτόχρονα υπάρχει πιθανότητα να μας επηρεάσουν αρνητικά για κάποιον ή κάτι με αποτέλεσμα να υποστούμε κάποιες συνέπειες<sup>95</sup>.

Σύμφωνα με τον Γκότοβο προκατάληψη είναι η στάση ενός υποκειμένου, απέναντι στο ατομικό ή συλλογικό υποκείμενο του "άλλου", κάτι που προδιαθέτει το υποκείμενο ευνοϊκά ή δυσμενώς απέναντι του. Η αρνητική ή η θετική προδιάθεση, δηλαδή η προκατάληψη που έχει ένα υποκείμενο, δεν πηγάζει από τις ατομικές ιδιότητες του "άλλου", αλλά από την κοινωνική του ταυτότητα<sup>96</sup>. Ο κάθε άνθρωπος έχει προκαταλήψεις. Κρίνει δηλαδή τους άλλους πριν να τους γνωρίσει. Πιστεύει ότι ξέρει προκαταβολικά ποιοι είναι και τι αξίζουν.

Οι προκαταλήψεις που μπορεί να έχει κάποιος μπορεί να είναι απέναντι σε ανθρώπους, πράγματα ή καταστάσεις. Το επίκεντρο του κεφαλαίου θα είναι οι προκαταλήψεις που έχουμε απέναντι στους άλλους ανθρώπους. Όλοι οι άνθρωποι ζούμε με προκαταλήψεις, χωρίς όμως να τις αντιλαμβανόμαστε ως πρόβλημα. Το πρόβλημα συνήθως δημιουργείται κυρίως για το ίδιο το άτομο που κάνει τις γενίκευσης. Το ίδιο το άτομο μπορεί να στερηθεί πολλές ευκαιρίες και δυνατότητες, όπως για παράδειγμα τις συναναστροφές του με άτομα, τα οποία θα μπορούσαν να τον βοηθήσουν στην κοινωνική αλλά και επαγγελματική του ζωή, αλλά ο ίδιος τα αποφεύγει λόγω της καταγωγής του ή κάποιων άλλων διαφορών που υπάρχουν μεταξύ τους. Έτσι ο άνθρωπος που έχει προκαταλήψεις είναι πιθανόν να αυτοπεριοριστεί σε πολλούς τομείς<sup>97</sup>. Όσο βέβαια οι προκαταλήψεις είναι προσωπικό πρόβλημα του φορέα τους, αποτελούν κίνδυνο μόνο για τον ίδιο. Όταν όμως οι φορείς τους έχουν δύναμη και τη χρησιμοποιούν για να ασκήσουν εξουσία εις βάρος αυτών που αποτελούν στόχο των προκαταλήψεων, τότε το πρόβλημα μετατρέπεται σε κοινωνικό<sup>98</sup> και είναι επικίνδυνο για τις ομάδες που

<sup>94</sup> Βλ. Τσιάκαλος, 2000, σελ.139.

<sup>95</sup> Βλ. ο.π. σελ. 140

<sup>96</sup> Γκότοβος, 1998, σελ. 18

<sup>97</sup> Βλ. Τσιάκαλος, 2000, σελ. 142

<sup>98</sup> Βλ. ο.π. σελ.143

απειλούνται από τους "δυνατούς". Έτσι οι "αθώες" προκαταλήψεις μπορεί να μετατραπούν σε ρατσισμό. Η προκατάληψη δεν είναι απαραίτητο να συνδέεται με την εξουσία ή με την ασυμμετρία ισχύος. Προκατάληψη μπορεί να υπάρχει από τα μέλη μιας πλειοψηφίας απέναντι σε μια μειοψηφία ή και το αντίθετο. Βέβαια στην περίπτωση που υπάρχει προκατάληψη από τη μειοψηφία προς την πλειοψηφία, δεν μπορεί αυτή να θεωρηθεί κοινωνική διάκριση, αλλά είναι διάκριση και ρατσισμός<sup>99</sup>.

Όλοι οι άνθρωποι αλλά και ειδικότερα τα παιδιά, λόγω της νοητικής τους ανάπτυξης, μαθαίνουν να βλέπουν πρώτα τις διαφορές και αργότερα να ανακαλύπτουν και να κατανοούν τις ομοιότητες. Είναι πιο εύκολο για τον καθένα μας να αντιληφθεί ευκολότερα τις διαφορές, επειδή οι αισθήσεις μας προσλαμβάνουν πιο εύκολα αντιθετικά γνωρίσματα και πιο δύσκολα ομοιότητες. Αυτό συμβαίνει διότι για να εντοπίσουμε ομοιότητες, χρειαζόμαστε περισσότερες και πιο καλλιεργημένες νοητικές ικανότητες<sup>100</sup>. Επιπλέον οι ενήλικοι τονίζουν πολύ συχνά στα παιδιά τις διαφορές παρά τις ομοιότητες, με αποτέλεσμα να κυριαρχούν στο υποσυνείδητο των παιδιών και αυτό σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει έχει αποδειχθεί ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ παιδιών με προκαταλήψεις και παιδιών χωρίς προκαταλήψεις. Αξίζει να αναφέρουμε κάποιες από τις διαφορές αυτές<sup>101</sup>.

- Καταρχήν τα παιδιά με προκαταλήψεις εμφανίζουν μια ακαμψία και έχουν την τάση για υπερβολικές γενικεύσεις, ενώ τα παιδιά χωρίς προκαταλήψεις έχουν μια ευελιξία και τάση για ρεαλιστικές γενικεύσεις.
- Δεύτερον τα παιδιά με προκαταλήψεις έχουν την τάση να κατηγοριοποιούν και να προβαίνουν σε διχοτομήσεις, καθώς και την τάση να βλέπουν μόνο το συγκεκριμένο, ενώ τα παιδιά χωρίς προκαταλήψεις έχουν την τάση να εξατομικεύουν και να προχωρούν από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο.
- Ακόμα τα παιδιά με προκαταλήψεις έχουν μια τάση δογματισμού, δηλαδή πιστεύουν ότι τα ξέρουν όλα, όμως τα παιδιά χωρίς προκαταλήψεις κατέχουν έλλειψη δογματισμού, με αποτέλεσμα να είναι πιο ευέλικτα στο να γνωρίσουν νέα πράγματα.
- Τέλος τα παιδιά με προκαταλήψεις κυριαρχούνται από έλλειψη ανεκτικότητας απέναντι σε πολλαπλές ερμηνείες και λύσεις, αντίθετα με τα παιδιά χωρίς προκαταλήψεις, τα οποία κυριαρχούνται από ανεκτικότητα απέναντι σε πολλαπλές ερμηνείες και λύσεις.

<sup>99</sup> Βλ. Γκοτοβος, 1998, σελ. 19

<sup>100</sup> Βλ. Τσιάκαλος, 2000, σελ. 146

<sup>101</sup> Βλ. ο.π. σελ. 167-168

Επιπρόσθετα είναι σημαντικό να τονιστεί η σχέση μεταξύ κοινωνικών προκαταλήψεων και κοινωνικών διακρίσεων. Είναι δυο έννοιες αλληλοεξαρτώμενες και θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει μια σχέση αιτίου και αποτελέσματος μεταξύ τους. Από τη μια μεριά οι κοινωνικές προκαταλήψεις οδηγούν σε κοινωνικές διακρίσεις και από την άλλη πλευρά οι κοινωνικές διακρίσεις οδηγούν σε κοινωνικές προκαταλήψεις. Για παράδειγμα στην πρώτη περίπτωση « Η προκατάληψη ότι τα Τσιγγανόπουλα δεν ενδιαφέρονται για τα γράμματα οδηγεί σε μειωμένη προσπάθεια των αρχών και των εκπαιδευτικών να προωθήσουν τη σχολική ένταξη των παιδιών αυτών και να καταπολεμήσουν τη σχολική διαρροή τους.» Ενώ στη δεύτερη περίπτωση « Το γεγονός ότι τα Τσιγγανόπουλα δεν εντάσσονται ομαλά στο σχολείο και βιώνουν υψηλή σχολική αποτυχία οδηγεί στην προκατάληψη ότι οι γονείς τους και τα ίδια δεν ενδιαφέρονται για τα γράμματα»<sup>102</sup>.

Σύμφωνα με τον Γκότοβο με την προκατάληψη έχουμε ένα είδος αρνητικής ή θετικής συναισθηματικής εμπλοκής του υποκειμένου, ενώ το στερεότυπο έχει περισσότερο το χαρακτήρα "απεικόνισης" του άλλου από τη σκοπιά απεικόνισης<sup>103</sup>. Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις των ανθρώπων είναι η κύρια αιτία του ρατσισμού.

---

<sup>102</sup> Βλ. ο.π. σελ. 161-162

<sup>103</sup> Βλ. Γκότοβος, , 1998, σελ. 78

### 3.3 Ρατσισμός

Πάντα και από τα βάθη των αιώνων, οι άνθρωποι φοβούταν το ξένο και το άγνωστο. Η κάθε κοινωνία ορίζει το ξένο ταυτόχρονα με τους ίδιους όρους που επιχειρεί να ορίσει και την ίδια. Έτσι κατασκευάζει και παγώνει τις συμβολικές εκείνες πρακτικές που επιτρέπουν τη διαφοροποίηση των εντός και των εκτός<sup>104</sup>.

Αρχικά πρέπει να επισημάνω ότι ο ρατσισμός είναι μια έννοια, η οποία δεν μπορεί να οριστεί εύκολα. Για την καλύτερη κατανόηση της έννοιας του ρατσισμού πριν εστιάσω στον ρατσισμό είναι σημαντικό να αναφερθεί και ο όρος της διάκρισης. Ο όρος διάκριση (discrimination) παραπέμπει στην άδικη μεταχείριση ενός ατόμου, για το λόγο ότι αυτό ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα<sup>105</sup>, για την οποία υπάρχει από τη σκοπιά του φορέα της διάκρισης αρνητικό στερεότυπο και αρνητική προκατάληψη. Η διάκριση δηλαδή μπορεί να είναι είτε ευνοϊκή είτε δυσμενής για το άτομο<sup>106</sup>.

Για να γίνει πιο κατανοητό θα δώσω ένα παράδειγμα δυσμενής διάκρισης. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε ένα άτομο, το οποίο ανήκει στην κοινωνική κατηγορία "γέροντες". Το κοινωνικό περιβάλλον θα συμπεριφερθεί στον άνθρωπο αυτό με έναν διαφορετικό τρόπο, όπως αρμόζει να συμπεριφερόμαστε στους γέροντες. Παρά τη διαφορετική αντιμετώπιση που θα έχει ο "γέροντας" δεν θα αισθανθεί θύμα ρατσισμού, αντίθετα μάλιστα είναι μια αποδεκτή συμπεριφορά από τον καθένα. Στην άλλη περίπτωση, όπου έχουμε δυσμενής διάκριση θα αναφέρω το εξής παράδειγμα. Έστω ότι έχουμε ένα παιδί διαφορετικής θρησκείας. Σε αυτή την περίπτωση, όταν η συμπεριφορά του κοινωνικού περίγυρου διακρίνει αυτό το χαρακτηριστικό και κρίνει το παιδί σύμφωνα με αυτό, απομονώνοντας το από κάποιες δραστηριότητες, αυτό είναι δυσμενής κοινωνική διάκριση και θεωρείται ρατσισμός.

Σύμφωνα με τους Simpson & Yinger<sup>107</sup> η κοινωνική διάκριση δεν είναι τίποτε άλλο παρά η υλοποίηση μιας προκατάληψης που υπάρχει απέναντι σε μια κοινωνική ομάδα. Εάν το στερεότυπο είναι η κατηγορική αντίληψη του "άλλου" και η προκατάληψη κατηγορική στάση απέναντι στον "άλλο", η κοινωνική διάκριση είναι η κατηγορική στάση απέναντι στον "άλλο". Οι κοινωνικές διακρίσεις μπορούν να εμφανιστούν σε μια κοινωνία με διάφορες μορφές. Εκτός από τις διακρίσεις που γίνονται από

<sup>104</sup> Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Μπροστά στο ρατσισμό του σήμερα*, από διάλεξη που πραγματοποιήθηκε στις 17 Μαρτίου 1995 στην : Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, *Έξι κείμενα για το ρατσισμό*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1998. σελ. 18

<sup>105</sup> Williams, R. M. *The reduction of intergroup tensions*, Social Science Research Council, New York, 1947.

<sup>106</sup> Γκότοβος, 1998, σελ 30

<sup>107</sup> Βλ. ο.π. σελ 31 (Simpson, S. E., J. M. Yinger 1965. *Racial and cultural minorities*. Harper and Row Publishers: New York.)



τα άτομα μια διάκριση μπορεί να εμφανιστεί ως θεσμικά προσδιορισμένη διάκριση. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η άρνηση του δικαιώματος για συμμετοχή των μεταναστών που ζουν σε μια χώρα στις βουλευτικές εκλογές αυτής της χώρας.

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω ο ρατσισμός είναι η δυσμενής διάκριση που δέχονται κάποια άτομα που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες, είναι μια περίπτωση διαφοροποίησης της συμπεριφοράς, απέναντι σε κάποιο άτομο που ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία και ότι δεν συνιστά κοινωνική διάκριση κάθε διαφοροποίηση της συμπεριφοράς απέναντι στον "άλλο" με κριτήριο την κοινωνική του ταυτότητα<sup>108</sup>.

Ο ρατσισμός είναι μια συνηθισμένη συμπεριφορά, η οποία υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες, αλλά σε πολλές από αυτές περνάει απαρατήρητη. Με πολύ απλά λόγια είναι η καχυποψία, ακόμα και η περιφρόνηση, απέναντι σε πρόσωπα που έχουν φυσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εμάς. Πιο συγκεκριμένα με τον όρο ρατσισμό εννοούμε ένα πλέγμα από αντιλήψεις, στάσεις, συμπεριφορές και θεσμοθετημένων μέτρων από την πολιτεία που εξαναγκάζουν ορισμένους ανθρώπους να ζουν σε υποτελή διαβίωση. Αυτό βέβαια μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια διακριτή κατηγορία ανθρώπων. Ως δικαιολογία για αυτές τις διακρίσεις χρησιμοποιείται η κατωτερότητα ή η επικινδυνότητα των ομάδων αυτών<sup>109</sup>.

Ακόμα μιλώντας για ρατσισμό εννοούμε τις προκαταλήψεις οι οποίες εκδηλώνονται σε βάρος φυλετικών, εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών μειονοτήτων και την πρακτική των διακρίσεων, της περιθωριοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διωγμών, μέχρι και τη φυσική εξόντωση των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις μειονότητες με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους προσδίδουν<sup>110</sup>.

Σύμφωνα με τον Τσιάκαλο: «Ρατσισμός= αρνητικές αντιλήψεις+ αρνητικές στάσεις + αρνητική συμπεριφορά + δύναμη ( εξουσία) με αποτέλεσμα την υποτελή διαβίωση της ομάδας που υφίσταται την αρνητική συμπεριφορά.»<sup>111</sup> Απαραίτητο στοιχείο δηλαδή για την ύπαρξη ρατσισμού αποτελεί η δυνατότητα άσκησης εξουσίας, δηλαδή η ύπαρξη κάποιας μορφής δύναμης. Για αυτό το λόγο μπορεί να εμφανιστεί ρατσισμός μόνο σε συνθήκες ανισομερούς κατανομής της κοινωνικής δύναμης και αποκλειστικά από την πλευρά των δυνατών. Μέλη

<sup>108</sup> Βλ. ο.π. σελ 33

<sup>109</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 2000, σελ. 80

<sup>110</sup> Παπαδημητρίου Ζήσης, *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος. Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000.

<sup>111</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 2000, σελ. 83



αδύναμων ομάδων μπορούν να αναπτύξουν ρατσιστικές συμπεριφορές μόνο απέναντι σε μέλη εξίσου ή και περισσότερο αδύναμων ομάδων.

Αιτία του ρατσισμού είναι συνήθως ένα μίγμα υπεροψίας και φόβου. Δηλαδή, από τη μια πλευρά αισθανόμαστε ότι η δική μας φυλή είναι ανώτερη - πιο καλλιεργημένη, πιο έξυπνη, πιο πολιτισμένη κτλ. - ενώ από την άλλη αισθανόμαστε ότι η άλλη φυλή με κάποιο τρόπο μας απειλεί: Είτε στρατιωτικά, είτε πολιτιστικά, είτε ακόμη και στο επίπεδο εξεύρεσης εργασίας. Το αποτέλεσμα, μέσα μας, είναι να βλέπουμε μια ολόκληρη ομάδα ανθρώπων με εχθρότητα και προκατάληψη. Από τα μέσα ενημέρωσης κυρίως αλλά και από διάφορους κοινωνικούς και πολιτικούς φορείς αναφέρεται ότι η αναβίωση του ρατσισμού οφείλεται κυρίως στην οικονομική κρίση και πιο συγκεκριμένα στην ανεργία που πλήττει μια χώρα. Η άποψη όμως αυτή όχι μόνο δεν είναι σωστή, αλλά είναι η αφορμή και όχι η γενεσιουργός αιτία του ρατσισμού. Πολλοί είναι οι άνθρωποι οι οποίοι θεωρούν ανίκανους ανθρώπους που προέρχονται από χώρες κυρίως του τρίτου κόσμου, να αναπτυχθούν και να δημιουργήσουν πολιτισμό. Αυτό οδηγεί και στη «φυλετική κατωτερότητα». Αυτή η αναζήτηση «αποδιοπομπαίων τράγων» υποδηλώνει την ύπαρξη στερεοτύπων σε ανθρώπους που δεν μπορούν να κατανοήσουν τα πραγματικά αίτια της κακοδαιμονίας τους<sup>112</sup>.

Ο ρατσισμός ενέχει πάντοτε το στοιχείο της διαστρεβλωμένης όρασης. Στους μεν εαυτούς μας, βλέπουμε μόνο καλά, μόνο αρετές, μόνο μεγαλείο. Αν κατά σύμπτωση προσέξουμε κάποιο ελάττωμα, εύκολα το δικαιολογούμε. Στη δε αντίπαλη φυλή βλέπουμε μόνο πάθη, μόνο πονηρία, μόνο μικρότητα. Αν κατά σύμπτωση προσέξουμε κάποια καλοσύνη, εύκολα την ανάγουμε στην υστεροβουλία. Ο κάθε λαός βρίσκει τα δικά του προσχήματα όταν θέλει να στραφεί προς το ρατσισμό. Η ναζιστική Γερμανία είχε προφασιστεί τη γενετική καθαρότητα. Η Αγγλία της αποικιοκρατίας προφασίστηκε την πολιτιστική ανωτερότητα. Εμείς εδώ στην Ελλάδα, όταν έχουμε κρούσματα ρατσισμού, συνήθως αναζητούμε πρόσχημα στην εθνική μας καταγωγή, στην ελληνικότητά μας και στην ένδοξη ιστορία μας.

Τέλος ο ρατσισμός συνδέεται άμεσα με τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που αποκτά το άτομο από τη στιγμή ακόμα που γεννιέται. Τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις, καθώς και η κουλτούρα του κάθε ανθρώπου είναι η μητέρα του ρατσισμού που θα αναπτύξει. Όσο πιο ισχυρά είναι τα παραπάνω σε κάποιο άτομο, τόσο περισσότερες ρατσιστικές συμπεριφορές θα αναπτύξει. Από αυτό μπορούμε να καταλάβουμε ότι για να αντιμετωπίσουμε το ρατσισμό είναι απαραίτητο να αντιμετωπίσουμε τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις των ανθρώπων.

<sup>112</sup> Βλ. Παπαδημητρίου Ζ., 2000, σελ. 38

### 3.3.1 Αίτια του ρατσισμού.

Από τα μέσα ενημέρωσης κυρίως αλλά και από διάφορους κοινωνικούς και πολιτικούς φορείς αναφέρεται ότι η αναβίωση του ρατσισμού οφείλεται κυρίως στην οικονομική κρίση και πιο συγκεκριμένα στην ανεργία που πλήττει μια χώρα. Η άποψη όμως αυτή όχι μόνο δεν είναι σωστή, αλλά είναι η αφορμή και όχι η γενεσιουργός αιτία του ρατσισμού. Πολλοί είναι οι άνθρωποι οι οποίοι θεωρούν ανίκανους τους ανθρώπους που προέρχονται από χώρες κυρίως του τρίτου κόσμου, να αναπτυχθούν και να δημιουργήσουν πολιτισμό. Αυτό οδηγεί στη «φυλετική κατωτερότητα»<sup>113</sup>. Αυτή η αναζήτηση «αποδιοπομπαίων τράγων» υποδηλώνει την ύπαρξη στερεοτύπων σε ανθρώπους που δεν μπορούν να κατανοήσουν τα πραγματικά αίτια της κακοδαιμονίας τους.

Πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι το κυριότερο συναίσθημα που οδηγεί σε ρατσιστικές αντιδράσεις είναι ο φόβος. Ο φόβος προς το διαφορετικό, το ξένο οδηγεί και σε αρνητικές αντιδράσεις<sup>114</sup>. Αυτό όμως δεν έχει τεκμηριωθεί επιστημονικά. Ο φόβος και η δυσπιστία δημιουργούνται απέναντι στους ξένους εξαιτίας αρνητικών πληροφοριών για αυτούς. Οι πληροφορίες αυτές τις περισσότερες φορές τις αντιλαμβανόμαστε ως απειλή για να χάσουμε κάποια από τα αγαθά που απολαμβάνουμε και θεωρούμε σημαντικά για τη ζωή μας. Κανείς δεν θέλει να χάσει κάποιο από τα αγαθά του, έτσι προσπαθεί να τα προστατέψει ακόμα και αν δεν κινδυνεύουν με ανάρμοστες αντιδράσεις.

Ο ρατσισμός πολλές φορές οφείλεται στις λανθασμένες αντιλήψεις που έχουν οι άνθρωποι και στη γενίκευσή τους σε ομάδες ανθρώπων. Αυτό προέρχεται από την κοινωνικοποίηση του ατόμου που δέχεται, μέσα από την οποία μαθαίνει ότι τα άτομα που ανήκουν σε διαφορετική ομάδα από αυτά, είναι κατώτεροι. Οι άνθρωποι παρουσιάζουν γενικευμένες αντιλήψεις για κάποιους ανθρώπους, ίσως γιατί γνώρισαν κάποιον, ο οποίος ανήκει σε κάποια άλλη ομάδα και είχε μια συγκεκριμένη συμπεριφορά ή έτυχε να ακούσουν από κάποιον τρίτο μια άποψη και την υιοθέτησαν. Υπάρχουν όμως και άνθρωποι που εκτός από την αρνητική αντίληψη έχουν και αρνητική στάση, δηλαδή αρνητική προδιάθεση προς τα άτομα που ανήκουν σε διαφορετική ομάδα. Ακόμη, οι άνθρωποι αυτοί συμπεριφέροντε βίαια, επιθετικά και υποτιμητικά στα άτομα από τη διαφορετική ομάδα. Η συμπεριφορά τους αυτή είναι αποτέλεσμα της πεποίθησής τους ότι με αυτή τους τη συμπεριφορά υπερασπίζονται τα δικά τους δικαιώματα ή ακόμα και δικαιώματα ολόκληρης της ομάδας στην οποία οι ίδιοι ανήκουν<sup>115</sup>.

<sup>113</sup> Βλ. ο.π.

<sup>114</sup> Βλ. Τσιάκαλος, 2000, σελ. 50

<sup>115</sup> Βλ. ο.π. σελ. 80

Εκτός όμως από τις λανθασμένες αντιλήψεις, οι ρατσιστικές συμπεριφορές μπορεί να οφείλονται και σε προσωπικά συμφέροντα<sup>116</sup>. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι άνθρωποι βάζουν πάνω από όλα το συμφέρον τους, χωρίς να υπολογίζουν τους άλλους. Χρησιμοποιούν τους ανθρώπους με αισχρό τρόπο προκειμένου να ικανοποιήσουν τα συμφέροντά τους.

Από την άλλη πλευρά ο ρατσισμός πολλές φορές οφείλεται στα μέτρα που παίρνει η πολιτεία. Κάποιες φορές παρατηρείται το φαινόμενο να θεσμοθετούνται νόμοι, οι οποίοι έχουν αρνητικές επιπτώσεις σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού. Οι άνθρωποι που δέχονται την ρατσιστική συμπεριφορά είναι εντελώς αδύναμοι να κάνουν οτιδήποτε προκειμένου να αλλάξει αυτή η κατάσταση., καθώς υπάρχουν νόμοι τους οποίους δεν μπορούν να αγνοήσουν γιατί θα τιμωρηθούν. Είναι γεγονός ότι ο θεσμοθετημένος ρατσισμός αποτελεί την ισχυρότερη μορφή ρατσισμού, επειδή ασκείται από την ισχυρότερη μορφή εξουσίας. Ακόμη, η ύπαρξη ρατσιστικών μέτρων στο επίπεδο του κράτους τροφοδοτεί και ενισχύει τις αντιλήψεις, τις αρνητικές στάσεις και τις αρνητικές συμπεριφορές σε ατομικό επίπεδο<sup>117</sup>. Συμπερασματικά ο ατομικός ρατσισμός βρίσκεται σε μια διαλεκτική θέση με τον θεσμοθετημένο και η ύπαρξη του ενός δεν αποκλείει την ύπαρξη του άλλου<sup>118</sup>.

Τέλος σύμφωνα με τον Γκότοβο τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις του κάθε ανθρώπου σε περίπτωση που δεν χρησιμοποιηθούν σωστά και στην κατάλληλη ποσότητα, τότε μπορεί να οδηγήσουν στο φαινόμενο του ρατσισμού.

---

<sup>116</sup> Βλ. ο.π. σελ. 81

<sup>117</sup> Βλ. ο.π. σελ. 82

<sup>118</sup> Μάρκου Γ., *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση*, 1996, σελ. 21

### 3.4 Οικογένεια και ρατσισμός

Είναι αναμφίβολο ότι η οικογένεια ασκεί παιδαγωγική επιρροή, ως επικοινωνιακό περιβάλλον, πάνω στο παιδί σχετικά με τα στερεότυπα, την προκατάληψη και την κοινωνική διάκριση. Όσον αφορά την ανταλλαγή εμπειριών από την καθημερινή ζωή μέσα στην οικογένεια, το παιδί είναι ακροατής καθημερινών εμπειριών των γονέων του και χωρίς να έχει την ικανότητα να κρίνει, δέχεται αυτά που ακούει από τους σημαντικούς "άλλους"<sup>119</sup>. Οι σημαντικοί άλλοι συνήθως είναι οι γονείς των παιδιών ή κάποια άλλα πρόσωπα, τα οποία ανήκουν στο οικογενειακό περιβάλλον και ασκούν επιρροή στα παιδιά.

Η μάθηση που συντελείτε στα πλαίσια της οικογένειας με αντικείμενο τον "άλλο" δεν είναι πάντοτε η επιθυμητή, αν αξιολογήσει κανείς τα αποτελέσματα της από τη σκοπιά της αντιρατσιστικής αγωγής. Αυτό αφορά τόσο την περίπτωση του παιδιού που ανήκει στην κυρίαρχη πολιτικά, πολιτισμική ομάδα, όσο και στην περίπτωση του παιδιού της μειονότητας.

Εφόσον η κύρια πηγή για το σχηματισμό ρατσιστικών αντιλήψεων είναι η ίδια η οικογένεια, αξίζει να διερευνήσουμε τις αντιλήψεις των γονέων σχετικά με παιδιά άλλων εθνικοτήτων. Σύμφωνα με την έρευνα της Unicef<sup>120</sup>, έχουμε τα παρακάτω αποτελέσματα.

- Η πλειοψηφία των γονέων μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό στοιχεία ξενοφοβικής συμπεριφοράς και απόψεις που απέχουν πολύ των εννοιών της ισότητας και του σεβασμού της διαφορετικότητας στην ελληνική κοινωνία.
- Το 51,7% δηλώνει ότι η παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία τους προκαλεί ανησυχία και το 16,2% των γονιών δηλώνει ότι η παρουσία των ξένων τους ενοχλεί. Αδιάφορο εμφανίζεται το 17,1% ενώ μόνο ο ένας περίπου στους 10 γονείς (11,6%) δηλώνει ότι η νέα αυτή πολυπολιτισμική πραγματικότητα του φαίνεται ενδιαφέρουσα.
- Μόνο ο ένας στους έξι γονείς θεωρεί ότι οι αλλοδαποί μετανάστες που ζουν μόνιμα στην χώρα μας πρέπει να μπορούν να παραμείνουν και να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Για το 7,1% οι αλλοδαποί που μένουν στην χώρα δεν θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Το 62,3% πιστεύει ότι θα πρέπει να φύγουν όσοι δεν είναι αναγκαίοι ή νόμιμοι, ενώ το

<sup>119</sup> Γεωργίου Στέλιος Ν., *Σχέση Σχολείου- Οικογένειας και Ανάπτυξη του Παιδιού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ. 18

<sup>120</sup> [www.unicef.gr](http://www.unicef.gr)



- 11% τάσσεται υπέρ της άμεσης απέλασης δηλώνοντας ότι πρέπει να πάνε όλοι πίσω στην χώρα τους.
- Οι ξενοφοβικές αντιλήψεις σχετικά με την παρουσία των μεταναστών που ζουν μόνιμα στην Ελλάδα, μεταφέρονται και στον τρόπο που οι γονείς αντιμετωπίζουν την φοίτηση αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία. Η προβολή των στερεοτυπικών χαρακτηριστικών του "αλλοδαπού μετανάστη" - όπως αυτή κυριάρχησε στην χώρα μας την τελευταία δεκαετία στους μικρούς μαθητές από άλλες χώρες είναι προφανής. Η σχολική κοινότητα γίνεται αυτόματα αντιληπτή ως μια μικρή κοινωνία στην οποία μεταφέρονται αυτούσια τα χαρακτηριστικά της μεγάλης, συμπεριλαμβανόμενης και της απειλής από κάθε τι διαφορετικό.
  - Ως φυσιολογικό γεγονός σχολιάζουν την παρουσία των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία της χώρας μας το 42,6% των γονέων, ενώ ως θετικό γεγονός κρίνεται από το 11% Αντίθετη άποψη εκφράζει το 42% των γονέων. Για το 34% η παρουσία των ξένων θεωρείται μάλλον αρνητικό γεγονός ενώ το 8% πιστεύει ότι η συνύπαρξη αυτή συνιστά απειλή.
  - Μόνο οι 4 στους 10 γονείς πιστεύουν ότι τα παιδιά των αλλοδαπών στην Ελλάδα θα πρέπει να μπορούν να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο. Η πλειοψηφία των γονέων πιστεύει ότι θα πρέπει να γράφονται μόνο σε ειδικές τάξεις / τμήματα για αλλοδαπούς (29,2%) ή σε άλλα σχολεία που θα είναι ειδικά και μόνο για παιδιά αλλοδαπών.
  - Ο ένας στους δυο γονείς (50,5%) δηλώνει ότι θα τον ενοχλούσε εάν στο σχολείο που πηγαίνει το παιδί του φοιτούσε σημαντικός αριθμός αλλοδαπών μαθητών. Μάλλον δεν θα τους ενοχλούσε δηλώνει το 14,1%, ενώ σίγουρα δεν θα τον ενοχλούσε δηλώνει ο ένας στους τρεις (34,3%).
  - Το ποσοστό της ενόχλησης αυξάνεται όταν η ερώτηση αφορά στη φοίτηση αλλοδαπών μαθητών στην ίδια τάξη με το παιδί τους, και στην περίπτωση αυτή κυμαίνεται στο 54%.
  - Οι οχτώ στους δέκα γονείς που συμμετέχουν στην έρευνα (78,9%) δήλωσαν ότι ήδη στο σχολείο του παιδιού τους φοιτούν και παιδιά αλλοδαπών.
  - Παρά τη διάχυτη ανησυχία, στην ερώτηση "αν η παρουσία των παιδιών αυτών έχει δημιουργήσει κάποια προβλήματα στη σχολική κοινότητα" οι οχτώ στους δέκα γονείς απάντησαν αρνητικά (79,4%). Το 3,1% δήλωσε ότι δεν γνωρίζει και το 17,5% απάντησε καταφατικά.
  - Τα προβλήματα που σύμφωνα με τους συγκεκριμένους γονείς δημιουργούν στη σχολική κοινότητα οι αλλοδαποί μαθητές είναι - με σειρά συχνότητας αναφορών -τα εξής : φασαρίες, βία,



επιθετικότητα (41%), καθυστερούν την πρόοδο των μαθημάτων, μαθησιακά προβλήματα (40,2%), κλοπές (10,3%), άλλη νοοτροπία, προβλήματα ένταξης (10,3%), υγιεινή, αρρώστιες (2,8%).

- Οι ενέργειες που πρέπει να γίνουν για την καλύτερη ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στην σχολική κοινότητα είναι, σύμφωνα με τους γονείς, κατά προτεραιότητα, η καλύτερη κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο ζήτημα της εκπαίδευσης των αλλοδαπών μαθητών (31,4%) και η συχνότερη επαφή / συνεργασία δασκάλων με τους αλλοδαπούς γονείς (28,8%). Ακολουθούν οι ενέργειες ευαισθητοποίησης των γονέων (16,3%) και των παιδιών (13,9%).
- Οι ενέργειες αυτές αποκτούν, για τους γονείς, ιδιαίτερη σημασία αφού το 83% πιστεύει ότι την επόμενη πενταετία ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία της χώρας θα αυξηθεί.
- Μόνο ο ένας στους τρεις γονείς (32,4%) θα συμφωνούσε εάν ένας αλλοδαπός μαθητής αριστεύσει στο σχολείο του να σηκώσει την Ελληνική σημαία στις εθνικές εορτές. Το 57% δηλώνει αντίθετο με μια τέτοια πράξη, το 5,5% αδιάφορο και 5,1% δεν παίρνει σαφή θέση.
- Μικρότερες καταγράφονται οι αντιδράσεις των γονέων μπροστά στο ενδεχόμενο σύναψης στενών φιλικών σχέσεων των παιδιών τους με παιδιά άλλης εθνικότητας ή θρησκευματος χωρίς ωστόσο να εμφανίζεται συνολική αποδοχή. Ένας στους πέντε γονείς (21,1%) επιθυμεί σύναψη φιλικών σχέσεων του παιδιού του με παιδί άλλου θρησκευματος, το 12,3% δεν επιθυμεί σχέσεις με παιδί άλλης εθνικότητας και το 7,7% δεν επιθυμεί φιλικές σχέσεις του παιδιού του με παιδί άλλου χρώματος.
- Οι απόψεις και στάσεις των γονέων όσον αφορά στην παρουσία αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία εμφανίζουν διαφοροποιήσεις που σχετίζονται κυρίως με το εκπαιδευτικό / μορφωτικό τους επίπεδο, την βαθμίδα εκπαίδευσης των παιδιών τους και το εάν τα παιδιά τους φοιτούν σε δημόσιο ή ιδιωτικό σχολείο.
- Η ξενοφοβία -σύμφωνα με συγκριτική ανάλυση των στοιχείων της έρευνας- εμφανίζεται να είναι αντιστρόφως ανάλογη με το επίπεδο μόρφωσης των γονέων. Όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, τόσο μειώνονται και οι ξενοφοβικές αντιλήψεις.
- Χαρακτηριστικό είναι ότι οι γονείς με στοιχειώδη μόρφωση ενοχλούνται από την ύπαρξη των μεταναστών στην Ελλάδα και θεωρούν απειλή την παρουσία των παιδιών τους στα ελληνικά σχολεία σε διπλάσιο ποσοστό από ότι οι γονείς με ανώτερη μόρφωση (23,1% έναντι 6,3%).

- Οι γονείς μαθητών δημοτικού εμφανίζονται να ανησυχούν και να ενοχλούνται περισσότερο από την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία από ότι οι γονείς μαθητών λυκείου και γυμνασίου και να επιθυμούν λιγότερο το δικαίωμα των αλλοδαπών μαθητών να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο.
- Τέλος, σημαντικές διαφορές παρουσιάζονται μεταξύ των απόψεων γονέων μαθητών δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων, όπου οι γονείς των μαθητών που φοιτούν σε ιδιωτικά σχολεία εμφανίζονται πιο ανήσυχοι και πιο αρνητικοί μπροστά στην νέα αυτή πολυπολιτισμική πραγματικότητα.

### 3.5 Κοινωνικός αποκλεισμός

Καταρχήν είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος ορισμός για τον όρο κοινωνικό αποκλεισμό. Οι ορισμοί που δίνονται ποικίλλουν πάντοτε κατά τόπο και χρόνο, γιατί ανταποκρίνονται σε διαφορετικά κάθε φορά κοινωνικά δεδομένα και αιτήματα<sup>121</sup>. Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι μια καινούργια έννοια, αλλά υπάρχει εδώ και πολλά χρόνια.

Στον καθημερινό λόγο ως κοινωνικό αποκλεισμός χαρακτηρίζεται η κατάσταση διαβίωσης σε συνθήκες ανέχειας και μάλιστα στο περιθώριο της κοινωνίας με όλη την ασάφεια και σχετικότητα που χαρακτηρίζουν τόσο την έννοια «συνθήκες ανέχειας» όσο και την έννοια «κοινωνικό περιθώριο»<sup>122</sup>. Με πολύ απλά λόγια θα μπορούσαμε να πούμε ότι κοινωνικός αποκλεισμός είναι η παρεμπόδιση χρήσης, από ορισμένους ανθρώπους, κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, όπως είναι η εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη, η συμμετοχή στα πολιτικά κ.τ.λ. η έλλειψη των οποίων οδηγεί στην ανέχεια<sup>123</sup>.

Σύμφωνα με την Μουσούρου αποκλεισμός είναι μια κατάσταση που προσδιορίζει η έλλειψη ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που η συγκεκριμένη κοινωνία θεωρεί βασικά, η έλλειψη συμμετοχής στην παραγωγή και στην απόλαυση κοινωνικών και δημόσιων αγαθών και η έλλειψη συμμετοχής στη διαμόρφωση της έννοιας αλλά και στην άσκηση εξουσίας<sup>124</sup>.

Χαρακτηριστικό είναι το δημοσίευμα της εφημερίδας “Καθημερινή” (21 Ιουλίου 1996), στο οποίο παρουσιάζεται “ο χάρτης των κοινωνικά αποκλεισμένων”. Κοινωνικά αποκλεισμένοι “είναι αυτοί που η ζωή τους οδηγεί στο περιθώριο, εκεί όπου τα κοινωνικά δικαιώματα καταργούνται στην πράξη και η κοινωνική προκατάληψη τους στιγματίζει ανεξίτηλα - αποκλεισμένοι από κάθε είδους αγαθά και κοινωνικές υπηρεσίες, στερούνται ότι απολαμβάνει η πλειοψηφία των πολιτών” παρατίθενται οι παρακάτω δεκαπέντε κατηγορίες ανθρώπων, ως εκείνες που συνθέτουν τον κόσμο των κοινωνικά αποκλεισμένων: “φτωχοί, άνεργοι, οι κάτοικοι των αποβιομηχανοποιημένων περιοχών, ηλικιωμένοι, γυναίκες στην αγορά εργασίας, οι αποκλεισμένοι από τη μόρφωση, παράνομοι μετανάστες, παλιννοστούντες πρόσφυγες από την

<sup>121</sup> Κασιμάτη Κούλα, *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2002, ( κείμενο : Δημήτρης Γ. Τσαούσης, *Πολιτισμός, Ελεύθερος Χρόνος και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, σελ. 87)

<sup>122</sup> Βλ. ο.π. ( κείμενο : Τσιάκαλος Γ. *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία* σελ. 49 )

<sup>123</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., *Η υπόσχεση της παιδαγωγικής*, , σελ. 21.

<sup>124</sup> Βλ. Κασιμάτη Κ., 2002, ( κείμενο : Μουσούρου Λουκία, *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία*), σελ.67-68

πρώην ΕΣΣΔ, τοξικομανείς, πάσχοντες ή φορείς του AIDS, Τσιγγάνοι, αποφυλακισμένοι, χρονίως πάσχοντες, άτομα με ειδικές ανάγκες, άστεγοι<sup>125</sup>.

Πιο συγκεκριμένα ο κοινωνικός αποκλεισμός σύμφωνα με τον Τσιάκαλο είναι η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, όπως είναι π.χ. αυτά της εκπαίδευσης, του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης κλπ., η έλλειψη των οποίων οδηγεί στην περιθωριοποίηση του ατόμου. Οι άνθρωποι έχουν στη διάθεσή τους πέρα από το προσωπικό τους εισόδημα και δημόσιο και κοινωνικό πλούτο, του οποίου κάνουν χρήση σε διαφορετικό βαθμό. Για να γίνει πιο κατανοητό ας δώσουμε ένα παράδειγμα<sup>126</sup>. Θα χρησιμοποιήσουμε ως παράδειγμα το δημόσιο αγαθό της μόρφωσης. Έτσι, ένα παιδί που έχει φοιτήσει μόνο στην υποχρεωτική εκπαίδευση έχει χρησιμοποιήσει από το δημόσιο πλούτο ένα συγκεκριμένο ποσό. Εάν κάποιο άλλο παιδί συνεχίσει και τελειώσει και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αυτό θα έχει απορροφήσει από το δημόσιο πλούτο ένα μεγαλύτερο ποσό από το παιδί που φοίτησε μόνο στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Εάν, τέλος, κάποιο τρίτο παιδί φοιτήσει και στο πανεπιστήμιο και ολοκληρώσει τις πανεπιστημιακές σπουδές, τότε αυτό θα έχει απορροφήσει από το δημόσιο πλούτο ένα πολύ μεγαλύτερο ποσό, από τα άλλα δυο παιδιά.

Το ίδιο συμβαίνει και σε μια σειρά από άλλες δραστηριότητες. Έτσι, όποιο άτομο επισκέπτεται ένα θέατρο που επιδοτείται από το κράτος ή επισκέπτεται ένα μουσείο, αυτό απορροφά ένα μέρος του δημόσιου και κοινωνικού πλούτου. Παρομοίως χρησιμοποιεί δημόσιο και κοινωνικό πλούτο όποιο άτομο έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει ένα σύστημα υγείας στο οποίο επενδύονται υψηλά ποσά. Αυτό συμβαίνει και με όλα τα υπόλοιπα κοινωνικά και δημόσια αγαθά<sup>127</sup>.

Από το παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι όσο λιγότερο δημόσιο πλούτο απορροφά κανείς τόσο πιο πιθανόν είναι να είναι φτωχός, ενώ κάποιος που απορροφά περισσότερο δημόσιο πλούτο επενδύει το μέλλον του με χρήματα του κοινωνικού συνόλου. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι δεν έχουν την ίδια δυνατότητα όλες οι κοινωνικές ομάδες να απορροφήσουν εξίσου όσο το δυνατόν περισσότερο δημόσιο πλούτο. Τέτοιες ομάδες είναι οι μειονότητες που υποχρεώνονται να φοιτήσουν σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο δεν παίρνει υπόψη του τις ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή. Παρόμοιες ομάδες είναι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, τα παιδιά που αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σχολείο για να δουλέψουν, τα τσιγγανόπαιδα κ.α. Έτσι, ορισμένες ομάδες αποκλείονται δια νόμου: π.χ. η περίπτωση κατά την οποία

<sup>125</sup> Βλ. ο.π. (Καθημερινή, 21 Ιουλίου 1996.)

<sup>126</sup> Τσιάκαλος Γ., *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σελ. 56-57

<sup>127</sup> Βλ. ο.π. σελ. 58



πρόσβαση σε ορισμένους τομείς του δημόσιου πλούτου έχουν μόνο οι ντόπιοι και όχι οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Υπάρχουν όμως και ορισμένες ομάδες, οι οποίες αποκλείονται εμμέσως: π.χ. μειονότητες που υποχρεώνονται να φοιτήσουν σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δεν παίρνει υπόψη τις ιδιαιτερότητές τους ή σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα χαμηλότερης ποιότητας. Τέτοιες ομάδες είναι τα παιδιά των μεταναστών, των Ρόμα και άλλων μειονοτήτων.

Ακόμα ορισμένες ομάδες περιορίζονται στις δυνατότητές τους να απορροφήσουν δημόσιο πλούτο επειδή η ύπαρξη άλλων παραγόντων λειτουργεί αποτρεπτικά: π.χ. ένα άτομο με ειδικές ανάγκες μπορεί μόνο τότε να συμμετέχει στο δημόσιο πλούτο, όταν υπάρχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις που επιτρέπουν την πρόσβασή του σε αυτόν. Διαφορετικά εμμέσως του στερείτε το δικαίωμα που έχει στο δημόσιο πλούτο με αποτέλεσμα να βιώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό. Σύμφωνα με τον κ. Τσιάκαλο τα παιδιά που δεν μπορούν να κάνουν πλήρως χρήση του δημόσιου και κοινωνικού αγαθού που ονομάζεται εκπαίδευση είναι κοινωνικά αποκλεισμένα του Αύριο<sup>128</sup>.

Κύριο χαρακτηριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του. Αυτό σημαίνει ότι οι ομάδες ή τα άτομα που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό δεν αποστερούνται μόνο από έναν τομέα αλλά σε περισσότερους<sup>129</sup>. Για παράδειγμα μπορεί να αποστερούνται ταυτόχρονα στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης και της στέγασης. Αποτέλεσμα αυτής της συσσώρευσης των αποστερήσεων είναι ότι διάφορες ομάδες του πληθυσμού έχουν μείνει εκτός, ή στο περιθώριο, μιας γενικότερης ευημερίας. Οι ομάδες αυτές εν μπορούν να συμμετέχουν στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής που απολαμβάνουν οι πολλοί. Εμποδίζεται η συμμετοχή τους σε κοινωνικές ανταλλαγές και πρακτικές, καθώς και σε κοινωνικά δικαιώματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική ένταξη και επομένως καθορίζουν και την ταυτότητα του ατόμου.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι πιθανόν να βιώνετε σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Αυτή η απόρριψη μπορεί να στιγματίσει και να πλήξει δραστικά την αυτοεκτίμηση ενός εφήβου και το ανεκπλήρωτο όνειρο να πάρει μεγεθυμένες διαστάσεις στη συνείδησή του. Ο κοινωνικός αποκλεισμός των γονέων συνήθως σημαίνει παιδιά χωρίς ίσες ευκαιρίες επιτυχίας στο σχολείο, ή ακόμα χειρότερα παιδιά χωρίς οποιαδήποτε πιθανότητα επιτυχίας στο σχολείο, ή ακόμα παιδιά χωρίς οποιαδήποτε πιθανότητα να φοιτήσουν σε σχολείο. Τα παιδιά αυτά που δεν μπορούν να κάνουν πλήρως χρήση του δημόσιου και κοινωνικού

<sup>128</sup> Βλ. Τσιάκαλος, *Η υπόσχεση της παιδαγωγικής*, σελ. 30

<sup>129</sup> Κατσούλης Ηλίας, *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα- Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, Επιμέλεια : Καραντινός Δ., Μαράτου- Αλιπράντη Λ., Φρονίμου Ε., Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α', Αθήνα 1999, σελ. 49



αγαθού που ονομάζεται εκπαίδευση, είναι οι κοινωνικά αποκλεισμένοι του αύριο<sup>130</sup>.

Συχνά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού αναφέρεται μαζί με την έννοια της «φτώχειας», ή η μακροχρόνια ανεργία μετονομάζεται σε «αποκλεισμό από την αγορά εργασίας». Αυτό δεν είναι τυχαίο, αλλά συνδέεται με τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού. Πιο συγκεκριμένα τα αίτια του αποκλεισμού είναι πολλαπλά: η μόνιμη ανεργία και, ιδίως, η μακροχρόνια ανεργία, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών και η παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού και η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών. Ακόμα οι νέες μορφές μετανάστευσης, ιδιαίτερα η παράνομη μετανάστευση και οι μετακινήσεις του πληθυσμού. Όλα αυτά τα φαινόμενα συνδέονται μερικές φορές με παραδοσιακές μορφές φτώχειας που συγκεντρώνονται σε παρακαμάζουσες αστικές περιοχές ή σε αγροτικές περιοχές οι οποίες υπολείπονται της γενικής προόδου στην κοινωνία<sup>131</sup>. Τέλος δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου η γλώσσα είναι αιτία κοινωνικού αποκλεισμού. Πολλά είναι τα παιδιά που δεν απολαμβάνουν το δημόσιο πλούτο του σχολείου λόγω της καταγωγής τους δεν είναι σε θέση να παρακολουθήσουν τα μαθήματα που διδάσκονται στα σχολεία.

Ο αριθμός των ανθρώπων που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό συνεχώς αυξάνεται. Η εκπαίδευση και η τοπική ανάπτυξη των ενηλίκων είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η εκπαίδευση μπορεί είτε να μειώσει τον κοινωνικό αποκλεισμό, είτε να τον αυξήσει. Να τον μειώσει εφαρμόζοντας διαπολιτισμική τακτική στη διδασκαλία των μαθημάτων, στην οποία θα αναφερθούμε σε παρακάτω κεφάλαιο, να τον αυξήσει, κάνοντας διακρίσεις μεταξύ των παιδιών, αποκλείοντας τα από τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό. Ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση. Υπάρχουν όμως ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση; Ευκαιρία σημαίνει αντικειμενική και υποκειμενική δυνατότητα, δηλαδή να επιτρέπεται στο άτομο, αλλά και να έχει συγχρόνως την ικανότητα, να είναι σε θέση, να ασκήσει τα δικαιώματά του<sup>132</sup>. Ο όρος « ίσες ευκαιρίες» είναι σχετικός, γιατί μεταξύ των ατόμων αυτής της ηλικίας υπάρχουν αποκλείσεις, που οφείλονται στο διαφορετικό δυναμικό κάθε ατόμου, δηλαδή στις διαφοροποιημένες έμφυτες ικανότητες μεταξύ των ατόμων, αλλά και στην ποικίλη επίδραση του περιβάλλοντος<sup>133</sup>. Το εισόδημα, η μόρφωση, αλλά και οι συνθήκες και καταστάσεις όπως η ποιότητα της κατοικίας, το

<sup>130</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 1999, σελ. 56

<sup>131</sup> Βλ. ο.π. σελ. 21

<sup>132</sup> Κιτσαράς Γεώργιος Δημ., *Προσχολική παιδαγωγική*, Αθήνα 1997, σελ. 269.

<sup>133</sup> Βλ. ο.π. σελ. 271.

περιβάλλον διαμονής, η ποιότητα ζωής, ο ελεύθερος χρόνος κλπ., συνδέονται μεταξύ τους και αλληλοεπηρεάζονται. Τέλος είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός οδηγεί τις περισσότερες φορές, όταν δεν αντιμετωπίζεται με το σωστό τρόπο σε φαινόμενα ρατσισμού, αλλά και σε δράσεις βίας.

#### 4. Εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός

Σαφής και άμεση είναι η σχέση μεταξύ κοινωνικού αποκλεισμού και εκπαίδευσης. Η ύπαρξη του πρώτου οδηγεί στην έλλειψη της δεύτερης και η έλλειψη της δεύτερης οδηγεί σταθερά στη διολίσθηση στον πρώτο. Σαφής και άμεσος είναι και ο κίνδυνος που διατρέχουν τα παιδιά κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων να βιώσουν αποκλεισμό και από την εκπαίδευση.

Σύμφωνα με στοιχεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου παιδιά και νέοι που αποκλείονται, σε ποσοστό 90%, προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό και επαγγελματικό επίπεδο<sup>134</sup>. Παιδιά που αδυνατούν σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο είναι πολύ δύσκολο να προσαρμοστούν στις συνθήκες του σχολείου.

Ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση εμφανίζεται σε τρεις φάσεις<sup>135</sup>. Η πρώτη φάση είναι τα παιδιά ειδικών ομάδων, τα οποία μένουν από την αρχή εκτός σχολείου. Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από τα παιδιά ειδικών ομάδων, τα οποία περιθωριοποιούνται μέσα στο σχολείο και ως συνέπια αυτού του γεγονότος οδηγούνται στη σχολική αποτυχία και, πολύ συχνά στην, στην οριστική διακοπή της φοίτησής τους. Η περιθωριοποίηση μπορεί να εμφανιστεί από την αρχή της σχολικής τους ζωής ή αργότερα στη διάρκεια της φοίτησης τους ή στη μετάβαση τους από τη μία εκπαιδευτική βαθμίδα στην άλλη. Η Τρίτη φάση αποτελείται από τα παιδιά ειδικών ομάδων που δεν καταφέρνουν παρά μόνο σε πολύ χαμηλό ποσοστό να περάσουν με επιτυχία ολόκληρο τον κύκλο της δημόσιας εκπαίδευσης.

Οι ομάδες που αποκλείονται από την εκπαίδευση και έχουν αναφερθεί παραπάνω είναι πολλές και διαφορετικές. Ορισμένες ομάδες βιώνουν τον αποκλεισμό ήδη από την πρώτη φάση της περιθωριοποίησης. Άλλες διαφεύγουν την πρώτη φάση αλλά υφίστανται αποκλεισμό από τις άλλες δυο.

Μέσα από την εκπαίδευση πρέπει ο **κάθε** άνθρωπος να έχει τη δυνατότητα να περιέλθει στην κατάσταση που αρμόζει στο ανθρώπινο είδος. Κατάσταση που ταυτίζεται με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Με την απόκτηση γνώσεων προστατεύονται από την ολίσθηση στον κοινωνικό αποκλεισμό, την περιθωριοποίηση και την ανέχεια.

Πολλές είναι οι κατηγορίες παιδιών, οι οποίες δεν έχουν τη δυνατότητα να πάνε στο σχολείο. Τα σχολείο από τη φύση του πρέπει να λειτουργεί ως παράγοντας κοινωνικής ενσωμάτωσης και πολιτισμικής ένταξης των παιδιών, αλλά για κάποιες ειδικές κατηγορίες παιδιών

<sup>134</sup> Γκουτζάνης Σ., « Εγκαταλείπει το σχολείο ένας στους δέκα : Στοιχεία από έρευνα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου», Καθημερινή, 16-6-96. 1996

<sup>135</sup> Τσιακαλος Γ., 1999, σελ. 242

λειτουργεί ως ισχυρός μηχανισμός κοινωνικού αποκλεισμού<sup>136</sup>. Πολλά είναι τα παιδιά που δεν φοιτούν σε σχολείο παρά την ύπαρξη νόμου που ορίζει την υποχρεωτική φοίτηση. Κάποιες από αυτές τις κατηγορίες είναι τα παιδιά των μεταναστών, τα παιδιά Παλινοστούντες, τα παιδιά των Τσιγγάνων, τα παιδιά του δρόμου, τα παιδιά με ειδικές ανάγκες κτλ.

Αυτό συμβαίνει διότι δεν υπάρχουν οι απαραίτητες υποδομές για την υποδοχή παιδιών με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Επίσης διότι η εκπαίδευση παρέχεται σε σχολικά κτήρια και η πρόσβαση σε αυτά μερικές φορές δεν είναι απλή και εύκολη υπόθεση για όλα τα παιδιά. Ακόμη παιδιά που περιθωριοποιούνται στην εκπαίδευση και εγκαταλείπουν το σχολείο, επειδή δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη μητρική τους γλώσσα, δυσκολεύονται στη γλώσσα της χώρας υποδοχής με αποτέλεσμα να μην έχουν επιτυχίες στο σχολείο και να το εγκαταλείπουν.

Ο κάθε άνθρωπος που ζει σε μια χώρα έχει κάποια δικαιώματα στο δημόσιο πλούτο<sup>137</sup>. Ο δημόσιος πλούτος υπάρχει για όλους, όμως δεν δέχεται από όλους την ίδια απορρόφηση. Από το παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι όσο λιγότερο δημόσιο πλούτο απορροφά κανείς τόσο πιο πιθανόν είναι να είναι φτωχός, ενώ κάποιος που απορροφά περισσότερο δημόσιο πλούτο επενδύει το μέλλον του με χρήματα του κοινωνικού συνόλου. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι δεν έχουν την ίδια δυνατότητα όλες οι κοινωνικές ομάδες να απορροφήσουν εξίσου όσο το δυνατόν περισσότερο δημόσιο πλούτο.

Η εκπαίδευση μπορεί είτε να μειώσει τον κοινωνικό αποκλεισμό, είτε να τον αυξήσει. Στην εκπαίδευση πρέπει να υπάρχουν ίσες ευκαιρίες. Δεν υπάρχουν όμως ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση. Ευκαιρία σημαίνει αντικειμενική και υποκειμενική δυνατότητα, δηλαδή να επιτρέπεται στο άτομο, αλλά και να έχει συγχρόνως την ικανότητα, να είναι σε θέση, να ασκήσει τα δικαιώματά του<sup>138</sup>. Ο όρος « ίσες ευκαιρίες» είναι σχετικός, γιατί μεταξύ των ατόμων αυτής της ηλικίας υπάρχουν αποκλείσεις, που οφείλονται στο διαφορετικό δυναμικό κάθε ατόμου, δηλαδή στις διαφοροποιημένες έμφυτες ικανότητες μεταξύ των ατόμων, αλλά και στην ποικίλη επίδραση του περιβάλλοντος<sup>139</sup>.

Στο λευκό βιβλίο για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση διαβάσει κανείς τις κατευθυντήριες γραμμές για τη διαμόρφωση της κοινωνίας της γνώσης. Σε κάποιο σημείο αναφέρονται και τα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας. Σκοπός τους είναι «να προσφέρουν στους νέους που έχουν αποκλειστεί από το εκπαιδευτικό σύστημα ή που φαίνεται ότι θα αποκλειστούν, τις καλύτερες δυνατές καταρτίσεις και την καλύτερη

<sup>136</sup> Βλ. ο.π. σελ. 242-243

<sup>137</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 2000, σελ. 47.

<sup>138</sup> Κιτσαράς Γεώργιος Δημ., *Προσχολική παιδαγωγική*, Αθήνα 1997, σελ. 269.

<sup>139</sup> Βλ. ο.π. σελ. 271.

πλαισίωση για να τους ξαναδοθεί αυτοπεποίθηση». Με αυτό τον τρόπο προωθείται η ιδέα ενός κοινού εκπαιδευτικού συστήματος που να αρθρώνεται και να συνδέεται με έναν τομέα προσφοράς εκπαιδευτικών υπηρεσιών στο πλαίσιο μιας πολιτικής για δια βίου εκπαίδευση. Στο επίκεντρο όλων των πρωτοβουλιών βρίσκεται η ανάπτυξη, η γενίκευση και η συστηματοποίηση της δια βίου εκπαίδευσης και της συνεχούς επαγγελματικής κατάρτισης.

Συμπερασματικά το εισόδημα, η μόρφωση, αλλά και οι συνθήκες και καταστάσεις όπως η ποιότητα της κατοικίας, το περιβάλλον διαμονής, η ποιότητα ζωής, ο ελεύθερος χρόνος κλπ. Συνδέονται μεταξύ τους και αλληλοεπηρεάζονται.



## 4.1 Παιδιά Τσιγγάνων

Είναι γεγονός ότι η εκπαίδευση των τσιγγάνων είναι αρκετά προβληματική. Για την κατάσταση αυτή, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο σημαντικό ρόλο παίζουν οι συνθήκες ζωής των Τσιγγάνων όπως επίσης ο πολιτισμός και η νοοτροπία τους.

Στις τσιγγάνικες κοινότητες η μετάδοση του πολιτισμού και η επαγγελματική κατάρτιση των νέων είναι στα χέρια της οικογένειας. Το σχολείο, ως θεσμός, δεν έχει παράδοση στην Τσιγγάνικη κοινωνία. Η μετάδοση των γνώσεων γίνεται μέσα στα πλαίσια της οικογένειας, προφορικά. Η γραφή και η ανάγνωση, ως τρόπος έκφρασης και επικοινωνίας τους είναι άγνωστα. Μεγάλο είναι το ποσοστό αναλφαβητισμού στους Τσιγγάνους. Αντίθετα κάνουν τους υπολογισμούς τους με εμπειρικούς τρόπους, προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες της καθημερινότητας. Για να καλύψουν το κενό της γραφής και της ανάγνωσης, έχουν ανεπτυγμένη παρατηρητικότητα και μνήμη<sup>140</sup>. Σύμφωνα με το πρότυπο ζωής των Τσιγγάνων, δεν υπάρχει καμιά σχέση μεταξύ « σχολικής επιτυχίας » και « οικονομικής επιτυχίας », αλλά ούτε και σύνδεση μεταξύ « σχολικής επιτυχίας » και κοινωνικής επιτυχίας<sup>141</sup>. Έτσι τα επίσημα εκπαιδευτικά προγράμματα δεν είναι ελκυστικά για τους Τσιγγάνους, την παρακολούθηση των οποίων δεν θεωρούν απαραίτητη. Αξίζει να αναφερθεί ότι από τα 70 παιδιά σχολικής ηλικίας μόνο 4 παρακολουθούν το ημερήσιο πρόγραμμα στο σχολείο<sup>142</sup>.

Τα τσιγγανόπαιδα αναγκάζονται από μικρή ηλικία να μπουν στην παραγωγική διαδικασία, γνωρίζουν από πολύ νωρίς την αγορά εργασίας. Η φτώχεια, το κυριότερο ίσως πρόβλημα των Τσιγγάνων αναγκάζει αυτά τα παιδιά να γνωρίζουν τη βιοπάλη στην ηλικία που άλλα παιδιά γνωρίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Τα Τσιγγανόπαιδα που αναγκάζονται να δουλέψουν ή να βγουν στην επαιτεία για να επιβιώσουν, απασχολούνται κανονικό οκτάωρο την ημέρα και εν είναι λίγες που η εργασία τους το ξεπερνάει<sup>143</sup>. Έτσι δεν είναι εύκολο για αυτά τα παιδιά να παρακολουθούν συστηματικά στο σχολείο, αναμενόμενο εφόσον ένα μεγάλο μέρος της ημέρας εργάζονται.

<sup>140</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 1999, σελ. 244

<sup>141</sup> Καλούτση Ασπασία, *Παιδί και Πληθυσμιακές Μετακινήσεις, Ψυχολογικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Προβλήματα*, Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1993, ( κείμενο : Σιδέρη Αθηνά, Ψυχολόγος- Λέκτορας πανεπιστημίου Αθηνών, Έρευνα σε παιδιά Τσιγγάνων, σελ. 52) ( Council of Europe, “ Report on the Twentieth European Teachers Seminar : Training of Teachers of Gypsy Children”, 1984, Council of Europe ).

<sup>142</sup> Έρευνα : Κοκκινάκη Σταματίνα, « Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων Αττικής », 1983 στο βιβλίο : Κασιμάτη Κούλα, Κοινωνικός αποκλεισμός : Η Ελληνική Εμπειρία, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα 2002, σελ. 211

<sup>143</sup> Παπαδήμα Χ., *Η εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων της προσχολικής ηλικίας*, Πτυχιακή εργασία, Βόλος 2004, σελ. 10

Ένα άλλο εμπόδιο στην εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων είναι η νομαδική ζωή. Οι Τσιγγάνοι μετακινούνται συνεχώς με αποτέλεσμα να μην έχουν μόνιμη κατοικία, και να ζουν σε σκηνές, τα γνωστά «τσαντίρια» γιατί ο νομαδισμός δεν τους επιτρέπει να χτίσουν ένα σπίτι με καλύτερες προδιαγραφές. Οι συνθήκες στους καταυλισμούς τους είναι πολύ άσχημες. Εκτός του ότι κατοικούν σε σκηνές, ανεξαρτήτως του τι καιρό έχει, ζούνε χωρίς νερό, ρεύμα και αποχέτευση<sup>144</sup>. Επομένως από τη στιγμή που μετακινούνται συνεχώς είναι δύσκολο να παρακολουθούν τα τσιγγανόπαιδα το σχολείο καθόλη τη διάρκεια του σχολικού έτους.

Και η τοποθεσία των καταυλισμών εμποδίζει τη μόρφωση των τσιγγανοπαίδων<sup>145</sup>. Οι καταυλισμοί τους είναι δύσκολο να στηθούν μέσα στην πόλη, συνεπώς στήνονται έξω από αυτή και όπως είναι αναμενόμενο μακριά από τα σχολεία. Λόγω της μακρινής απόστασης των σκηνών από τα σχολεία δεν υπάρχει πρόσβαση στα σχολεία, ακόμα και αν οι μικροί ρομ θέλουν να πάνε στο σχολείο, είναι πολύ δύσκολο.

Οι ανάγκες, ο τρόπος ζωής και η κουλτούρα των Τσιγγάνων, πολλές φορές βρίσκονται σε αντίθεση με τους σκοπούς και τη λειτουργία του παραδοσιακού σχολείου<sup>146</sup>. Η νομαδική ζωή των Τσιγγάνων οφείλεται κυρίως στην ανάγκη τους για δουλειά. Το επάγγελμα για το οποίο διακρίνονται είναι το εμπόριο, και πιο συγκεκριμένα το γυρολογικό εμπόριο. Φυσικό είναι να μην μετακινείται μόνο ένα μέλος της οικογένειας για την εξάσκηση του επαγγέλματος, αλλά ολόκληρη η οικογένεια, η οποία συμμετέχει και αυτή στο επάγγελμα. Οι τσιγγάνοι πιστεύουν ότι το καλύτερο σχολείο για αυτούς και η καλύτερη εκπαίδευση είναι η εξάσκησή τους στη δουλειά. Έτσι θεωρούν το σχολείο χάσιμο χρόνου.

Από την άλλη πλευρά, οι φορείς του σχολικού χώρου αποβλέπουν στη συγχώνευση των Τσιγγάνων στην εγκατεστημένη κοινότητα και βάση αυτή θα ορίσουν την επιτυχία ή την αποτυχία αυτών. Αυτό είναι κάτι που κάνει τους Τσιγγάνους να αντιδρούν γιατί με αυτό τον τρόπο βλέπουν πως το σχολείο είναι ένα μέσο που θέλει να τους ενσωματώσει σε μια άλλη κουλτούρα, σε έναν άλλο πολιτισμό και να τους εκτοπίσει από το δικό τους. Πιστεύουν πως το σχολείο θέλει να τους εντάξει στον πολιτισμό της πλειοψηφίας, μη σεβόμενο την δική τους κουλτούρα, νοοτροπία και τις δικές τους πεποιθήσεις<sup>147</sup>. Αναμενόμενο να το πιστεύουν αυτό γιατί στα σχολικά βιβλία δεν γίνεται λόγος, ούτε υπάρχει τίποτα από τη δική τους ιστορία, γλώσσα, πολιτισμό, τρόπο ζωής.

<sup>144</sup> Ντούσας Δ., *Rom και φυλετικές διακρίσεις στην ιστορία, την κοινωνία, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Gutenberg 1997, σελ. 137

<sup>145</sup> Βλ. ο.π. σελ. 138

<sup>146</sup> Βλ. ο.π. σελ. 139

<sup>147</sup> Βλ. ο.π. σελ. 141

Βέβαια και το επίσημο σχολικό πρόγραμμα δεν είναι προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων μαθητών. Πιο συγκεκριμένα δεν λαμβάνει υπόψη του τις συνεχείς μετακινήσεις τους και τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες, όσον αφορά τη μέθοδο μάθησης, την προετοιμασία των δασκάλων και την προετοιμασία των συμμαθητών τους<sup>148</sup>. Επιπλέον τα παιδιά που φοιτούν στο σχολείο έχουν να αντιμετωπίσουν και τη δυσκολία προσαρμογής στην Ελληνική γλώσσα, λόγω της διαλέκτου που μιλούν. Το πολύ φτωχό λεξιλόγιο και η άγνοια στοιχειωδών γνώσεων. Τέτοιες όπως οι μέρες της εβδομάδας, σε πιο χρόνο βρισκόμαστε, πως χρησιμοποιούμε το τηλέφωνο. Το φαινόμενο αυτό φάνηκε κυρίως στα παιδιά 6-9 ετών<sup>149</sup>. Και αυτό διότι τα παιδιά αυτά δεν έρχονται σε επαφή με ανθρώπους έξω από τη δική τους κοινωνική ομάδα, πράγμα που θα τους έδινε την ευκαιρία να ακούσουν και να μιλήσουν.

Ενδεικτικά αναφέρω ότι στο σχολείο διδάσκονται τα παιδιά των Τσιγγάνων όλα τα γνωστικά αντικείμενα στην ελληνική γλώσσα, που δεν είναι η μητρική τους γλώσσα και δεν την κατέχουν στον ίδιο βαθμό με τους τσιγγάνους συνομηλικούς τους. Το σχολείο ως δομή και λειτουργία είναι ξένο προς τη δομή της κοινωνίας, τη λειτουργία της οικογένειας και το περιεχόμενο των εμπειριών των Τσιγγάνων.

Επομένως, δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο το γεγονός της μαζικής αποχής των Τσιγγάνων από το σχολείο ή της παρακολούθησης όνο των πρώτων τάξεων του δημοτικού, της σπανιότητας φοίτησής τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και της παντελούς απουσίας τους από την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Ακόμη υπάρχουν κάποιοι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι απορρίπτουν τα Τσιγγανόπαιδα και προσπαθούν να τους επιβάλλουν την "αρμόζουσα" συμπεριφορά. Αυτό συμβάλλει στην μη συστηματική παρακολούθηση του σχολείου από τα παιδιά των Τσιγγάνων.

Ένας άλλος παράγοντας που αποτελεί εμπόδιο στην εκπαίδευση των Τσιγγανόπαιδων, είναι οι πρώιμοι γάμοι. Οι Τσιγγάνοι παντρεύονται σε πολύ μικρή ηλικία. Ένα Τσιγγανόπαιδο στην ηλικία των δεκαπέντε θεωρείται έτοιμο για γάμο. Έτσι σε περίπτωση που κάποιοι Τσιγγάνοι ξεπεράσουν όλα τα παραπάνω εμπόδια που αναφέρθηκαν και κατάφεραν να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, μόλις φτάσουν στην ηλικία των 15 ή και μικρότεροι πολλές φορές, θα πρέπει να εγκαταλείψουν το σχολείο για να κάνουν οικογένεια.

Τέλος ο αναλφαβητισμός των γονέων δεν επιτρέπει στα παιδιά των Τσιγγάνων να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα. Επιθυμία των γονιών τους είναι να μάθουν τα παιδιά τους να εξασκούν το επάγγελμα που οι ίδιοι εξασκούν τόσα χρόνια. Με αυτό τον τρόπο θεωρούν τα

<sup>148</sup> Βλ. . Τσιάκαλος Γ, 1999, σελ. 244

<sup>149</sup> Βλ. ο.π.

γράμματα και το σχολείο άχρηστα και περιττά. Δεν μπορούμε να πούμε ότι τη μόρφωση των παιδιών τους την αντιμετωπίζουν θετικά. Από τη μεριά της οικογένειας δεν υπάρχει προτροπή των παιδιών για το σχολείο. Σαν εμπόδια προτάσσουν πολλές φορές την έλλειψη κατάλληλου ρουχισμού, φαγητού, καθώς και την δυσκολία αγοράς του σχολικού εξοπλισμού που χρειάζεται το παιδί τους. Παρόλα αυτά πολλοί είναι οι Τσιγγάνοι που θα ήθελαν να μάθουν γράμματα, τόσο αυτοί όσο και τα παιδιά τους.

Συμπερασματικά οι Τσιγγάνοι είναι μια ομάδα που βιώνει τον αποκλεισμό από την εκπαίδευση από την πρώτη φάση. Ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών Τσιγγάνων, μεγαλύτερο του 30%, δεν εγγράφονται ποτέ στο σχολείο<sup>150</sup>. Είναι μικρά τα ποσοστά παιδιών που ολοκληρώνουν τη φοίτησή τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ελάχιστα ποσοστά προχωρούν στις επόμενες εκπαιδευτικές βαθμίδες<sup>151</sup>. Το κάθε παιδί έχει το δικαίωμα στην μόρφωση, επομένως είναι απαραίτητο να εφαρμοστούν οι αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης σε κάθε σχολείο που υπάρχουν Τσιγγάνοι.

---

<sup>150</sup> Βλ. ο.π.

<sup>151</sup> Βλ. ο.π.



## 4.2 Παιδιά Παλινοστούντων

Τα παιδιά των παλινοστούντων αποτελούν μια σημαντική ομάδα παιδιών, με ξεχωριστά προβλήματα στον ελληνικό χώρο. Μετά το 1988, κάθε χρόνο παλινοστούν στην Ελλάδα 8-10 χιλιάδες παιδιά, ηλικίας από 6 έως 17 ετών<sup>152</sup>. Για τα παιδιά αυτά η πολιτεία πήρε κάποια μέτρα όσον αφορά την εκπαίδευση τους.

Στην αρχή ιδρύθηκαν οι τάξεις υποδοχής, οι οποίες είχαν σκοπό να αφομοιώσουν τα παιδιά αυτά στο κοινωνικό σύνολο. Έπειτα λειτούργησαν τα φροντιστηριακά τμήματα, όπου οι μαθητές θα διδάσκονταν στην κανονική σχολική τάξη και θα έπαιρναν βοήθεια στα μαθήματα με επιπλέον ώρες διδασκαλίας. Εφόσον αποδείχτηκε ότι και αυτό δεν λειτούργησε η πολιτεία ίδρυσε τα σχολεία των αποδήμων<sup>153</sup>. Η διδασκαλία των μαθημάτων σε αυτά τα σχολεία γίνεται στα ελληνικά, με τη βοήθεια των αγγλικών, ενώ ο βασικός άξονας οργάνωσης της διδασκαλίας είναι ο χωρισμός των τμημάτων κατά επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας. Τα βιβλία που χρησιμοποιήθηκαν είναι αυτά του Οργανισμού Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων και το αναλυτικό πρόγραμμα αυτό που ακολουθείται και στα υπόλοιπα δημόσια σχολεία, με ορισμένες τροποποιήσεις, κυρίως επί της ύλης, ανάλογα με το επίπεδο των μαθητών.

Από έρευνες που έγιναν ( Μουστάκα- Κασιμάτη (1984), Μάρκου- Γκότοβου (1987) και Γεώργα- Καλαντζή (1992)<sup>154</sup> βρέθηκε ότι τα παιδιά των παλινοστούντων έχουν αρνητικές στάσεις σε όλα τα ζητήματα που αφορούν το σχολείο : για τα βιβλία, τους διδάσκοντες, την υλικοτεχνική υποδομή και το πρόγραμμα. Ακόμα και οι αντιλήψεις τους για τους ανθρώπους της χώρας υποδοχής, αλλά και για το κράτος εμφανίζονται και αυτές αρνητικές. Όσον αφορά τη γλώσσα, οι απόψεις τους είναι πιο θετικές, αφού θεωρούν ότι πρέπει να μιλούν και τις δυο γλώσσες.

Συμπερασματικά, για την αντιμετώπιση της κατάστασης που παρατηρείται , θα μπορούσαν να προταθούν τα εξής<sup>155</sup> :

- Ευαισθητοποίηση των διδασκόντων με σεμινάρια, για έναν νέο τρόπο προσέγγισης των μαθητών μέσα στην τάξη.

- Διδασκαλία σε μικρές ομάδες μέσα στην τάξη, ώστε να βελτιώνονται οι σχέσεις διδασκόντων- μαθητών και για να ξεπερνιούνται οι ελλείψεις υποδομής.

- Εμπλοκή των γονέων και συστηματική επαφή τους με το σχολείο σε ένα οργανωμένο δίκτυο υποστήριξης και των ίδιων των γονέων.

<sup>152</sup> Καλούτση Ασπασία, 1993, ( κείμενο : Παπαστυλιανού Ντόνα, Φιλολόγος- Κοινωνική ψυχολόγος , *Έρευνα σε παιδιά και εφήβους παλινοστούντες από αγγλόφωνες χώρες* ), σελ. 17

<sup>153</sup> Βλ. ο.π. σελ. 18

<sup>154</sup> Βλ. ο.π. σελ. 19

<sup>155</sup> Βλ. ο.π. σελ. 22- 23



- Ευαισθητοποίηση των γηγενών μαθητών σχετικά με το θέμα της μετανάστευσης και στα προβλήματα που επισύρει και να πληροφορηθούν για τις σχετικές υπηρεσίες που υπάρχουν, ώστε να αποτελέσουν τις πηγές ενημέρωσης και υποστήριξης των παλιννοστούντων μαθητών. Με αυτό τον τρόπο θα έχουμε διπλό όφελος. Και για τα γηγενή παιδιά, αλλά και για τα παιδιά παλιννοστούντες.

Κύριος στόχος μας δεν θα πρέπει να είναι η ένταξη των παιδιών αυτόν στην ελληνική κοινωνία με την αφομοίωση τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά η αναγνώριση και ο σεβασμός του δικού τους πολιτισμού και κουλτούρας. Καθώς θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι τα παιδιά παλιννοστούντες έχουν κάθε δικαίωμα να χρησιμοποιούν τη μητρική τους γλώσσα και θα πρέπει να τη χρησιμοποιούν μέσα στον εκπαιδευτικό χώρο. Τέλος είναι απαραίτητο τα παιδιά παλιννοστούντες να βρίσκονται στον ίδιο χώρο με τους γηγενείς μαθητές και όχι σε ξεχωριστό σχολείο, ώστε να υπάρχει η μέγιστη αλληλεπίδραση γηγενών και παλιννοστούντων μαθητών.

### 4.3 Παιδιά του δρόμου

Σε ολόκληρη την ανθρωπότητα υπάρχουν παιδιά τα οποία δεν ζουν με αξιοπρέπεια. Παιδιά που δουλεύουν σκληρά για ένα κομμάτι ψωμί. Τα παιδιά του δρόμου τα συναντάμε παντού. Τα παιδιά του δρόμου δεν τα συναντά κανείς μόνο στον « τρίτο κόσμο», αλλά σε όλες τις χώρες του κόσμου.

Σε όλους τους δρόμους των πόλεων υπάρχουν παιδιά που πλένουν αυτοκίνητα, πουλούν τσιγάρα ή χαρτομάντιλα και ζητιανεύουν για λίγα χρήματα. Και στην Ελλάδα υπάρχουν τέτοια παιδιά και μάλιστα τα ονομάζουμε « παιδιά των φαναριών », επειδή πλησιάζουν στα φανάρια τα αυτοκίνητα εκλιπαρώντας τους οδηγούς να αγοράσουν κάτι. Μερικά από αυτά τα παιδιά έχουν πέσει θύματα οδηγών που τα παρασύρουν με τα αυτοκίνητά τους και έπειτα τα εγκαταλείπουν αβοήθητα στους δρόμους.

Τα παιδιά του δρόμου είναι νέα παιδιά, συνήθως από 5-17 ετών τα οποία χωρίς άλλο θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε «παιδιά σε εξαιρετικό κίνδυνο», αφού τα χτυπούν και τα πυροβολούν πολλές φορές, τα συλλαμβάνουν και τα βάζουν σε ιδρύματα υπό άθλιες συνθήκες, πολύ συχνά τα κακοποιούν, τα ίδια τα παιδιά σχεδόν πάντα κάνουν έντονη χρήση ναρκωτικών και παρουσιάζουν πολύ υψηλά ποσοστά σε σύνδρομα νοσογόνων μολύνσεων και Aids<sup>156</sup>.

Παρά τις αντίξοες συνθήκες στις οποίες ζουν « αρκεί να περάσει κανείς λίγο χρόνο μαζί τους διδάσκοντας τα, βλέποντας τη δουλειά τους στις εκφραστικές τέχνες και παρατηρώντας φιλικά και άτυπα την καθημερινή ζωή τους για να εκπλαγεί, όχι με τον τρόπο μιας συγκινησιακής εξιδανίκευσης ή ενός ιεραποστολικού ζήλου, αλλά με τρόπο πολύ αληθινό και πολύ ανθρώπινο, από το πάθος που δείχνουν για τη ζωή όσο και αν τα ονομάζουν παιδιά του περιθωρίου , από την αντοχή και την προσαρμοστικότητα τους και από την υπόσχεση που πραγματικά προσφέρουν μέσα από τις ατομικές ικανότητες που κρύβουν »<sup>157</sup>.

Και αυτά τα παιδιά έχουν κάθε δικαίωμα στη μόρφωση. Η ανάγκη τους για δουλειά, τα περιορίζει, δεν έχουν χρόνο για μόρφωση. Νομίζω ότι και σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να εφαρμοστούν τα σχέδια λύσεων του προβλήματος της ένταξης των παιδιών που αναφέρονται παραπάνω.

<sup>156</sup> Τσιάκαλος Γ., 1999, Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού Νίκος Πουλιαντζάς και Συμβούλιο της Ευρώπης, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1999, ( κείμενο : Elizabeth Swadener, " σε κίνδυνο " ή "Που υπόσχονται;" - Από τις ελλειμματικές εκδοχές για τα παιδιά της 'άλλης' κατηγορίας στις δυνατότητες ουσιαστικών συμμαχιών με παιδιά και οικογένειες), σελ. 174

<sup>157</sup> Βλ. ο.π. σελ. 175

## 5. Αντιμετώπιση του ρατσισμού

Για να αγωνιστούμε εναντίον του ρατσισμού, πρέπει ο ένας να προσκαλεί τον άλλο. Να μάθουμε να γνωρίζομαστε, να κουβεντιάζουμε, να γελάμε μαζί, να μοιραζόμαστε τις χαρές αλλά και τις λύπες μας, να δείχνουμε ότι έχουμε τις ίδιες έγνοιες και τα ίδια προβλήματα. Να ταξιδεύουμε και να γνωρίζουμε άλλους λαούς και τον πολιτισμό τους. Αυτό είναι πολύ ωφέλιμο όχι μόνο στην αντιμετώπιση του ρατσισμού, αλλά και στο να γνωρίσουμε καλύτερα τους εαυτούς μας.

Πρέπει να σεβόμαστε την ανθρώπινη αξιοπρέπεια όλων των ανθρώπων, ανεξάρτητα από το ποια χώρα προέρχονται, την ηλικία έχουν ή τι φύλο είναι. Σεβασμός είναι να δείχνουμε ανοχή και ευγένεια. Είναι να ξέρουμε να ακούμε τον άλλο και να αναγνωρίζουμε το διαφορετικό πολιτισμό του.

Η εκπαίδευση αποδεικνύεται ένας στρατηγικής σημασίας χώρος για την αντιμετώπιση της κοινωνικής διάκρισης. Για να μπορέσουν τα παιδιά να ενταχθούν και να μην έχουν πρόβλημα στο Ελληνικό σχολείο θα πρέπει πάνω από όλα να δεχτούμε τους γονείς μετανάστες και τις οικογένειές τους.

Πολλές είναι οι φορές που οι Ελληνίδες μητέρες φοβερίζουν τα παιδιά τους χρησιμοποιώντας εκφράσεις όπως « Θα σε πιάσει ο Αλβανός», προκειμένου να μην προβούν σε ανάρμοστες συμπεριφορές. Η ακόμα και πολλοί Έλληνες αλληλοβρίζονται λέγοντας «Αλβανέ», όταν θέλουν να χαρακτηρίσουν τον άλλο ως κλέφτη και δολοφόνο. Λένε επίσης «μοιάζεις με Αλβανό», εννοώντας ότι ο άλλος είναι άσχημος, κακοντυμένος, βρώμικος και κουρασμένος<sup>158</sup>.

Η κοινωνία μας, όπως είναι σε όλους μας γνωστό είναι πολύ-πολιτισμική. Ιδιαίτερα με τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μετανάστες στη χώρα μας αυξάνονται όλο και περισσότερο. Αντί να είμαστε εχθρικοί απέναντι τους και να κρατάμε μια απόμακρη και ρατσιστική στάση, νομίζω ότι θα ήταν πολύ καλύτερα να τους δεχτούμε, να ζήσουμε μαζί τους και γιατί όχι και να μας βοηθήσουν να αναπτυχθούμε σαν χώρα. Για να υπάρξει μια αρμονική συμβίωση μεταξύ μας, είναι απαραίτητο να μην τους κάνουμε να αισθάνονται μειονεκτικά απέναντι μας και να απολαμβάνουν όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα τους. Όσο περισσότερο οι μετανάστες στερούνται των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, τόσο περισσότερο θα συνεχίσουν να είναι υποκείμενα ή αντικείμενα βίας<sup>159</sup>. Έτσι όπως έχουν προτείνει και οι

<sup>158</sup> Μαρβάκης Αθ, Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου, 2001. ( Κείμενο: Μάρτιμ Κούκα, Φόρουμ Αλβανών Μεταναστών).

<sup>159</sup> Φραγκουδάκη- Δραγώνα, Τι είναι η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 1997 κείμενο: ( G. Zincone, Uno schermo contro il razzismo. Per una politica dei diritti utili, Roma, 1994. )

μη κυβερνητικές οργανώσεις, θα ήταν καλό για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες καθώς και για την καλύτερη συμβίωση μας η λήψη κάποιων νομοθετικών μέτρων. Μερικά από αυτά είναι τα παρακάτω :

- «Νομιμοποίηση όλων των μεταναστών»<sup>160</sup>. Έτσι δεν θα ζούμε με παράνομους μετανάστες που αισθάνονται μειονεκτικά και άσχημα με αποτέλεσμα κάποιες φορές να έχουμε προβλήματα μαζί τους, αλλά να συνυπάρχουμε σε μια χώρα με ασφάλεια και αρμονία.
- «Άσυλο στους πολιτικούς πρόσφυγες»<sup>161</sup>. Πρέπει να παραχωρείται αυτομάτως το πολιτικό άσυλο σε όσους πρόσφυγες προέρχονται από χώρες που δοκιμάζονται από πολέμους, να σταματήσει το καθεστώς των μακροχρόνιων κρατήσεων των υπό απέλαση αλλοδαπών και να εξανθρωπιστούν οι συνθήκες κράτησης, καθώς και να υπάρχει ειδική μέριμνα για τις γυναίκες και τα παιδιά.
- «Θεσμοθέτηση των δικαιωμάτων και των μη νόμιμων μεταναστών στην Εκπαίδευση, την υγεία και τη δικαιοσύνη»<sup>162</sup>. Ο κάθε μετανάστης ανεξάρτητα από το καθεστώς παραμονής του, έχει κάποια αναφαίρετα δικαιώματα, των οποίων η καταπάτηση είναι αντισυνταγματική. Το να μην μπορεί ο μη νόμιμος μετανάστης να καταγγείλει στη δικαιοσύνη την εκμετάλλευση ή την κακοποίηση που υπέστη, όχι μόνο καταργούν τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά συγχρόνως ευνοούν την αυθαιρεσία και τον αγριανθρωπισμό.
- «Εκπαίδευση των μεταναστών με σεβασμό της ταυτότητας του»<sup>163</sup>. Η σημασία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι μεγάλη. Όλοι οι μετανάστες πρέπει να μπορούν να μάθουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής και να φοιτούν στη δημόσια εκπαίδευση. Έτσι προτείνεται να δημιουργηθούν ειδικές τάξεις υποδοχής με κατάλληλα εκπαιδευμένο διδακτικό προσωπικό, το οποίο θα μπορεί να διδάσκει στα παιδιά των μεταναστών τη μητρική γλώσσα, την ιστορία των χωρών καταγωγής τους, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις της χώρας από την οποία προέρχεται.
- «Δομές υποστήριξης μεταναστών»<sup>164</sup>. Θα πρέπει να δημιουργηθούν συμβουλευτικοί και υποστηρικτικοί σταθμοί, με κατάλληλο προσωπικό, στους οποίους να μπορούν να απευθύνονται οι μετανάστες για βοήθεια, αλλά και για ενημέρωση σχετικά με τους νόμους και τις συνήθειες της χώρας στην οποία μεταναστεύουν.

<sup>160</sup> Βλ. Μαρβάκης Αθ., Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου, 2001, σελ 47

<sup>161</sup> Βλ. ο.π.

<sup>162</sup> Βλ. ο.π.

<sup>163</sup> Βλ. ο.π.

<sup>164</sup> Βλ. ο.π.

- «Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη»<sup>165</sup>. Το ανθρώπινο δικαίωμα στην υγεία είναι αναφαίρετο. Το κράτος υποδοχής θα πρέπει να παρέχει πλήρη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε όλους τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, να εξασφαλίσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε όλοι οι μετανάστες να μπορούν να απευθύνονται σε κρατικούς ή όχι φορείς που απευθύνονται στην υγεία.
- «Πολιτικά δικαιώματα στους μετανάστες και τους πρόσφυγες»<sup>166</sup>. Θα ήταν σωστό όταν κάποιος μετανάστης ή πρόσφυγας κατοικεί πάνω από δέκα χρόνια σε μια χώρα, εάν ο ίδιος το επιθυμεί να παίρνει αυτόματα την επικουότητα της χώρας στην οποία διαμένει, καθώς και να του αναγνωρίζεται το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Ακόμα ο καθένας που ζει σε μια χώρα είναι άνθρωπος και προσφέρει σε αυτή τη χώρα. Ζει και αυτός με τους ίδιους νόμους, κυβερνείται από τα ίδια άτομα που διοικείται όλη η χώρα, επομένως έχει κάθε δικαίωμα να αποφασίζει τους πολιτικούς εκπροσώπους του.

Για μια ομαλή συνύπαρξη σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία όπως είναι και η ελληνική είναι πολύ σημαντικό το να εφαρμοστούν τα παραπάνω μέτρα και μάλιστα όσο πιο άμεσα γίνεται.

---

<sup>165</sup> Βλ. ο.π.

<sup>166</sup> Βλ. ο.π.



## 5.1 Αντιρατσιστική εκπαίδευση

Οι θεωρητικοί της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης υποστηρίζουν ότι ο ρατσισμός υπάρχει σε κάθε δομή της κοινωνίας και κάποια άτομα υφίστανται ρατσιστικές συμπεριφορές και δεν τους αποδίδονται τα ίδια δικαιώματα με τους άλλους<sup>167</sup>. Αυτό συμβαίνει επειδή ανήκουν σε μια διαφορετική φυλή ή επειδή έχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και διαφέρουν από την κυρίαρχη ομάδα.

Οι αντιρατσιστές πιστεύουν ότι οι προκαταλήψεις δεν μειώνονται μέσα από την απλή πληροφόρηση για τις εθνοπολιτισμικές διαφορές, αλλά είναι αναγκαία η δημιουργία ενός αναλυτικού προγράμματος που επιτρέπει στους μαθητές να ερευνήσουν τους τρόπους με τους οποίους ο ρατσισμός κατηγοριοποιεί τους ανθρώπους ανάλογα με την εθνοπολιτισμική τους προέλευση και αναπαράγει τις ανισότητες. Ο Τσιάκαλος υποστηρίζει ότι τα προγράμματα της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης πρέπει να επιδιώκουν οι μαθητές: (α) να γνωρίσουν κάποια στοιχεία της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής προκειμένου να μην καταλήγουν σε λανθασμένα συμπεράσματα, (β) να ελέγξουν τις νοητικές διεργασίες που επηρεάζονται από ιδεολογικούς θεσμούς και οδηγούν σε λανθασμένες κατηγοριοποιήσεις των ανθρώπων, (γ) να αναγνωρίσουν τους μηχανισμούς δημιουργίας προκαταλήψεων και να καταπολεμήσουν τις δικές τους προκαταλήψεις, (δ) να διακρίνουν τη σχέση των συστημάτων αξιών με το ρατσισμό, και (ε) να αξιολογήσουν τις δραστηριότητες ατόμων, οργανώσεων και υπηρεσιών σε σχέση με την εμφάνιση ή την καταπολέμηση του ρατσισμού<sup>168</sup>.

Θύματα του ρατσισμού είναι τις περισσότερες φορές οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, οι οποίοι αναζητώντας ένα καλύτερο αύριο εγκαταλείπουν τη πατρίδα τους προκειμένου να έχουν μια ζωή με τη στοιχειώδη αξιοπρέπεια. Ακόμα, αποδέκτες ρατσιστικών συμπεριφορών είναι και άλλα άτομα, όπως για παράδειγμα οι γυναίκες και τα παιδιά. Ή άτομα που ανήκουν στην ίδια φυλή αλλά έχουν κάποιες ιδιαιτερότητες, όπως μια σωματική αναπηρία.

Προκειμένου να μειωθούν στο ελάχιστο αυτές οι ρατσιστικές συμπεριφορές είναι απαραίτητο να ξεκινήσει η αντιμετώπιση του ρατσισμού μέσα από το σχολείο. Το σχολείο πρέπει να εκπαιδεύσει τους μαθητές του, έτσι ώστε να ξεπεράσουν τα όρια που θέτουν αυτές οι αντιλήψεις και να μάθουν να σκέφτονται πιο ανοιχτά χωρίς να παραμένουν προσκολλημένοι σε στερεοτυπικές αντιλήψεις που συνήθως

<sup>167</sup> Βλ. Μάρκου Γ., 1996, σελ.20

<sup>168</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., 2000, σελ. 38

δεν είναι αληθινές, αλλά σκοπός τους είναι να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα κάποιων ανθρώπων. Στα πλαίσια αυτής της λογικής κινείται η αντιρατσιστική εκπαίδευση. Κύριος στόχος της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης είναι να γίνει κατανοητό από όλους τους ανθρώπους ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι ανεξάρτητα από τις όποιες διαφορές έχουν και φυσικά ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν τα ίδια δικαιώματα.

Παρά τις προσπάθειες που γίνονται ώστε να εξαλειφθούν οι ρατσιστικές συμπεριφορές « παρατηρείται μια αντίφαση ανάμεσα στη δηλωμένη αντιρατσιστική ρητορική του σχολείου και στον συνεχώς αυξανόμενο ρατσισμό στο σχολικό περιβάλλον.»<sup>169</sup> Το σχολείο πρέπει να εξαλείφει τις ρατσιστικές συμπεριφορές των παιδιών μέσα από τη διαδικασία της διδασκαλίας. Αυτό όμως δεν συμβαίνει, λόγω του ότι το σχολείο εκλαμβάνεται ως μια τεχνική μεταβίβασης γνώσεων και δεξιοτήτων που συντελούν στην αναπαραγωγική διαδικασία της γνώσης.

Στις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται από τον παιδαγωγό, υπάρχουν προσχεδιασμένοι στόχοι για τις δραστηριότητες. Ακόμη και τα μέσα που χρησιμοποιεί είναι και αυτά προκαθορισμένα, καθώς και το περιεχόμενο της δραστηριότητας αλλά και το πώς θα διεξαχθεί. Σχεδόν όλες τις φορές και το αποτέλεσμα της δραστηριότητας είναι γνωστό<sup>170</sup>. Αυτό δεν βοηθάει καθόλου στην πραγματική έννοια της διδασκαλίας και στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού.

Όταν όλα είναι προσχεδιασμένα δεν υπάρχουν περιθώρια ώστε να γίνουν κάποιες τροποποιήσεις στις παιδαγωγικές δραστηριότητες, οι οποίες είναι πιθανόν να προκύψουν εφόσον στην τάξη υπάρχουν παιδιά που προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον ή έχουν κάποια ιδιαιτερότητα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα διαφοροποιήσεις που θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες να μην αξιοποιούνται με σκοπό να μάθουν τα παιδιά μέσα από το διαφορετικό. Έτσι το μάθημα δεν ακολουθεί τις αρχές της διαπολιτισμικής και αντιρατσιστικής εκπαίδευσης<sup>171</sup>.

Από την άλλη πλευρά οι δάσκαλοι και οι μαθητές έχουν τις προσωπικές τους αξίες και γνώσεις, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την μαθησιακή διαδικασία καθώς μέσα στην τάξη υπάρχει αλληλεπίδραση ανάμεσα στον δάσκαλο και τον μαθητή. Η στάση και η συμπεριφορά του εκπαιδευτικού προς τα άτομα που ανήκουν σε διαφορετική πολιτισμική ομάδα είναι πολύ σημαντική, καθώς επηρεάζει τόσο τα παιδιά που ανήκουν στη διαφορετική πολιτισμική ομάδα όσο και τα υπόλοιπα παιδιά στο να υιοθετήσουν μια θετική ή αρνητική στάση απέναντι στα παιδιά που διαφέρουν πολιτισμικά.

<sup>169</sup> Παπαθανασίου Ο., *Όψεις του ρατσισμού στην εκπαίδευση*, Τα εκπαιδευτικά, 2002, τεύχος 63, σελ.

97

<sup>170</sup> Βλ. ο.π. σελ. 98

<sup>171</sup> Βλ. ο.π. σελ. 99

Το μαθησιακό περιβάλλον επίσης επηρεάζει σημαντικά την μαθησιακή διαδικασία, καθώς αυτό που συμβαίνει έξω στην κοινωνία μεταφέρεται και στο σχολικό περιβάλλον. Έτσι, όταν το περιβάλλον έξω από το σχολείο είναι εχθρικό αυτό σε μεγάλο βαθμό τα βλέπουμε και στο περιβάλλον του σχολείου.

Η αντιρατσιστική εκπαίδευση λοιπόν στοχεύει στο να εξαλείψει αυτές τις διακρίσεις προς ορισμένες ομάδες ανθρώπων και αυτό πρέπει να ξεκινήσει από το σχολείο. Τα παιδιά πρέπει να λάβουν την κατάλληλη εκπαίδευση και να μάθουν να σέβονται όλους τους ανθρώπους και για να πραγματοποιηθεί αυτός ο σκοπός η αντιρατσιστική εκπαίδευση έχει και αυτή μια σειρά από αρχές οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την διάρκεια διεξαγωγής του μαθήματος.

### 5.1.1 Αρχές της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης

160412 η Συστήματα  
στην Εκπαίδευση

Και στην αντιρατσιστική εκπαίδευση υπάρχουν κάποιες αρχές. Η πρωταρχική της αρχή είναι « η ισότητα στην εκπαίδευση για όλους τους νέους ανεξάρτητα από την εθνική- φυλετική τους προσέλευση»<sup>172</sup>. Η ισότητα βέβαια δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί με απλές αλλαγές παλαιών μηχανισμών, αλλά χρειάζεται ένας ριζικός μετασχηματισμός σε όλα τα συστήματα και τις δομές που διαιωνίζουν την ανισότητα. Μέσα σε αυτά συγκαταλέγεται και το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο δεν προωθεί την ισότητα όπως είναι διαμορφωμένο αλλά χρειάζεται αλλαγές<sup>173</sup>.

Δεύτερη βασική αρχή της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης είναι η δικαιοσύνη<sup>174</sup>. Όλα τα άτομα που ζουν σε ένα κράτος πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες για να ζήσουν και να αναπτυχθούν και το κράτος είναι υπεύθυνο να διασφαλίσει αυτές τις δυνατότητες σε όλους.

Τέλος απαιτείται χειραφέτηση των καταπιεζόμενων και των καταπιεστών από τις δομές της ρατσιστικής πρακτικής και από την κυριαρχία του ρατσισμού<sup>175</sup>. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να απομακρυνθούν τα άτομα από τις ρατσιστικές αντιλήψεις που φέρουν και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να συμπεριφέροντε αρνητικά σε συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων. Ακόμη, τα άτομα που είναι αποδέκτες της ρατσιστικής συμπεριφοράς πρέπει να απαλλαγθούν από αυτή κι να μπορούν να ζήσουν ελεύθεροι όπως όλοι οι άνθρωποι.

<sup>172</sup> Βλ. Μάρκου Γ., 1996, σελ. 23

<sup>173</sup> Χρισταρά Γεωργία, *Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση μέσα από το Έντεχνο Παραμύθι*, Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Βόλος 2006, σελ. 33

<sup>174</sup> Βλ. Μάρκου Γ., 1996, σελ. 23

<sup>175</sup> Βλ. Δαμανάκης Μ., 1997, σελ. 23

## 5.2 Διαπολιτισμική εκπαίδευση

Ο όρος διαπολιτισμική εκπαίδευση πρωτοεμφανίστηκε την περίοδο 1980 στον Ευρωπαϊκό χώρο όταν υπήρχε μεγάλη μετακίνηση πληθυσμών με σκοπό την εύρεση εργασίας<sup>176</sup>. Μετά το 1980 ιδρύθηκαν στην Ελλάδα οι «Τάξεις υποδοχής» στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με σκοπό την ένταξη των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στον ελληνικό τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς. Πρέπει να σημειωθεί ότι στις τάξεις αυτές η γλώσσα και ο πολιτισμός της χώρας προέλευσης δεν διδάσκονταν<sup>177</sup>. Στη συνέχεια έγινε προσπάθεια ώστε οι παλιννοστούντες μαθητές να μάθουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής και να ενταχθούν στο πρόγραμμα διδασκαλίας που διδάσκεται σε όλα τα παιδιά<sup>178</sup>.

Μετά τις άκαρπες προσπάθειες να προσαρμόσουν τα παιδιά στο διδασκόμενο πρόγραμμα, δημιουργήθηκαν τα φροντιστηριακά τμήματα. Τα φροντιστηριακά τμήματα παρείχαν ενισχυτική διδασκαλία στους παλιννοστούντες μαθητές σε όλα τα μαθήματα<sup>179</sup>. Το άσχημο σε αυτή την περίπτωση ήταν ότι τα παιδιά από διαφορετική χώρα δεν βρισκόταν στην ίδια τάξη με τα υπόλοιπα παιδιά, αλλά έκαναν τα μαθήματα τους σε ξεχωριστή αίθουσα, απομονωμένα από τα υπόλοιπα παιδιά, προσπαθώντας να αφομοιωθούν στην Ελληνική κοινωνία<sup>180</sup>.

Κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί από τους επιστήμονες διάφοροι ορισμοί αναφορικά με το τι είναι η διαπολιτισμική εκπαίδευση και ποιος είναι ο σκοπός της, καθώς και ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στις έννοιες "διαπολιτισμικός" και "πολυπολιτισμικός". Ο όρος "πολυπολιτισμικός" χρησιμοποιείται για να δηλώσει την απλή συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών, ενώ με τον όρο "διαπολιτισμικός" δηλώνεται η σχέση μεταξύ των πολιτισμών<sup>181</sup>.

Σύμφωνα με τον Δαμανάκη με τον όρο διαπολιτισμική εκπαίδευση εννοούμε την διαδικασία με την οποία διαπαιδαγωγούνται τα παιδιά που αποτελούν μέλη μιας πολιτισμικής κοινωνίας και το αποτέλεσμα που προκύπτει από αυτή τη διαπαιδαγώγηση. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση ως αποτέλεσμα εκφράζεται μέσα από τις στάσεις και τον τρόπο ζωής των μελών μιας πολιτισμικής κοινωνίας<sup>182</sup>.

<sup>176</sup> Βλ. Δαμανάκης Μ., 1997, σελ. 98

<sup>177</sup> Μάρκου Γ., *Η πολιπολιτισμικότητα της Ελληνικής κοινωνίας- Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, Αθήνα 1998, Γ.Γ.Λ.Ε., 2<sup>η</sup> έκδοση, σελ. 32

<sup>178</sup> Βλ. ο.π., σελ. 33

<sup>179</sup> Βλ. Δαμανάκης Μ., 1997, σελ. 57

<sup>180</sup> Βλ. ο.π. σελ. 66

<sup>181</sup> Κανακίδου Ε. – Παπαγιάννη Β., *Διαπολιτισμική αγωγή*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1994, σελ. 21

<sup>182</sup> Βλ. Δαμανάκης Μ., 1997, σελ. 89



Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι μια παιδαγωγική- διδακτική αρχή, η οποία πρέπει να διέπει όλα τα μαθήματα<sup>183</sup>. Δεν είναι μια εξελικτική μέθοδος που στοχεύει την αφομοίωση πολιτών ή ομάδων μιας χώρας. Επίσης δεν στοχεύει στο να θέσει κάποια πολιτισμικά όρια και να αναπαράγει κάποιες πολιτισμικές ιδιαιτερότητες που υπάρχουν με σκοπό την κατηγοριοποίηση των μελών μιας κοινωνίας. Αντίθετα η διαπολιτισμική εκπαίδευση προτείνεται ως ένα σύνολο διαδικασιών εξισορρόπησης μεταξύ διακρίσεων και εντάσεων, οι οποίες προκύπτουν μεν από τη διαφοροποιημένη συμμετοχή των πολιτών στα ευρύτερα κοινωνικά αγαθά και τη διαφοροποιημένη πολιτισμική ταυτότητα, δεν αποτελούν όμως και τις πραγματικές και ουσιαστικές αιτίες αυτών των εντάσεων<sup>184</sup>.

Οι Pozzi- Escot, Escobar, Wolik, Bratt- Paulston θεωρούν πως μέσα από την διαπολιτισμική εκπαίδευση οι άνθρωποι που ζουν σε μια κοινωνία αλλά έχουν διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, μπορούν να ζήσουν αρμονικά, χωρίς να αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα. Αυτό μπορεί να γίνει εφόσον με την διαπολιτισμική εκπαίδευση που έχουν δεχτεί τα παιδιά στο σχολείο θα έχουν μάθει να ζουν αρμονικά με τους ανθρώπους διαφορετικών πολιτισμών και θα έχουν μάθει πως το διαφορετικό δεν κλείνει μέσα του κάτι αρνητικό, αλλά αντίθετα τα παιδιά θα έχουν τη δυνατότητα να ωφεληθούν από όσα μπορούν να αποκομίσουν από μια διαφορετική πολιτισμική ομάδα<sup>185</sup>. Διαπολιτισμική εκπαίδευση για τα παιδιά της πλειονότητας είναι το να κατανοούν και να ανέχονται «την ετερότητα», «τη διαφορετικότητα», «το άλλο» και «το ξένο».

Σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως ορίζεται από το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο είναι να διατηρήσει ο κάθε άνθρωπος την εθnicoπολιτική του ταυτότητα. Σύμφωνα με τον Τσιάκαλο χρειαζόμαστε στο σχολείο μια συστηματική αντιρατσιστική εκπαίδευση που απευθύνεται κυρίως στα παιδιά της πλειονότητας<sup>186</sup>.

Αποτελεί επιτακτική ανάγκη να αναφέρουμε ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση συνδέεται με την κατάργηση κάθε είδους διακρίσεων και με την επικράτηση της αλληλοκατανόησης, της αλληλεγγύης και της ισονομίας. Μόνο σε αυτές τις συνθήκες θα εννοηθεί και θα ανοίξει το διαπολιτισμικό σχολείο, ώστε να διασφαλιστεί το δικαίωμα όλων των παιδιών για την μόρφωση που επιθυμούν. Κάτω από αυτή τη θεώρηση της κατάστασης θα αποφευχθούν τα συναισθήματα της περιθωριοποίησης και της αποξένωσης των παιδιών των μειονοτικών ομάδων, τα οποία δυστυχώς ενυπήρχαν έντονα στην κοινωνία μας.

<sup>183</sup> Δαμανάκης Μ., *Μετανάστευση και εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα 1987, σελ. 14

<sup>184</sup> Βλ. ο.π. σελ. 14

<sup>185</sup> Βλ. Κανακίδου Ε. – Παπαγιάννη Β., 1994, σελ. 13

<sup>186</sup> Τσιάκαλος Γ., *Η υπόσχεση της παιδαγωγικής*, εκδόσεις Επίκεντρο. Σελ. 157

Ταυτόχρονα αναγνωρίζεται μια νέα μορφή συνύπαρξης των ατόμων της περιρρέουσας ατμόσφαιρας, στην οποία « η αποκλίνουσα συμπεριφορά γίνεται ανεκτή, ξένες συνήθειες αναγνωρίζονται, η πολυγλωσσία θεωρείται αυτονόητη, η άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων αποτελεί ατομική υπόθεση των ανθρώπων και επιδιώκεται η επαφή ανθρώπων με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο.<sup>187</sup> »

Το σχολείο αποτελεί σημαντικό μηχανισμό κοινωνικής ενσωμάτωσης των περισσότερων παιδιών και ταυτόχρονα αποτελεί ισχυρό μηχανισμό κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά από φτωχό οικογενειακό περιβάλλον και ιδιαίτερες πολιτισμικές συνθήκες. Με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση καταπολεμάμε τη σχολική αποτυχία των παιδιών αυτών και τον κοινωνικό αποκλεισμό που συνήθως συνεπάγεται η σχολική αποτυχία.

Ο Τσιάκαλος αναφέρει : « Η μητρική γλώσσα των παιδιών αποτελεί σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού τους και συνεπώς πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στο σχολείο, τόσο ως αυταξία που πρέπει να καλλιεργείται όσο και ως μέσω διδασκαλίας άλλων μαθημάτων.»<sup>188</sup> Οι Essinger και Graf υποστηρίζουν ότι η κατάλληλη απάντηση της παιδαγωγικής επιστήμης σε μια πολυεθνική και πολυπολιτισμική κοινωνία είναι η διαπολιτισμική εκπαίδευση<sup>189</sup>. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι το κλειδί για την ομαλή συνύπαρξη όλων των ανθρώπων σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

<sup>187</sup> Βλ. Κανακίδου Ε. – Παπαγιάννη Β., 1994, σελ. 22

<sup>188</sup> Βλ. Τσιάκαλος Γ., *Η υπόσχεση της παιδαγωγικής*, σελ. 163

<sup>189</sup> Βλ. Κανακίδου Ε. – Παπαγιάννη Β., 1994, σελ. 13

## 5.2.1 Αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση διέπεται από μια σειρά αρχών. Οι αρχές αυτές έχουν ως γενικό στόχο την αναγνώριση της ισότητας όλων των ανθρώπων και όλων των πολιτισμών. Οι αρχές αυτές είναι απαραίτητο να εφαρμόζονται συνεχώς και από όλους, καθώς και από τους εκπαιδευτικούς που παίζουν κυρίαρχο ρόλο στην διαμόρφωση των προσωπικοτήτων του πολιτισμού του αύριο.

Σύμφωνα με τον Essinger, τέσσερις είναι οι βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: (α) ενσυναίσθηση, (β) αλληλεγγύη, (γ) σεβασμός της πολιτισμικής ετερότητας, και (δ) εξάλειψη του εθνικιστικού τρόπου σκέψης, των εθνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων<sup>190</sup>. Αντίστοιχα, ο Δαμανάκης προτάσσει ως τρία βασικά αξιώματα της διαπολιτισμικής προσέγγισης εκείνα που αναφέρονται στην ισοτιμία πολιτισμών, στην ισοτιμία μορφωτικού κεφαλαίου ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης και στην παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους.

Πιο συγκεκριμένα βασική αρχή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι ο σεβασμός προς όλους τους ανθρώπους<sup>191</sup>, από όλους τους πολιτισμούς και όλες τις ηλικίες. Όλοι οι άνθρωποι μιας κοινωνίας πρέπει να αντιμετωπίζονται το ίδιο από την κοινωνία. Η διαπολιτισμική θεωρία στα πλαίσια της αποδοχής της ισότητας όλων των πολιτισμών αποδέχεται την ύπαρξη ενός ενδιάμεσου πολιτισμού τον λεγόμενο “πολιτισμό των μεταναστών”<sup>192</sup>. Ο πολιτισμός αυτός προκύπτει από την αλληλεπίδραση του πολιτισμού που έχουν οι μετανάστες με αυτόν της χώρας υποδοχής. Ο κάθε πολιτισμός αξιολογείται με εσωτερικά και όχι εξωτερικά συγκριτικά κριτήρια. Από παιδαγωγική σκοπιά, μας ενδιαφέρει η λειτουργικότητα του κάθε πολιτισμού κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές και ιστορικές συνθήκες όπου λειτουργεί. Επίσης μας αφορά η σημασία του για την πολιτισμοποίηση του ατόμου και όχι η ανωτερότητα ή η κατώτερα του σε σύγκριση με κάποιους άλλους πολιτισμούς<sup>193</sup>.

Μια άλλη σημαντική αρχή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η αρχή του σεβασμού της προσωπικότητας του κάθε ατόμου. Τα παιδιά μέσα από τη διαπολιτισμική εκπαίδευση μαθαίνουν να σέβονται την προσωπικότητα του κάθε ατόμου, να σέβονται το διαφορετικό και να

<sup>190</sup> Βλ. ο.π. σελ. 16

<sup>191</sup> Βλ. Δαμανάκης Μ., 1997, σελ. 98

<sup>192</sup> Βλ. ο.π. σελ. 100

<sup>193</sup> Δαμανάκης Μ., “Πολυπολιτισμική- Διαπολιτισμική αγωγή, αφετηρία, στόχοι, προοπτικές”, “Τα εκπαιδευτικά”, τεύχος 16, 1989

αποκομίζουν θετικά στοιχεία από την επαφή τους μαζί του<sup>194</sup>. Για παράδειγμα η ανάπτυξη κάποιων ικανοτήτων, όπως η ικανότητα για επικοινωνία.

Η δεύτερη σημαντική αρχή βασίζεται στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, όπου τα παιδιά των διαφόρων κοινωνικών τάξεων έρχονται στον χώρο του σχολείου με διαφορετικό μορφωτικό κεφάλαιο. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση απαιτεί την ισότιμη αποδοχή του μορφωτικού κεφαλαίου του κάθε παιδιού, καθώς και τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες<sup>195</sup>. Σε περίπτωση που δεν συμβαίνει αυτό το παιδί μπορεί σιγά σιγά να απομακρυνθεί από τα υπόλοιπα παιδιά στο σχολείο και να αποκλειστεί κοινωνικά. Αντίθετα με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση το παιδί αναπτύσσεται ολόπλευρα και οδηγείται στο να δέχεται και να σέβεται τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής, αλλά και τα υπόλοιπα παιδιά γνωρίζουν και δέχονται διαφορετικούς πολιτισμούς.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση υποστηρίζει ότι στο σχολείο θα πρέπει να διδάσκεται τόσο η γλώσσα της χώρας υποδοχής, όσο και η μητρική γλώσσα των παιδιών που βρίσκονται στο σχολείο. Το κάθε παιδί έχει το δικαίωμα να διδάσκεται τη μητρική του γλώσσα, καθώς και την κουλτούρα και τον πολιτισμό της χώρας του και να αντιμετωπίζεται ισάξια με τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης. Αυτό βέβαια θα πρέπει να συμβαίνει όλο το χρόνο, σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα και σε όλες τις δραστηριότητες<sup>196</sup>.

Μια ακόμη αρχή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η αλληλεγγύη<sup>197</sup>. Μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης τα παιδιά γνωρίζουν άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες. Με αυτό τον τρόπο όχι μόνο διευρύνονται οι γνώσεις τους, αλλά γίνονται πιο ευαίσθητα και κατανοούν καλύτερα ανθρώπους που προέρχονται από άλλες χώρες. Έτσι τα παιδιά αποκτούν αλληλεγγύη και ενσυναίσθηση. Μπαίνουν δηλαδή στη θέση των άλλων και μπορούν να καταλάβουν πως αισθάνονται.

Τέλος η εκπαίδευση ενάντια στον εθνικιστικό τρόπο σκέψης είναι μια ακόμα αρχή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης<sup>198</sup>. Τα παιδιά στο σχολείο με κάποια μαθήματα, όπως η ιστορία και τα θρησκευτικά, φανατίζονται με τον δικό τους πολιτισμό και θρησκεία. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να πιστεύουν ότι οι άνθρωποι από διαφορετική χώρα ή θρησκεία είναι κατώτεροι και δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα με αυτούς. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ρατσιστικές συμπεριφορές απέναντι σε παιδιά από άλλες χώρες και δεν συμφωνεί καθόλου με την διαπολιτισμική εκπαίδευση. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση υποστηρίζει

<sup>194</sup> Πανταζής Β., *Μεταρρυθμιστικές παιδαγωγικές αρχές στη διαπολιτισμική παιδαγωγική*, Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων, 2003, σελ. 102

<sup>195</sup> Βλ. ο.π. σελ. 104

<sup>196</sup> Βλ. ο.π. σελ. 102

<sup>197</sup> Βλ. Πανταζής Β., *Βασικές αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής*, 1999, σελ. 158

<sup>198</sup> Βλ. ο.π. σελ. 157



ότι τα παιδιά πρέπει να μάθουν να εκτιμούν και να σέβονται όλους τους ανθρώπους το ίδιο. Είναι απαραίτητο να μην διαφοροποιούν τους ανθρώπους και να τους βάζουν “ ταμπέλες”, αλλά να αντιμετωπίζουν όλους τους ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο.

Για το καλύτερο αποτέλεσμα της διαπολιτισμικής αγωγής, είναι αναγκαίο να υπάρχει καλή συνεργασία ανάμεσα στο σχολείο και τους γονείς όλων των παιδιών. Επίσης ο σχολικός χώρος θα πρέπει να είναι κατάλληλα διαμορφωμένος για την εφαρμογή της διαπολιτισμικής αγωγής, και φυσικά ο εκπαιδευτικός να είναι κατάλληλα προετοιμασμένος και να έχει ευαισθητοποιηθεί σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και ισότητας. Τέλος τα σχολικά εγχειρίδια και το αναλυτικό πρόγραμμα πρέπει να εκσυγχρονιστούν και να συμβαδίσουν σε όσα υποστηρίζει η διαπολιτισμική εκπαίδευση<sup>199</sup>.

Σύμφωνα με τον Γ. Μάρκου<sup>200</sup>, οι επιδιώξεις της διαπολιτισμικής αγωγής και παιδείας είναι οι ακόλουθες. Διαδοχικά επιδιώκεται η διατήρηση και ενίσχυση του γλωσσικού κεφαλαίου των μεταναστών και παράλληλα η αποτροπή κάθε μέτρου εκπαιδευτικής πολιτικής που διαχωρίζει και απομονώνει τα παιδιά διαφορετικής καταγωγής από την ντόπια ομάδα. Επιπλέον, αποσκοπεί στη διαμόρφωση ενός σχολικού προγράμματος, που να αφήνει χώρο για κάθε πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Προς αυτήν την κατεύθυνση βέβαια, θα βοηθήσει και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι σε θέση να οργανώσουν τη διδασκαλία τους, σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής θεωρίας.

Επίσης ο Μάρκου επισημαίνει ότι δυστυχώς το ελληνικό σχολείο αντιμετωπίζει εμπόδια στην πραγματοποίηση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, τα οποία προέρχονται τόσο από τη δομή τους, όσο και από συγκεκριμένες στάσεις και συμπεριφορές όλων όσων εργάζονται σε αυτό<sup>201</sup>.

Σύμφωνα με τον Μ. Δαμανάκη<sup>202</sup> μια βασική αρχή της παιδαγωγικής είναι ότι «το σχολείο οφείλει να προλάβει το παιδί νηπιακής ηλικίας από το σημείο στο οποίο αυτό βρίσκεται πραγματικά σε σχέση με το συναισθηματικό, γνωστικό, ψυχοκινητικό και κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο και σε καμιά περίπτωση από το σημείο στο οποίο αυθαίρετα το τοποθετεί στο και η εκάστοτε εκπαιδευτική πολιτική. Η φυσική απόρροια των παραπάνω, είναι ο σεβασμός του μορφωτικού κεφαλαίου που φέρνει το κάθε παιδί στο σχολείο.

<sup>199</sup> Πανταζής Β., *Πολυπολιτισμικό curriculum- πολυπολιτισμικός εκπαιδευτικός*. Στο Μπαγάκης Γ. : *ο εκπαιδευτικός και το αναλυτικό πρόγραμμα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ. 270

<sup>200</sup> Μάρκου Γ., “*Διαπολιτισμική εκπαίδευση*” Παιδαγωγική, Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, λεξικό, Ελληνικά Γράμματα, τόμος 5<sup>ος</sup>, Αθήνα 1991 σελ. 147

<sup>201</sup> Βλ. ο. π. σελ. 148

<sup>202</sup> Βλ. Δαμανάκης Μ., 1997, σελ. 224



Η Ρ. Καλούρη- Αντωνοπούλου<sup>203</sup> υποστηρίζει ότι το σχολείο καλείται να βοηθήσει στον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας και στην ανάπτυξη των πολιτισμικά υποβαθμισμένων. Συνεπώς ο ρόλος του σχολείου αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την προώθηση της εκπαίδευσης εκείνης που υιοθετεί τις αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής και επισημαίνει ισότητα ευκαιριών και δικαίωμα στη διαφορά.

Βασικός λοιπόν σκοπός του διαπολιτισμικού σχολείου σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, θα πρέπει να είναι η εισαγωγή του «άλλου» στην εκπαιδευτική διαδικασία, ώστε να κατανοήσουν τα παιδιά πως αυτό είναι απλά κάτι διαφορετικό που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα τον « δικό μας». Με την πολιτισμική ευαισθητοποίηση όλων μας που θα επιτευχθεί μέσω της παροχής στοιχείων για τους άλλους πολιτισμούς που συνυπάρχουν στην κοινωνία μας, θα οδηγηθούμε στην αμοιβαία ανοχή, κατανόηση, αναγνώριση και αποδοχή. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια, είναι να προσδώσουμε διαπολιτισμική διάσταση στην εκπαίδευση που παρέχουμε αποβλέποντας μελλοντικά τη συμμετοχή και των « ξένων μαθητών» στο κοινωνικό γίνεσθαι, διατηρώντας και την δική τους πολιτισμική ταυτότητα και εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα τις εμπειρίες τους μέσα από μια διαδικασία συνεχούς αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτών και των ντόπιων παιδιών νηπιακής ηλικίας.

Το ζητούμενο επομένως, σε όλη την προαναφερθείσα κατάσταση είναι ένα « άλλο» σχολείο που θα πραγματώσει τους στόχους της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, μέσα από τα νέα αναλυτικά προγράμματα, τα οποία θα σταθούν αρωγός στην καινοτομία και στην αλλαγή.



<sup>203</sup> Καλούρη- Αντωνοπούλου Ρ., *Αισθητική Αγωγή : Αναγκαιότητα ή πολυτέλεια;*, Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών, τεύχος 10, 1995

## 5.2.2 Λόγοι που οδήγησαν στη διαπολιτισμική εκπαίδευση

Οι λόγοι που οδήγησαν τους επιστήμονες στην αναζήτηση μιας παιδαγωγικής, η οποία θα ήταν κατάλληλη ώστε να προετοιμάσει τα παιδιά για την πραγματικότητα που υπάρχει στην κοινωνία μας, είναι πολλοί. Αρχικά υπάρχουν κοινωνικοί λόγοι, εφόσον ο αριθμός των μαθητών που έχουν διαφορετική γλώσσα και κουλτούρα μέσα σε μια σχολική τάξη μεγαλώνει όλο και περισσότερο. Βέβαια η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι σημαντική και χωρίς την παρουσία παιδιών που προέρχονται από διαφορετική χώρα. Είναι πολύ σημαντικό στα παιδιά καθημερινά, σε κάθε γνωστικό αντικείμενο να παρέχονται στοιχεία για άλλους πολιτισμούς. « Πρέπει να καταργηθεί ο δομημένος φυλετισμός και οι εθνικιστικές ιδεολογίες.»<sup>204</sup>

Το σχολείο είναι ο μοναδικός χώρος στον οποίο μπορούν να συναντηθούν όλα τα μέλη του πληθυσμού επειδή η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική και για μεγάλο χρονικό διάστημα τα παιδιά συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο<sup>205</sup>. Επομένως, το σχολείο είναι ο καταλληλότερος χώρος για να μπορέσουμε να περάσουμε μηνύματα ισότητας.

Επίσης εκπαιδευτικοί λόγοι συνέβαλαν στην διαμόρφωση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Τα παιδιά που η μητρική τους γλώσσα δεν διδάσκονταν στο σχολείο αλλά γινόταν προσπάθεια, ώστε τα παιδιά να αφομοιωθούν και να ξεχάσουν την γλώσσα και την κουλτούρα τους διαπιστώθηκε ότι αντιμετώπιζαν αρχικά γλωσσικά προβλήματα καθώς και προβλήματα προσαρμογής<sup>206</sup>.

Από τη στιγμή που άτομα με διαφορετικό πολιτισμό και διαφορετική γλώσσα έρχονται σε μια χώρα όπου κυριαρχεί άλλη γλώσσα και άλλος πολιτισμός είναι αναγκαίο να βρεθούν λύσεις σε αυτά τα προβλήματα. Το σύστημα του σχολείου πρέπει να αλλάξει και από μονοπολιτισμικό και μονογλωσσικό να γίνει διαπολιτισμικό, έτσι ώστε όλα τα παιδιά να μπορούν να αναπτυχθούν ως ολοκληρωμένες προσωπικότητες με γνώσεις σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα.

Με βάση έρευνες που έχουν γίνει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά των παλιννοστούντων και των μεταναστών στη χώρα μας μπορεί να είναι είτε τα γλωσσικά προβλήματα, είτε τα οικονομικά προβλήματα. Όσον αφορά τα γλωσσικά προβλήματα, η γλώσσα είναι ο παράγοντας που εμποδίζει τα παιδιά να αξιοποιήσουν το γνωστικό και πολιτισμικό κεφάλαιο που φέρουν από τα σχολεία που έχουν φοιτήσει καθώς στα νέα σχολεία που φοιτούν τα παιδιά γίνεται

<sup>204</sup> Χατζηνικολάου- Μαρασλή Β., *Συμπεράσματα του παιδαγωγικού συμποσίου της Νυρεμβέργης, με θέμα ζωή και μάθηση στην πολυπολιτισμική κοινωνία*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 21, 1990-1991 σελ. 54

<sup>205</sup> Βλ. ο.π. σελ.187

<sup>206</sup> Σταρέτας Χ., *Διαπολιτισμική εκπαίδευση και διαθεσιμότητα*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 63-64, 2002, σελ. 156

προσπάθεια, ώστε να χάσουν κάθε επαφή με τον πολιτισμό και τη γλώσσα τους<sup>207</sup>. Πολλά παιδιά είναι αυτά που στο νέο τους σχολείο μιλούν αρκετά καλά την γλώσσα υποδοχής χωρίς όμως αυτό να αποτελεί απαραίτητα παράγοντα για τη βελτίωση της σχολικής τους επίδοσης<sup>208</sup>. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση όμως αντιτίθεται σε αυτή τη λογική και προτείνει την αναγνώριση της σπουδαιότητας όλων των γλωσσών.

Από την άλλη πλευρά έχουμε τα οικονομικά προβλήματα της οικογένειας, τη νοοτροπία και τις δυσκολίες που υπάρχουν μέχρι να προσαρμοστούν τα παιδιά στην ελληνική κοινωνία. Παράγοντες που αναμφισβήτητα επηρεάζουν τόσο την ψυχολογία του παιδιού όσο και την γενικότερη συμπεριφορά του<sup>209</sup>. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση και εδώ μπορεί να συμβάλλει και να βελτιώσει την κατάσταση από τη στιγμή που στο σχολείο θα επικρατεί ένα πνεύμα ισότητας και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του κάθε μαθητή θα υπάρχουν στο πρόγραμμα του σχολείου. Μέσα από τις κατάλληλες παιδαγωγικές διαδικασίες που προτείνει η διαπολιτισμική εκπαίδευση τα παιδιά θα αποκτήσουν την ταυτότητά τους στηριζόμενα τόσο στη γλώσσα της χώρας υποδοχής όσο και στην δική τους γλώσσα και πολιτισμό, από τη στιγμή που προβλέπεται ισάξια αντιμετώπιση και των δυο πολιτισμικών κεφαλαίων.

Όπως έχουν δείξει έρευνες, παιδιά τα οποία έχουν κατακτήσει δυο γλώσσες δηλαδή τη μητρική τους γλώσσα αλλά και τη γλώσσα της χώρας υποδοχής έχουν καλύτερες επιδόσεις σε σχέση με τα μονόγλωσσα παιδιά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το γεγονός ότι τα δίγλωσσα παιδιά έχουν δυο λέξεις για μια ιδέα ή για ένα αντικείμενο και ακόμη έχουν δυο διαφορετικούς τρόπους για να εκφράσουν αυτή την ιδέα ή το αντικείμενο και αυτό βοηθάει τα παιδιά στο να συνειδητοποιήσουν καλύτερα τις γλωσσικές λειτουργίες<sup>210</sup>. Ωστόσο δεν είναι πάντα εφικτό να διδαχτούν και οι δυο γλώσσες στον ίδιο βαθμό. «Όταν το περιβάλλον, δηλαδή ο κοινωνικός περίγυρος παρεμβαίνει υποβοηθητικά στην εκμάθηση της γλώσσας τότε προτείνεται ο όρος δεύτερη γλώσσα, ενώ όταν συμβαίνει το αντίθετο ο όρος ξένη γλώσσα είναι ο πιο κατάλληλος»<sup>211</sup>.

Επιπλέον και πολιτιστικοί λόγοι έπαιξαν ρόλο στη δημιουργία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, καθώς ασκούνταν πιέσεις στους μετανάστες να συμμορφωθούν με τα δεδομένα της κοινωνίας στην οποία πλέον βρισκόταν, κάτι που σύμφωνα με την διαπολιτισμική εκπαίδευση

<sup>207</sup> Παπαγιάννη Αι., *Η πορεία μετάβασης του δημ. Σχολείου Παλινοστούντων Αλσοούπολης σε διαπολιτισμικό*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 65-66, 2002-2003, σελ. 110

<sup>208</sup> Βλ. Δαμανάκης Μ., 1997, σελ. 110

<sup>209</sup> Βλ. ο.π. σελ. 111

<sup>210</sup> Cumminis J., *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας*, Οδυσσέας, Αθήνα 1999, μετάφραση : Αργύρη Σ., σελ. 154

<sup>211</sup> Νικολούδης Δ., *Γλωσσική αποτυχία- Σχολική αποτυχία. Δυο όψεις του ίδιου νομίσματος*, Τα εκπαιδευτικά 2002-2003, σελ. 46

δεν είναι σωστό. Το πολιτισμικό κεφάλαιο που αποκτά κάποιος οφείλεται όχι μόνο στη φοιτήσσει του στο σχολείο αλλά και στο οικογενειακό του περιβάλλον στο οποίο ζει και μεγαλώνει.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι απαραίτητη καθώς η συνάντηση ανθρώπων διαφορετικών πολιτισμών προκαλεί συχνά συγκρούσεις. Το σχολείο πρέπει να συμβάλλει στην επίλυση αυτών των συγκρούσεων και στην αποδόμηση των προκαταλήψεων που φέρουν οι άνθρωποι για οτιδήποτε διαφορετικό. Έτσι οι μαθητές πρέπει να μάθουν ότι οι άνθρωποι και η κουλτούρα που έχει ο καθένας έχουν την ίδια αξία με την δικιά τους<sup>212</sup>.

Πολιτικοί λόγοι είχαν επίσης σημαντική θέση στην δημιουργία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, από τη στιγμή που στην σύγχρονη κοινωνία όλες οι χώρες αλληλεξαρτώνται<sup>213</sup>. Επομένως, δεν είναι αποτελεσματικό να ζει κανείς προσκολλημένος αποκλειστικά και μόνο στη δικιά του κουλτούρα και να μιλά μόνο τη δικιά του γλώσσα. οι αντιλήψεις που υποστήριζαν ότι οι μετανάστες θα πρέπει να ξεχάσουν τη γλώσσα και την κουλτούρα τους δεν ισχύουν στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Η γλώσσα και η κουλτούρα του κάθε ανθρώπου αποτελούν μέρος της ταυτότητας του και είναι σημαντικό να τις διατηρήσει, καθώς μπορεί να κατανοήσει καλύτερα τον εαυτό του<sup>214</sup>. Επιπλέον δεν δημιουργούνται προβλήματα στα παιδιά των μεταναστών αφού έχουν τη δυνατότητα να μάθουν τη μητρική τους γλώσσα και να διατηρήσουν τον πολιτισμό τους και παράλληλα μπορούν να μάθουν μια νέα γλώσσα και να γνωρίσουν έναν νέο πολιτισμό.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση πρέπει να εφαρμόζεται στο σχολείο καθώς έχει τη δυνατότητα να επιφέρει μια σειρά από θετικά αποτελέσματα στους μαθητές. Αποτελεί μια νέα προσέγγιση για την παιδαγωγική και κοινωνιολογική αντίληψη. Η νέα αυτή προσέγγιση, ενώνει αντί να διαχωρίζει, συνθέτει αντί να διαιρεί κοινωνίες σε πολύμορφες και πολύγλωσσες όπως αυτές σχηματίστηκαν μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο με την παραμονή των μειονοτήτων σε ορισμένες χώρες αλλά και το φαινόμενο της μετανάστευσης που βρίσκεται σε έξαρση τα τελευταία χρόνια<sup>215</sup>.

Από τα παραπάνω γίνεται εύκολα αντιληπτή η σπουδαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, η οποία πρέπει να εφαρμόζεται σε όλα τα σχολεία, προκειμένου να είναι σε θέση να συμβαδίσουν με τα σημερινά δεδομένα.

<sup>212</sup> Βλ. Πανταζής Β., *Το πολυπολιτισμικό curriculum*, 2005, σελ. 186-187

<sup>213</sup> Βλ. Κανακίδου Ε. Παπαγιάννη Β., 1994, σελ. 156

<sup>214</sup> Βλ. Πανταζής Β., 2005, σελ. 188

<sup>215</sup> Βλ. ο.π. σελ. 188



### 5.3 Διαπολιτισμική και αντιρατσιστική εκπαίδευση

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω γίνεται ξεκάθαρο ότι η διαπολιτισμική και αντιρατσιστική εκπαίδευση έχουν ως βασικό και κοινό στόχο την ισότητα και τον σεβασμό όλων των ανθρώπων. Το σχολείο πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη του τις αρχές της αντιρατσιστικής και της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και με βάση αυτές να οργανώνεται το αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου. Ακόμα αυτές τις αρχές θα πρέπει να έχουν ως βάση τα εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται, καθώς και το σχολικό περιβάλλον θα πρέπει να είναι οργανωμένο με αυτό τον τρόπο. Επιπλέον και οι εκπαιδευτικοί που πρόκειται να διδάξουν σε διαπολιτισμικά σχολεία είναι απαραίτητο να εκπαιδευτούν κατάλληλα, ώστε να είναι ευαισθητοποιημένοι σε θέματα ισότητας και να αποτρέπουν την εμφάνιση ρατσιστικών φαινομένων στο σχολείο.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση δεν πρέπει να θεωρείται ως συμπλήρωμα ή ως ποικιλία που εμπλουτίζει απλά τις γνώσεις των μειονοτικών παιδιών διευκολύνοντας έτσι την ένταξη τους στο μονοπολιτισμικό σχολείο και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον<sup>216</sup>. Αντίθετα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι είναι επιτακτική ανάγκη της εποχής μας και απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους. Έτσι κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή της αν θέλουμε να ζούμε σε μια κοινωνία, στην οποία τα προβλήματα που απορρέουν από τις ρατσιστικές αντιλήψεις, θα είναι όσο το δυνατόν λιγότερα.

Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα ότι πολλοί νόμοι των Ευρωπαϊκών χωρών που αναφέρονται στη μεταναστευτική πολιτική ασκούν διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών και ταυτόχρονα οι ρατσιστικές αντιλήψεις που υπάρχουν στο πληθυσμό των χωρών που δέχονται μετανάστες ενισχύονται<sup>217</sup>.

Είναι γεγονός ότι ο ρατσισμός υπάρχει σε όλους τους μηχανισμούς του κράτους και διαχέεται σε όλη την κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Μάλιστα υπάρχει και στην άτυπη μορφή, η οποία μπορεί να μην νομιμοποιείται από το κράτος, αλλά περιορίζει τις επιλογές και τις ευκαιρίες πολλών ανθρώπων που ανήκουν σε συγκεκριμένες φυλές ή έθνη. Έτσι η αντιρατσιστική εκπαίδευση στοχεύει στο να εξαλείψει αυτές τις ανισότητες που υπάρχουν σε κάθε πτυχή της κοινωνίας. Για αυτό και οι οπαδοί της, υποστηρίζουν ότι πέρα από τις στάσεις των ατόμων πρέπει να αλλάζουν και οι δομές της εκπαίδευσης και της κοινωνίας. « Θεωρούν ότι η έμφαση στο άτομο παρά στην κοινωνία διαιωνίζει την πεποίθηση ότι οι μειονοτικοί έχουν ελλείμματα που χρειάζονται αντιστάθμιση»<sup>218</sup>.

<sup>216</sup> Βλ. Κανακίδου Ε.- Παπαγιάννη Β., 1994, σελ. 17

<sup>217</sup> Βλ. Μάρκου Γ., 1996, σελ. 21

<sup>218</sup> Βλ. ο.π. σελ. 22



Επομένως, σύμφωνα με την αντιρατσιστική θεωρία πρέπει οι αλλαγές να αρχίσουν πρώτα από το γενικό, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η κοινωνία και είναι αναγκαίο να επέλθουν ριζικές αλλαγές σε όλους τους θεσμούς της και να εξαλειφθεί κάθε ίχνος ρατσισμού και στη συνέχεια θα ακολουθήσουν οι αλλαγές στις αντιλήψεις των ατόμων. Όταν τα άτομα δεν συναντούν το ρατσισμό στις διάφορες δομές της κοινωνίας θα είναι πιο εύκολο να αλλάξουν και τα ίδια τις αντιλήψεις τους.

Ο ρατσισμός αντιμετωπίζεται όχι σαν ιδεολογικός προσανατολισμός αλλά ως ουσιαστικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής και πολιτικής ζωής κάθε κοινωνίας, η οποία βρίσκεται σε κρίση. Θεωρείται ακόμη ότι η καταπολέμησή του είναι κατά κύριο λόγο πολιτική υπόθεση, η οποία περικλείει μέσα της όλες τις περιοχές της κοινωνικής ζωής<sup>219</sup>.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η ισότητα όλων των ανθρώπων αποτελεί το βασικό στόχο της αντιρατσιστικής και της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Για τη σωστή λειτουργία της αντιρατσιστικής αλλά και της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι απαραίτητο να εφαρμόζονται οι αρχές της κάθε μιας, οι οποίες αναφέρθηκαν παραπάνω. Ένα άλλο κοινό στοιχείο τους είναι ότι και οι δυο αναφέρουν ότι πρέπει να γίνουν αλλαγές στο σχολικό επίπεδο με σκοπό τα παιδιά να δεχτούν την κατάλληλη εκπαίδευση και να αλλάξουν στάση απέναντι σε θέματα που αφορούν την διαφορετικότητα και τις ρατσιστικές αντιλήψεις σε οτιδήποτε ξένο.

Τέλος, αυτοί οι οποίοι μπορούν να κάνουν πραγματικότητα όσα υποστηρίζουν τα δυο εκπαιδευτικά μοντέλα είναι οι εκπαιδευτικοί. Βέβαια για να αποκτήσουν τις ικανότητες ώστε να υλοποιήσουν όσα η αντιρατσιστική και διαπολιτισμική εκπαίδευση πρεσβεύουν προκειμένου να δημιουργηθεί ο μελλοντικός πολίτης του κόσμου, είναι απαραίτητο να λάβουν την κατάλληλη εκπαίδευση.

---

<sup>219</sup> Βλ. ο.π. σελ. 23-24

### 5.3.1 Το διαπολιτισμικό μάθημα

Σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης προτείνεται η διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος στο οποίο θα είναι το κατάλληλο και για τα δίγλωσσα νήπια και στο οποίο μπορούμε να καθιερώσουμε ορισμένες δραστηριότητες, όπως να συμπεριλάβουμε στις γωνιές του οργανωμένου χώρου του νηπιαγωγείου την γωνιά του βιβλίου<sup>220</sup>. Τη γωνιά του βιβλίου θα την εμπλουτίσουμε με βιβλία και από άλλες χώρες, γραμμένα σε διαφορετικές γλώσσες. Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα να επικοινωνούν τα παιδιά των άλλων πολιτισμών μεταξύ τους με άμεση συνέπεια της ενίσχυσης του συναισθήματος της συνύπαρξης και της αλληλεπίδρασης.

Επιπρόσθετα σημαντικός αρωγός για την διεξαγωγή του διαπολιτισμικού μαθήματος είναι η καθημερινή χρήση εικόνων και επιγραφών σε όλες τις γλώσσες που υπάρχουν μέσα στην συγκεκριμένη πολυπολιτισμική τάξη, θα πρέπει βέβαια να αναρτώνται σε εμφανή θέση, ώστε να είναι ορατές από όλα τα παιδιά της τάξης. Επίσης καλό θα ήταν να παρακολουθούμε μέσα από τραγούδια αλλά και από κασέτες ήχου και εικόνας, τα διάφορα ήθη και έθιμα των πολιτισμών και να ενημερωνόμαστε, βιώνοντας ζωντανές εκδηλώσεις και γενικότερα τη δράση των διάφορων πολιτισμικών ομάδων της χώρας προέλευσης των «μειονοτικών παιδιών»<sup>221</sup>. Με τον τρόπο αυτό θα δώσουμε ουσιαστικά κίνητρα στους μαθητές για περαιτέρω εμπλοκή στη ζωή και στην μελλοντική πορεία τους ως άνθρωποι ενήλικες.

Σε ένα ειδικότερο επίπεδο αποτελεί επιτακτική ανάγκη να επισημάνουμε ότι η απόρριψη της φυλετικής καταγωγής από το ίδιο παιδί της μειονοτικής ομάδας, έχει βλαβερές επιδράσεις στην σταθεροποίηση του αυτοσυναισθήματος και στην σωστή διανοητική και συναισθηματική εξέλιξη του παιδιού. « Το μειονοτικό παιδί που έμμεσα ή άμεσα πιέζεται να αποβάλλει τα πολιτιστικά πρότυπα της φυλής του και να δεχθεί, εκείνα της χώρας που τα φιλοξενεί, έχει ανασφάλεια, έλλειψη αυτοπεποίθησης και συγκεχυμένη εικόνα για τον εαυτό του»<sup>222</sup>. Το σχολείο ωστόσο με το διαπολιτισμικό μάθημα σέβεται απόλυτα τη φυλετική καταγωγή, τη γλώσσα, τα πολιτιστικά στοιχεία και όλες τις εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής του παιδιού, των μειονοτήτων. Με την παραπάνω άποψη συμφωνεί και ο Α. Κακαβούλης ο οποίος επισημαίνει ότι « η παιδεία αποτελεί την συναινετική δύναμη, αυτή που μπορεί να ενώσει τους λαούς με ουσιαστικούς, βαθύτερους και για αυτό άρρηκτους

<sup>220</sup> Παπιάς Α., *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική*, Τόμος Α, Αθήνα 1988, σελ. 36

<sup>221</sup> Βλ. ο.π. σελ. 36

<sup>222</sup> Κατέβας Γ.Ι., *Η εκπαίδευση παιδιών με πολιτισμική και κοινωνική υστέρηση. Εφαρμογές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο σχολείο*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 47-48, 1998, σελ. 116

δεσμούς»<sup>223</sup>. Μέσα από το διαπολιτισμικό μάθημα επιδιώκουμε να αναπτύξουν τα παιδιά κοινές στάσεις, οι οποίες συνιστούν τα ουσιώδη στοιχεία της ανθρώπινης κοινωνίας. Μέσα στα πλαίσια της εφαρμογής του διαπολιτισμικού μαθήματος στόχος είναι η κοινωνικοποίηση των παιδιών, των αυριανών πολιτών, γιατί « οι πολίτες κάθε χώρας πρέπει να διατηρούν ακέραιη και αναλλοίωτη την εθνική τους συνείδηση, όπως διαμορφώνεται από την παράδοση και την ιστορία, τα ήθη και τα έθιμα, το χαρακτήρα και τη νοοτροπία του λαού στον οποίο ανήκουν»<sup>224</sup>.

---

<sup>223</sup> Κακαβούλης Α., *Νέες εξελίξεις και προοπτικές για την εκπαίδευση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης : Κριτική θεωρεία και συνέπειες στην Ελληνική Παιδεία*, Πρακτικά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου, Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σελ. 268

<sup>224</sup> Βλ. ο.π. σελ. 273

### 5.3.2 Η Διαπολιτισμική εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο

Στο ελληνικό νηπιαγωγείο υπάρχουν παιδιά μεταναστών και το ποσοστό τους είναι αρκετά μεγάλο και αυξάνεται συνεχώς. Το ποσοστό των αλλοδαπών παιδιών συμπεριλαμβανομένων των παλιννοστούντων, των μουσουλμάνων και των τσιγγάνων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση το σχολικό έτος 1999-2000 ήταν 12,3%<sup>225</sup>. Το ελληνικό κράτος κατά καιρούς έλαβε διάφορα μέτρα με σκοπό να βοηθήσει τα παιδιά των μεταναστών και των παλιννοστούντων να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία. Ωστόσο, τα αποτελέσματα μέχρι στιγμής δεν είναι και τόσο θετικά καθώς μια μορφή συγκαλυμμένου ρατσισμού διαπερνά όλες αυτές τις προσπάθειες<sup>226</sup>.

Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στους μαθητές ενός σχολείου είναι δυνατόν να γίνει εστία κοινωνικής διάκρισης, προκατάληψης και στερεοτυπικής σκέψης. Αρχικά ακόμα και ο τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένη η ζωή σε ένα πολυπολιτισμικό σχολείο βάζει την αντίληψη, την αξιολόγηση και τη μεταχείριση του "άλλου" σε νόρμες. Έτσι σε ένα πολυπολιτισμικό σχολείο μπορεί για παράδειγμα η επικοινωνία ανάμεσα στους μαθητές να οργανώνεται έτσι ώστε να περιορίζεται στο ελάχιστο η διαπολιτισμική αλληλεπίδραση και τα παιδιά να μην συναναστρέφονται και να μην θεωρούν φίλο τους κάποιων από διαφορετική κοινωνική ομάδα. Η αυθόρμητη φύση των παιδιών δεν είναι καθόλου ρατσιστική. Ο άνθρωπος δεν γεννιέται ρατσιστής αλλά γίνεται. Επηρεαζόμενος από το οικογενειακό και πολιτιστικό περιβάλλον, υιοθετεί ρατσιστικές συμπεριφορές. Το σχολείο παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στο αν κάποιος είναι ρατσιστής ή όχι. Υπάρχει καλή και κακή εκπαίδευση. Όλα εξαρτώνται από αυτόν που εκπαιδεύει, είτε στο σχολείο είτε στο σπίτι<sup>227</sup>.

Μέσα στο σχολείο τα παιδιά πρέπει να μεγαλώνουν μαζί, να μαθαίνουν μαζί, να γνωρίζονται μεταξύ τους ως ίσα αλλά και ως διαφορετικά<sup>228</sup>. Είναι υποχρέωση του σχολείου να εξασφαλίσει χώρο για τις γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των παιδιών<sup>229</sup>. Δεν είναι δυνατόν να θεωρείται το σχολείο ως κεντρικός θεσμός μιας κοινωνίας και σε μια διαπολιτισμική κοινωνία να αντιλαμβάνεται την πολιτισμική ολοκλήρωση ως ολοκλήρωση σε μια και μοναδική πολιτισμική παράδοση. Αν θέλουμε να λέμε ότι το σχολείο δεν κάνει διακρίσεις, δεν μπορούμε να το ισχυριζόμαστε μόνο από την άποψη ότι το σχολείο παρέχει ισότητα δικαιωμάτων και ευκαιριών σε όλους και όλες. Το

<sup>225</sup> Τραβασάρου Δ., *Εκπαίδευση παιδιών μεταναστών και Παλιννοστούντων, η πολιτική της βίαιης ενσωμάτωσης*, Θέματα παιδείας, 1, 2001, σελ. 22

<sup>226</sup> Βλ. ο.π. σελ. 24

<sup>227</sup> Βλ. Ben Jellain Tahar, *Ο ρατσισμός όπως τον εξήγησα στην κόρη μου*, Βερυκοκάκη Αγγέλα, 1998.

<sup>228</sup> Βλ. Τσιάκαλος, 1999, σελ. 353

<sup>229</sup> Βλ. ο.π. σελ.354



σχολείο δεν κάνει διακρίσεις σημαίνει ακόμη πως το σχολείο σέβεται και προσδίδει αξία στην πολιτισμική ταυτότητα όλων, αρχίζοντας από την εκμάθηση της γλώσσας προέλευσης του κάθε μαθητή του.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι μια νέα προσέγγιση και γίνεται προσπάθεια τα τελευταία χρόνια, να εφαρμοστεί σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Είναι γεγονός ότι σε πολλές χώρες του κόσμου τα παιδιά δεν διδάσκονται στο σχολείο πώς να κατανοούν, να αποδέχονται και να σέβονται τις διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους αλλά επίσης και πως πρέπει να αντιδρούν στις διακρίσεις και τις προκαταλήψεις εναντίον τους<sup>230</sup>.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση πρέπει να εφαρμόζεται από το νηπιαγωγείο και τα παιδιά πρέπει να αναπτύξουν τις πρώτες δομές αναφορικά με τις ομοιότητες και τις διαφορές που έχουν όλοι οι άνθρωποι. « Οι ομοιότητες είναι πράγματα που μας δένουν, ενώ οι διαφορές συμβάλλουν στη μοναδικότητα του κάθε ατόμου και είναι αυτές που κατατάσσουν τους ανθρώπους, για παράδειγμα σύμφωνα με την εθνικότητα τους ή το επάγγελμά τους»<sup>231</sup>.

Στο νηπιαγωγείο η διαπολιτισμική εκπαίδευση δεν πρέπει να ταυτίζεται με τον παραδοσιακό τρόπο κατά τον οποίο τα παιδιά μάθαιναν για τις τα τέσσερις φυλές, κάτι που όχι μόνο δεν αποτελεί σωστή πληροφορία αλλά αναπτύσσει προκαταλήψεις που οδηγούν σε ρατσιστικές αντιδράσεις. Αντίθετα η διαπολιτισμική εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο πρέπει να εκφράζεται με δραστηριότητες που ενισχύουν την ευαισθησία για τις προσωπικές ανάγκες του καθενός, την κατανόηση της θέσης του άλλου, την αλληλεγγύη και τη συνεργασία<sup>232</sup>. Είναι σημαντικό να πραγματοποιούνται αρκετές δραστηριότητες μέσα στο σχολικό χώρο που να ευνοούν το δέσιμο της ομάδας.

Για παράδειγμα πρέπει να δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να μιλούν για τον εαυτό τους και να μοιράζονται εμπειρίες με τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης. Επίσης πρέπει να μάθουν να ακούν τις εμπειρίες των άλλων παιδιών και να γνωρίζουν πράγματα για αυτά. Ακόμα εμπλεκόμενα σε ομαδικές δραστηριότητες με έναν κοινό σκοπό ενισχύεται η κοινωνικότητά τους και μαθαίνουν να συνεργάζονται ανταλλάσσοντας απόψεις για ένα καλό αποτέλεσμα.

Τα παιδιά του νηπιαγωγείου βρίσκονται σε μια ηλικία που δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους ανθρώπους και οι αντιλήψεις που έχουν για τους γύρω τους δεν είναι αρκετά ξεκάθαρες. Επομένως, είναι η πιο κατάλληλη ηλικία για να

<sup>230</sup> Ντολιοπούλου Ε., *Σύγχρονα προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας*, Αθήνα, τυπωθήτω : Δαρδανός Γ., 2000, σελ. 295

<sup>231</sup> Βλ. ο.π.

<sup>232</sup> Βλ. Χριστάρα Γ., Πτυχιακή εργασία : *Η διαπολιτισμική εκπαίδευση μέσα από το έντεχνο παραμύθι*, 2006, σελ. 96



εγχαραχθούν στην προσωπικότητα του παιδιού οι αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και να κοινωνικοποιηθεί το παιδί με βάση αυτές.

Τα παιδιά είναι απαραίτητο να μάθουν να βλέπουν τους άλλους γύρω τους στηριζόμενα στα κοινά χαρακτηριστικά που έχουν και όχι να εξυψώνουν τις υπάρχουσες διαφορές καθώς και να είναι πολίτες μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Για να μπορέσουν λοιπόν να ζήσουν αρμονικά θα πρέπει να αποκτήσουν θετική εικόνα για τον εαυτό τους, και παράλληλα πρέπει να μάθουν να σέβονται τους άλλους γύρω τους.

### 5.3.3 Αναλυτικό πρόγραμμα και διαπολιτισμική εκπαίδευση

Όσον αφορά τα αναλυτικά προγράμματα που υπάρχουν στα νηπιαγωγεία, δεν υπάρχει ξεκάθαρος ρατσισμός, που να περιγράφει και να ερμηνεύει κοινωνικά φαινόμενα, σύγχρονα και διαχρονικά με ρατσιστικές εκδοχές. Υπάρχουν όμως σημεία που εμφανίζεται ρατσισμός και αυτά είναι η στερεοτυπική αντίληψη και ο εθνοκεντρισμός. Συνήθως στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες τις οποίες ζούμε, αγνοείται η κουλτούρα των μειονοτήτων. Δεν υπάρχει ούτε αναφορά σε άλλες κουλτούρες, ενώ αντίθετα υπερεκτιμάται η εθνική αντίληψη και μάλιστα επαναλαμβάνεται.

Για να μπορέσουμε να καταλάβουμε καλύτερα το φαινόμενο αυτό, αρκεί να σκεφτούμε το μάθημα της ιστορίας. Ξεκινάμε να διδασκόμαστε την ιστορία της Ελλάδος και τα κατορθώματα των Ελλήνων από την Τρίτη δημοτικού, που αρχίζουμε να διαβάζουμε, και η ίδια ιστορία επαναλαμβάνεται μέχρι και στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Χρόνια μαθαίνουμε τα ίδια και τα ίδια, χωρίς να γνωρίσουμε άλλους πολιτισμούς με τα ήθη και τα έθιμά τους, ώστε να σχηματίσουμε μια ολοκληρωμένη αντίληψη για κάποιους άλλους λαούς. Δεχόμαστε ακατέργαστα αυτά που μας σερβίρουν, βλέποντας πάντα τα πράγματα από την ίδια οπτική γωνία. Και το πιο τραγικό είναι ότι αυτό δεν συμβαίνει μόνο σε εμάς που προερχόμαστε από αυτή τη χώρα, αλλά και σε όλους τους υπόλοιπους που ζουν στη χώρα μας. Πάρα πολλά παιδιά μεταναστών αναγκάζονται να αποστηθίσουν την ελληνική ιστορία, ενώ στο σχολείο δεν έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν τη δική τους κουλτούρα, τα ήθη και τα έθιμα τους.

Τα παραδοσιακά αναλυτικά προγράμματα δεν συμβαδίζουν με τις εξελίξεις της σύγχρονης κοινωνίας και τη δημιουργία των πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Το αναλυτικό πρόγραμμα σύμφωνα με το οποίο διεξάγονται τα μαθήματα πρέπει να συμβαδίζει με τις αρχές της αντιρατσιστικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η δημιουργία ενός πολυπολιτισμικού *curriculum* σε αντίθεση με τα παραδοσιακά αναλυτικά προγράμματα βοηθά στην εξάλειψη των διαφορών στο χώρο του σχολείου<sup>233</sup>.

Το αναλυτικό πρόγραμμα που στηρίζεται στην διαπολιτισμική εκπαίδευση πρέπει να έχει μια σειρά από χαρακτηριστικά που είναι αρχικά « η διαρκής επαφή των μαθητών με την κουλτούρα πολλών εθνοτικών- πολιτισμικών ομάδων και εθνών»<sup>234</sup>. Το πολυπολιτισμικό *curriculum* πρέπει να ακολουθεί την μετασηματιστική προσέγγιση σύμφωνα με την οποία « στο αναλυτικό πρόγραμμα περιλαμβάνεται και

<sup>233</sup> Βλ. Πανταζής Β., *Πολυπολιτισμικό curriculum- πολυπολιτισμικός εκπαιδευτικός*, 2004, σελ. 264

<sup>234</sup> Βλ. ο.π. σελ. 266

εξετάζεται η κουλτούρα όλων των εθνοτικών- πολιτισμικών ομάδων που ζουν σε ένα εθνικό κράτος»<sup>235</sup>. Υπάρχουν νέοι προσανατολισμοί και αρχές και δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να εξετάσουν τα θέματα που προκύπτουν από διαφορετικές οπτικές πλευρές<sup>236</sup>. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αποφεύγεται η μονόπλευρη ερμηνεία των γεγονότων, όπως συνήθως συμβαίνει ακολουθώντας το παραδοσιακό αναλυτικό πρόγραμμα, που η διάρθρωση του μαθήματος είναι προσχεδιασμένη.

Θεμελιώδης αρχή του πολυπολιτισμικού curriculum είναι να στηρίζεται στις εμπειρίες των παιδιών. Δεν μπορούμε δηλαδή να διδάσκουμε στα παιδιά μια ύλη η οποία να απέχει από τον βίο τους και να περιμένουμε θετικά αποτελέσματα. Ωστόσο, η επιστήμη πρέπει επίσης να αποτελεί βασικό άξονα γύρω από τον οποίο να διαμορφώνεται το αναλυτικό πρόγραμμα και η γνώση που παρέχεται στα παιδιά να επεξεργάζεται συνεχώς<sup>237</sup>.

Όσον αφορά το νέο αναλυτικό πρόγραμμα ( Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών- Δ.Ε.Π.Π.Σ ) βρίσκεται κοντά στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Κάποιες αρχές του Δ.Ε.Π.Π.Σ είναι : « να παρέχει ευκαιρίες για την στήριξη της πολιτισμικής ταυτότητας και της γλώσσας όλων των παιδιών - να βασίζεται στις προϋπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες και να συνδέει τη γνώση με την καθημερινή πρακτική στο σχολείο - να ενισχύει την αλληλεπίδραση των παιδιών μεταξύ τους, τη συνεργασία με τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς των άλλων βαθμίδων και γενικά το άνοιγμα του νηπιαγωγείου στην ευρύτερη κοινωνία - να μπορεί να ανανεώνεται συνεχώς και να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες προκλήσεις της εποχής μας»<sup>238</sup>. Οι παραπάνω αρχές βρίσκονται πολύ κοντά στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης που έχουν αναφερθεί σε παραπάνω κεφάλαιο.

Η αξιολόγηση στηριζόμενοι στο Δ.Ε.Π.Π.Σ, πρέπει να γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τα ατομικά χαρακτηριστικά κάθε παιδιού, που συμβάλλουν στο να έχει το κάθε παιδί τον δικό του ρυθμό, με τον οποίο μαθαίνει<sup>239</sup>. Για παράδειγμα, ένα παιδί που η μητρική του γλώσσα είναι διαφορετική από αυτή που είναι η κυρίαρχη στο σχολείο, είναι πολύ πιθανό να μην μαθαίνει με τον ίδιο ρυθμό που μαθαίνει ένα παιδί που η γλώσσα του είναι αυτή που διδάσκεται στο σχολείο.

Μέσα στο νέο αναλυτικό πρόγραμμα υπάρχουν αρκετά σημεία που προάγουν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. μερικά από τα παρακάτω αναφέρονται παρακάτω. Στο γνωστικό αντικείμενο της προφορικής

<sup>235</sup> Βλ. ο.π.

<sup>236</sup> Βλ. ο.π.

<sup>237</sup> Βλ. Πανταζής Β., 2004, σελ. 190

<sup>238</sup> Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2002, σελ. 2

<sup>239</sup> Βλ. ο.π. σελ. 8

επικοινωνίας υπάρχει ο διδακτικός στόχος : « να παροτρύνονται να συσχετίζουν τις ιστορίες που ακούν με τη δική τους ζωή και τις δικές τους εμπειρίες»<sup>240</sup>. Έτσι δίνεται στα παιδιά η ευκαιρία να εκφράσουν το καθένα τις δικές του εμπειρίες και να βρουν κοινά στοιχεία με τις εμπειρίες των άλλων παιδιών.

Ακόμα στο γνωστικό αντικείμενο της ανάγνωσης βρίσκεται ο στόχος « να αναγνωρίζουν και να συγκρίνουν διαφορετικές μορφές του γραπτού λόγου, όπως π.χ. το χειρόγραφο και το έντυπο, αλλά και την ελληνική από τις άλλες γραφές»<sup>241</sup>. Έτσι τα παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή με γραπτά κείμενα σε διαφορετική γλώσσα, μαθαίνοντας ότι υπάρχουν πολλές διαφορετικές γλώσσες στον κόσμο και μπορούμε να γράψουμε το ίδιο ακριβώς κείμενο σε πάρα πολλές γλώσσες.

Επίσης στο γνωστικό αντικείμενο των εικαστικών υπάρχει ο στόχος : « να τους δοθεί η ευκαιρία να αναγνωρίσουν ορισμένα χαρακτηριστικά έργα τέχνης από την Ελλάδα αλλά και από άλλες χώρες»<sup>242</sup>. Μέσα από αυτόν το στόχο τα παιδιά γνωρίζουν άλλους πολιτισμούς και εντοπίζουν τα κοινά και τα διαφορετικά στοιχεία που υπάρχουν μεταξύ των χωρών.

Τέλος, στο γνωστικό αντικείμενο της μουσικής δίνετε η ευκαιρία στα παιδιά να ακούσουν μουσική και από άλλες χώρες πέρα από τη δική τους και να είναι σε θέση να αναγνωρίσουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε μουσικής<sup>243</sup>. Η μουσική είναι ένα μέσο που μπορεί να ενώσει τους ανθρώπους και να τους κάνει να παραμερίσουν τις όποιες διαφορές έχουν. Επίσης ακόμα και αν τα παιδιά δεν καταλαβαίνουν τους στοίχους ενός τραγουδιού, δεν είναι δύσκολο να εντοπίσουν στοιχεία που τους αρέσουν στη μελωδία της μουσικής.

Μέσω του Δ.Ε.Π.Π.Σ, στηριζόμενοι σε στόχους όπως οι παραπάνω πρέπει να οργανώνονται οι δραστηριότητες μέσα στο νηπιαγωγείο, ώστε να συμβαδίζουν με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

<sup>240</sup> Βλ. ο.π. σελ. 9

<sup>241</sup> Βλ. ο.π. σελ. 13

<sup>242</sup> Βλ. ο.π. σελ. 28

<sup>243</sup> Βλ. ο.π. σελ. 34

## 5.4 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Ο / Η νηπιαγωγός που εργάζεται σε ένα πολυπολιτισμικό νηπιαγωγείο πρέπει να έχει μια σειρά χαρακτηριστικών, ώστε να είναι σε θέση να δουλέψει σωστά με τα παιδιά και να τους δώσει τις σωστές βάσεις για να γίνουν πολίτες ικανοί να ζήσουν σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

Για να μπορέσει το παιδί να κατανοήσει τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και να τις αφομοιώσει, έτσι ώστε να συμπεριφέρεται σύμφωνα με αυτές πρέπει ο εκπαιδευτικός να έχει λάβει την κατάλληλη μόρφωση και να έχει ευαισθητοποιηθεί σε θέματα ισότητας ανάμεσα σε ανθρώπους που προέρχονται από διαφορετικά έθνη.

Αρχικά, είναι απαραίτητο να έχει γνώσεις για την κοινωνία στην οποία ζει και να γνωρίζει την υπάρχουσα κοινωνική πολυπολιτισμικότητα. Ταυτόχρονα θα πρέπει να αναγνωρίζει και να σέβεται τη διαφορετικότητα που υπάρχει ανάμεσα στους ανθρώπους<sup>244</sup>. Πρέπει ο/η ίδια/ος ο/η νηπιαγωγός «να αισθάνεται πολυπολιτισμικός πολίτης και να έχει τη διάθεση να υπερβεί τη δικιά του/της εθνοκεντρική στενότητα»<sup>245</sup>. Ο/Η νηπιαγωγός είναι σημαντικό να μην επηρεάζεται από την ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα που έχει. Ο κάθε άνθρωπος έχει τις δικές του αντιλήψεις, αξίες, προσδοκίες, στερεότυπα και προκαταλήψεις. Όμως όταν κανείς είναι εκπαιδευτικός θα πρέπει να μάθει όλα αυτά να τα ελέγχει και να μην τα μεταφέρει μέσα στην τάξη κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διδασκαλίας.

Πέρα όμως από αυτά ο/η νηπιαγωγός είναι σημαντικό να έχει γνώσεις για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τρόπους μάθησης των μαθητών που προέρχονται από διαφορετικό έθνος και έχουν διαφορετικό πολιτισμό και διαφορετική γλώσσα, καθώς και να έχει τις κατάλληλες δεξιότητες για να είναι αποτελεσματική η εκπαιδευτική διδασκαλία<sup>246</sup>.

Ο πολυπολιτισμικός νηπιαγωγός έχει βοηθητική και υποστηρικτική λειτουργία μέσα στην τάξη. Πρέπει να συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των παιδιών και να αφήνει περιθώρια, έτσι ώστε να εξετάζουν τα ιστορικά γεγονότα και τις καταστάσεις από διαφορετικές οπτικές γωνίες και να γνωρίζουν οι μαθητές όλες τις υπάρχουσες θεωρήσεις<sup>247</sup>.

Είναι γεγονός ότι ο/η νηπιαγωγός συμβάλει σημαντικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας του κάθε παιδιού. Ο κάθε εκπαιδευτικός έχει υποχρέωση να βοηθά τα παιδιά των μεταναστών τα οποία ζουν σε

<sup>244</sup> Βλ. Μάρκου Γ., 1996, σελ. 36

<sup>245</sup> Βλ. Πανταζής Β., 2004, σελ. 271

<sup>246</sup> Βλ. Μάρκου Γ., 1996, σελ. 60

<sup>247</sup> Βλ. Πανταζής Β., 2004, σελ. 272



μια ξένη χώρα και συχνά αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα όσον αφορά τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Έτσι αυτά τα παιδιά θα πρέπει με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού να μάθουν να συναναστρέφονται όχι μόνο μεταξύ τους, αλλά και με τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης, τους γηγενείς μαθητές<sup>248</sup>. Είναι πολύ σημαντικό να τοποθετηθούν οι σωστές βάσεις για καλές κοινωνικές σχέσεις ακόμα από την προσχολική αγωγή, προκειμένου να δημιουργηθούν ικανοί πολυπολιτισμικοί πολίτες. Για τη διαμόρφωση της ταυτότητας του καθενός η κοινωνική δράση, δηλαδή η αρμονική συναναστροφή με το ξένο είναι σημαντική. Αξίζει να επισημανθεί ότι η ταυτότητα του κάθε ανθρώπου πρέπει να φέρει στοιχεία της ιδιαίτερης πολιτισμική κληρονομιάς του αλλά ταυτόχρονα πρέπει να έχει και στοιχεία που να φανερώνουν ότι είναι πολίτης μιας χώρας.

Από την άλλη πλευρά οι εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να ξεχνούν ότι οι μαθητές τους έρχονται στο σχολείο με έτοιμα στερεότυπα και προκαταλήψεις, προϊόντα κοινωνικής μάθησης στο χώρο της οικογένειας, της ομάδας των συνομηλίκων, και των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι το σχολείο, αν θέλει να είναι πραγματικά πολυπολιτισμικό, είναι υποχρεωμένο να παρέμβει προς την κατεύθυνση της αποδόμησης, της ήδη υπάρχουσας προκατάληψης. Ένας από τους κλασσικούς μηχανισμούς αποδόμησης της προκατάληψης είναι η αλληλεπίδραση σε περιπτώσεις αντιστροφής του status. Για παράδειγμα αν έχουμε έναν μαθητή που προέρχεται από μια κατηγορία με χαμηλή κοινωνική αξία, να αναλάβει στο σχολείο έναν επίσημο ρόλο, όπως εκπρόσωπος του τμήματος ή υπεύθυνος για κάποια δραστηριότητα. Με αυτό τον τρόπο ο μαθητής αυτός διαφοροποιείται θετικά σε σχέση με τους συμμαθητές του, οι οποίοι προέρχονται από την ευνοημένη κοινωνική κατηγορία.

Ένας άλλος μηχανισμός της αποδόμησης της προκατάληψης είναι η συνεργασία σε συνθήκες αλληλεπίδρασης. Σε αυτή την περίπτωση δύο ή και περισσότερα άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες αναγκάζονται να βρεθούν σε μια περίσταση, όπου η λύση κάποιου προβλήματος πραγματοποιείται μόνο με τη συνεργασία αυτών των ατόμων και οι δυο αυτές τεχνικές είναι συχνά εφαρμόσιμες στο σχολείο. Για αυτό το λόγο θα πρέπει να βρίσκεται σε μια διαρκής επιμόρφωση και να γνωρίζει όλες τις εξελίξεις στους τομείς της παιδαγωγικής, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της εθνολογίας<sup>249</sup>.

Εκτός των παραπάνω ακόμα και ο τρόπος που χρησιμοποιείται η γλώσσα μέσα στο σχολείο από τον εκπαιδευτικό είναι πολύ σημαντικός για την αποδόμηση ή την ενίσχυση μιας προκατάληψης ή στερεοτυπικής σκέψης. Δεν θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να χρησιμοποιεί την προσωπική

<sup>248</sup> Βλ. ο.π. σελ. 271

<sup>249</sup> Βλ. Πανταζής Β., 2004, σελ. 273

αντωνυμία στο πρώτο πληθυντικό πρόσωπο (εμείς) και αντίστοιχα την αντωνυμία του τρίτου πληθυντικού προσώπου (αυτοί) σε συνδυασμό με τα εθνικά ουσιαστικά, γιατί με αυτό τον τρόπο ενισχύονται η προκατάληψη και ο ρατσισμός.

Η ενεργοποίηση όλων των παιδιών είναι η πρώτη δουλειά των εκπαιδευτικών<sup>250</sup>. Ενεργοποίηση όχι μόνο του μυαλού αλλά και του συνόλου της προσωπικότητας του παιδιού. Η νηπιαγωγός θα πρέπει να είναι σε θέση να συνθέτει τη διαφορετικότητα. Για να το κάνει αυτό πρέπει το επίκεντρο της σχολικής διδασκαλίας να είναι η επικοινωνία και όχι η γνώση ως αυτοσκοπός<sup>251</sup>. Η γνώση είναι συνέπεια της επικοινωνίας. Έτσι λοιπόν εάν τα κριτήρια επιτυχίας του εκπαιδευτικού συστήματος είναι μόνο η παροχή πληροφόρησης, κατάρτισης και γνώσης, τότε δεν αναγνωρίζουμε, όσο και ωραία και να γίνονται τα μαθήματα, την ανάγκη ολοκλήρωσης της προσωπικότητας του παιδιού.

Έρευνες έχουν δείξει ότι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι παρακολούθησαν σεμινάρια σχετικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση έχουν θετική στάση προς την εφαρμογή της στο σχολείο. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί « στο κοινωνικό επίπεδο τάσσονται υπέρ της ένταξης, δηλαδή της ισότιμης πολιτισμικής συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης των εθνοτικών ομάδων. Ενώ όσον αφορά το σχολικό επίπεδο είναι υπέρ μιας εκπαίδευσης με διαπολιτισμικό χαρακτήρα »<sup>252</sup>. Οι εκπαιδευτικοί ου έχουν υιοθετήσει αυτή τη στάση αναμφισβήτητα έχουν κατανοήσει τις νέες απαιτήσεις της κοινωνίας στην οποία ζούμε και αναγνωρίζουν την σπουδαιότητα εφαρμογής διαπολιτισμικών προγραμμάτων.

Το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό εκπαιδευτικών της χώρας μας, είναι υπέρ της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης έρχεται σε αντίθεση με τη γενικότερη στάση της χώρας μας, που σε Ευρωπαϊκό επίπεδο έρχεται στις πρώτες θέσεις εχθρικής αντιμετώπισης προς τους μετανάστες<sup>253</sup>. αυτή η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών προς τη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι πολύ σημαντική και μπορεί να αποτελέσει την αρχή μιας ριζικής αλλαγής στην αντιμετώπιση των ρατσιστικών συμπεριφορών στο σχολικό περιβάλλον.

<sup>250</sup> Βλ. Τσιάκαλος, 1999, σελ. 272

<sup>251</sup> Βλ. ο.π. σελ. 273

<sup>252</sup> Γκόβαρης Χ. – Ανδρεαδάκης Ν., *Στάσεις επιπολιτισμού εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επιστήμες αγωγής- Διαπολιτισμική παιδαγωγική στην Ελλάδα- Πρακτικά ζητήματα και θεωρητικά ζητούμενα*, θεματικό τεύχος 45 2002, σελ. 54

<sup>253</sup> Βλ. ο.π.

## 6. Διαπολιτισμικές δραστηριότητες

Αρχικά πριν προχωρήσω σε δραστηριότητες, οι οποίες πραγματοποιούνται σύμφωνα με την διαπολιτισμική εκπαίδευση, θα ήθελα να αναφερθεί ότι δεν ωφελεί να υλοποιήσουμε τις παρακάτω δραστηριότητες εάν δεν αφαιρέσουμε μέσα από το νηπιαγωγείο τις δραστηριότητες που αυξάνουν το ρατσισμό.

Ένα απλό παράδειγμα είναι τις πρωινής προσευχής. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που μέσα στο νηπιαγωγείο υπάρχουν παιδιά διαφορετικής θρησκείας και αναγκάζονται να κάνουν τη προσευχή τους μαζί με όλα τα παιδιά. Όχι μόνο δεν θα πρέπει να αναγκάζουμε ένα παιδί να συμμετέχει στην προσευχή που αντιπροσωπεύει τα περισσότερα παιδιά, αλλά θα πρέπει να βρούμε μια προσευχή που να αντιπροσωπεύει όλα τα παιδιά. Μια ενδεικτική προσευχή που θα μπορούσε να ειπωθεί στο νηπιαγωγείο είναι η παρακάτω :

### Προσευχή για την Ειρήνη<sup>254</sup>

Γονατιστό μπροστά σου  
Και μεσ' απ' την ψυχή,  
Ολόθερμα σου στέλνω,  
Θεέ μου, προσευχή.

Κάνε οι άνθρωποι όλοι  
Να δώσουνε τα χέρια  
Και να γεμίσει ο κόσμος  
Ειρήνης περιστέρια.

Να φύγει του πολέμου  
Μακριά η συμφορά  
Και να γεμίσει ο κόσμος  
Με γέλια και χαρά.

Όπως έχει αναφερθεί αρκετές φορές σε αυτή την εργασία θα πρέπει καθόλη τη διάρκεια της χρονιάς να υπάρχουν δραστηριότητες, οι οποίες λειτουργούν σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Το κάθε παιδί έρχεται στο νηπιαγωγείο έχοντας κάποιες προκαταλήψεις και στερεότυπα που θα πρέπει να εξαλειφθούν όσο το δυνατόν περισσότερο κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Για να το

<sup>254</sup> Σμυρνιωτάκης Γιάννης, *Τα πρώτα μου ποιήματα και προσευχές*, Σμυρνιωτάκης, 1935, σελ. 95

πετύχουμε αυτό δεν θα πρέπει να υπάρχουν δραστηριότητες μέσα στην τάξη που να ευνοούν τις ρατσιστικές συμπεριφορές.

Πρώτος στόχος μας είναι να φέρουμε σε επαφή τα νήπια μεταξύ τους, να γνωριστούν μεταξύ τους και να αναπτυχθούν φιλικές σχέσεις ανάμεσα τους. Η γνωριμία των παιδιών μεταξύ τους είναι άκρως απαραίτητη μέσα στο νηπιαγωγείο.

## 6.1 Δραστηριότητες γνωριμίας

### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Να γνωριστούν τα παιδιά μεταξύ τους, καθώς και να συνειδητοποιήσουν την παρουσία του άλλου και να έρθουν σε επαφή μαζί του.

Υλικά : Μια κούκλα ( προτιμότερο να είναι φτιαγμένη από εμάς και όχι του εμπορίου).

Πορεία : Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να γίνει από την πρώτη μέρα των παιδιών στο σχολείο. Τα παιδιά καθισμένα στη γωνιά της παρεούλας σχηματίζουν ένα κύκλο. Εμφανίζουμε τότε την κούκλα μας η οποία έχει ξεχάσει το όνομά της. Τώρα θα περάσει από το κάθε παιδί και το κάθε παιδί θα πρέπει τη στιγμή που την κρατάει να πει το όνομά του. Ίσως έτσι βοηθήσει την κούκλα μας να θυμηθεί το δικό της όνομα. Η κούκλα μας περνάει από το κάθε παιδί με τη σειρά και τη στιγμή που το κάθε παιδί την κρατάει στα χέρια του λέει το όνομά του. Αυτό συμβαίνει μέχρι όλα τα παιδιά να πουν τα ονόματά τους. Ταυτόχρονα μπορεί να πει και κάτι, οτιδήποτε θέλει στην κούκλα που είναι στα χέρια του. π.χ. χάρηκα πολύ που σε γνώρισα, είσαι πολύ όμορφη κτλ. Ο κύκλος τελειώνει και η κούκλα μας δεν έχει καταφέρει να θυμηθεί το όνομά της. Τώρα θα πρέπει τα παιδιά να προχωρήσουν στο επόμενο βήμα. Η κούκλα περνάει ξανά από τα χέρια των παιδιών και αυτά με τη σειρά τους πρέπει να προτείνουν ένα νέο όνομα για την κούκλα μας. Αυτό που θα ειπωθεί περισσότερες φορές καλό θα είναι να είναι και το όνομα της κούκλας μας. Αυτή θα είναι και η πρώτη απόπειρα συνεργασίας των παιδιών.



## Δραστηριότητα 2

Σκοπός : Να γνωριστούν τα παιδιά μεταξύ τους, καθώς και να συνειδητοποιήσουν την παρουσία του άλλου και να έρθουν σε επαφή μαζί του.

Υλικά : Ένα καπέλο.

Πορεία : Την επόμενη μέρα τα παιδιά μπορούν να κάνουν μια ακόμη δραστηριότητα γνωριμίας. Τα νήπια σχηματίζουν και πάλι κύκλο στη γωνιά της παρεούλας και φορούν με τη σειρά ένα καπέλο. Κάθε νήπιο όταν το φοράει λέει το όνομά του. όταν τελειώσει ο πρώτος γύρος, το καπέλο ξανακάνει τον κύκλο με τον ίδιο τρόπο. Αυτή τη φορά όμως τα παιδιά τη στιγμή που έχουν το καπέλο λέει και κάτι που θέλει, που έχει μάθει στο σπίτι του. π. χ. ένα τραγούδι που ξέρει από τη μαμά του ή ένα νανούρισμα. τα υπόλοιπα παιδιά ακούν και αν εκδηλωθεί επιθυμία για να το μάθουν και αυτά, το μαθαίνουμε μετά το πέρας αυτής της δραστηριότητας.

## Δραστηριότητα 3

Στόχος : Να γνωριστούν τα παιδιά μεταξύ τους, καθώς και να συνειδητοποιήσουν την παρουσία του άλλου και να έρθουν σε επαφή μαζί του.

Υλικά : Ένα χαρτοκιβώτιο.

Πορεία : Αρχικά μετατρέπουμε ένα χαρτοκιβώτιο σε τηλεόραση, κόβοντας τη μία του πλευρά. Το κάθε παιδί με τη σειρά μπαίνει πίσω από την τηλεόραση και λέει το όνομα του και έπειτα κάτι για τον εαυτό του. Μπορεί να αναφέρει το αγαπημένο του φαγητό, το αγαπημένο το χρώμα, τον τυχερό του αριθμό, το αγαπημένο του παιχνίδι κτλ. Με αυτή τη δραστηριότητα τα παιδιά όχι μόνο μπορούν να γνωρίσουν καλύτερα το ένα το άλλο, αλλά και να βρουν κοινά σημεία μεταξύ τους. Για παράδειγμα ένα φαγητό να αρέσει σε περισσότερα από ένα παιδιά.

## *Δραστηριότητα 4*

Στόχος : Να προάγουμε την ενσυναίσθηση ανάμεσα στα παιδιά, δημιουργώντας μια μηχανή φιλίας.

Πορεία : Τα παιδιά σχηματίζουν ομάδες των 4-5 ατόμων. Η κάθε ομάδα αποφασίζει να κάνει μια μηχανή με τα σώματά των παιδιών, η οποία να προάγει τη φιλία ανάμεσα σε όλους τους ανθρώπους. Τα παιδιά μπορούν ελεύθερα να δημιουργήσει τη δικιά της μηχανή φιλίας και να της δώσει και όνομα. Εφόσον τελειώσουν όλες οι ομάδες, η κάθε ομάδα παρουσιάζει τη δικιά της μηχανή στα υπόλοιπα παιδιά της τάξης. Με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα τα παιδιά κατανοούν πόσο σημαντική είναι η φιλία ανάμεσα στους ανθρώπους, ενώ ταυτόχρονα μαθαίνουν να συνεργάζονται.

## *Δραστηριότητα 5*

Στόχος : Να εκφραστούν τα παιδιά ελεύθερα για την οικογένειά τους, καθώς και να γνωρίσουν τις οικογένειες των άλλων παιδιών μέσα από τη συζήτηση.

Υλικά : φωτογραφίες από τις οικογένειες των παιδιών.

Πορεία : Από την προηγούμενη μέρα ζητάμε από τα παιδιά να φέρουν στο νηπιαγωγείο κάποια φωτογραφία με πρόσωπα από την οικογένειά τους, (μαμά, μπαμπά, γιαγιά, παππού, αδέρφια ). Αρχικά καθόμαστε όλοι σε ένα κύκλο στη γωνιά της παρεούλας. το κάθε παιδί με τη σειρά μπαίνει στη μέση του κύκλου και περιγράφει τη φωτογραφία που έφερε. Ποιος είναι στη φωτογραφία, τι σχέση έχει με το παιδί και οτιδήποτε θέλει να πει για το πρόσωπο αυτό. Ταυτόχρονα δείχνει τη φωτογραφία σε όλα τα παιδιά. Αυτό συνεχίζεται μέχρι όλα τα παιδιά να δείξουν και να περιγράψουν τη φωτογραφία που έφεραν. Με αυτό τον τρόπο το κάθε παιδί έχει την ευκαιρία να μιλήσει ελεύθερα για πρόσωπα της οικογένειάς του, αλλά και να μάθει πράγματα για τις οικογένειες των άλλων παιδιών.

## 6.2 Διαθεματικές δραστηριότητες

Θέμα : « Τα παιδιά του κόσμου »

**Γενικός στόχος :** Να γνωρίσουν τα παιδιά τη ζωή των παιδιών σε άλλες χώρες, καθώς και να ευαισθητοποιηθούν στη διαφορετικότητα των ανθρώπων.

**Αφόρμηση :** Αρχικά αφήνουμε στη γωνιά της παρεούλας, κάρτες, τετράδια, αλλά και εικόνες από τη Unicef, οι οποίες απεικονίζουν παιδιά από διαφορετικά μέρη του κόσμου. Τα παιδιά πλησιάζουν το υλικό και έχουν κάποιο χρονικό περιθώριο να το επεξεργαστούν και να αναρωτηθούν γιατί υπάρχει μέσα στην τάξη.

**Πορεία :** Πλησιάζουμε τα παιδιά, τα οποία ήδη έχουν επεξεργαστεί το υλικό που τους δώσαμε και μας λένε τι βλέπουν. Ακολουθούν ερωτήσεις, ώστε να διευκολύνουμε την διεξαγωγή της συζήτησης : « Θέλετε να μάθουμε πως ζουν τα παιδιά σε άλλα μέρη του κόσμου;», « Είναι άραγε ίδια με εμάς; Τι ομοιότητες έχουμε;» « Χαίρονται και λυπούνται με τα ίδια πράγματα που μας κάνουν να χαιρόμαστε και να λυπόμαστε και εμείς;»

Ο κύριος σκοπός των ερωτήσεων είναι να προβληματιστούν τα παιδιά γύρω από το θέμα, καθώς και να κάνουν υποθέσεις για το τι συμβαίνει.

Ακολουθούν δραστηριότητες από όλα τα γνωστικά αντικείμενα του αναλυτικού προγράμματος του νηπιαγωγείου.

## Παιδί και γλώσσα

### Προφορική επικοινωνία

#### *Δραστηριότητα 1*

**Στόχος :** Να σχολιάσουν τα παιδιά την έκθεση της Unicef για την κατάσταση των παιδιών στον κόσμο.

**Υλικό :** ιστοσελίδα : <http://www.mpa.gr/specials/unicef2005/seven.htm>

**Πορεία :** Αρχικά μεταφέρουμε στα παιδιά με απλά λόγια την έκθεση της Unicef για την κατάσταση των παιδιών σε όλο τον κόσμο. Συζητάμε δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στο πόσο σημαντικά είναι αυτά που στερούνται τα παιδιά για την ανάπτυξη και την ανατροφή τους. Επιπλέον επισημαίνουν τα παιδιά ποιο από αυτά που άκουσαν θεωρούν ότι είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα, τεκμηριώνοντας τις απαντήσεις τους. Οδηγούμε τα παιδιά στο να σκεφτούν τι σημαίνει να ζει κανείς χωρίς τα βασικά αγαθά ( στέγη, τροφή, υγιεινή, καθαρό νερό, πληροφόρηση, υγεία και περίθαλψη, εκπαίδευση). Έπειτα τα παιδιά καλούνται να φανταστούν πως θα ήταν η ζωή αν δεν είχαμε τα απαραίτητα αγαθά για μια ζωή με αξιοπρέπεια και τι προβλήματα θα είχαμε να αντιμετωπίσουμε. « Φανταστείτε κάποια στιγμή που είχε διακοπεί ρεύματος. Πως ήταν; Είχατε φως; Τηλεόραση; Ανάψατε κεριά; Πόσο δύσκολα ήταν; Το ξέρετε ότι υπάρχουν πολλά παιδιά στον κόσμο, τα οποία ζουν χωρίς ρεύμα;», « Έχει τύχει ποτέ να βρεθείτε σε διακοπή νερού; Η βρύση δεν τρέχει και αναγκαζόμαστε να πίνουμε νερό από μπουκάλια. Δεν έχει νερό ούτε για να πλυθείς, να κάνεις μπάνιο. Υπάρχουν παιδιά σε όλο τον κόσμο, τα οποία ζουν με λιγοστό νερό, νερό που φτάνει ίσα ίσα για να πιούν, ενώ πλένονται πολύ σπάνια». «Το ξέρετε ότι υπάρχουν και παιδιά τα οποία πεινάνε και δεν έχουν να φάνε ούτε ψωμί. Τρώνε ελάχιστα κάθε μέρα και πολλές φορές πεθαίνουν γιατί δεν παίρνουν τις απαραίτητες βιταμίνες». Με τη βοήθεια των παραπάνω ερωτήσεων πραγματοποιείται συζήτηση μαζί με τα παιδιά. Τα παιδιά θα σχολιάσουν την έκθεση της Unicef και θα προσπαθήσουν να μπουν στη θέση κάποιων παιδιών που στερούνται κάποια από τα δικαιώματά τους, ανακαλώντας σχετικές εμπειρίες τους, που αναφέρθηκαν παραπάνω.

## *Δραστηριότητα 2*

Στόχος : Να μεταφέρουν εμπειρίες από το κοινωνικό τους περιβάλλον για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και να ευαισθητοποιηθούν με τις ιδιαίτερες ικανότητες που εμφανίζουν τα παιδιά αυτά σε ορισμένους τομείς.

Υλικά : Εικόνες από παραολυμπιακούς αγώνες (Βλ. παράρτημα) , οι οποίες απεικονίζουν παιδιά με ειδικές ανάγκες να παίρνουν μέρος σε αγώνες.

Πορεία : Αρχικά τα παιδιά επεξεργάζονται τις εικόνες που δείχνουν παιδιά με ειδικές ανάγκες να αθλούνται. Τα παιδιά παρατηρούν και σχολιάζουν τις εικόνες, περιγράφοντας τι δείχνουν. Η διεξαγωγή της συζήτησης μπορεί να βοηθηθεί από τις παρακάτω ερωτήσεις. Έχουν δει ποτέ κάτι παρόμοιο; Υπάρχουν κάποια παιδιά με ειδικές ανάγκες που γνωρίζουν; Τι ανάγκες έχουν αυτά τα παιδιά; Πόσο μοιάζουν με τις δικές μας ανάγκες; Κάποιες φορές αυτά τα παιδιά τα καταφέρνουν πολύ καλά και κερδίζουν μετάλλια. Η συζήτηση δεν είναι απαραίτητο να επικεντρωθεί στα στενά όρια των εικόνων, αλλά μπορεί να επεκταθεί σε όποιες εμπειρίες των παιδιών υπάρχουν.

## *Δραστηριότητα 3*

Στόχος : Να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά ότι οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες έχουν τα ίδια δικαιώματα με όλους τους ανθρώπους, καθώς και να γνωρίσουν πως σε αυτό μπορεί να βοηθήσει η κοινωνία.

Υλικά : Φωτογραφίες από ειδικό σχεδιασμένο εξοπλισμό για την κυκλοφορία των ατόμων με ειδικές ανάγκες : ειδικά πεζοδρόμια, δρόμους με μπάρες ειδικά σχεδιασμένες για άτομα με αναπηρία και από φανάρια τα οποία λειτουργούν με καμπανάκι. (Βλ. παράρτημα)

Πορεία : Εφόσον τα παιδιά έχουν επεξεργαστεί τις εικόνες και έχουν κάνει τις υποθέσεις τους, πραγματοποιείται μια συζήτηση γύρω από τις ανάγκες και τα δικαιώματα των ανθρώπων. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι απαραίτητο να απολαμβάνουν το ίδιο, το δικαίωμα της ελευθερίας του να κινούνται με αξιοπρέπεια στους δρόμους της κάθε κοινωνίας. Βέβαια αυτό συμβαίνει σε πολύ λίγες πόλεις, και ειδικά στην Ελλάδα σε ελάχιστες. Ζητάμε από τα παιδιά να σκεφτούν γιατί υπάρχουν οι ειδικές μπάρες στα πεζοδρόμια, τι σκοπό εξυπηρετούν και πως βοηθάει τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Το ίδιο γίνεται και για τα φανάρια που βοηθούν τους



τυφλούς να περάσουν τη διάβαση με ασφάλεια, με τη βοήθεια μιας καμπάνας. Σε περίπτωση που το νηπιαγωγείο βρίσκεται σε πόλη, όπου υπάρχουν κάποιες από αυτές τις εγκαταστάσεις, είναι πιο αποτελεσματικό να τις επισκεφτούμε και να τις παρατηρήσουμε.

#### *Δραστηριότητα 4*

Στόχος : Να συζητήσουν μεταξύ τους για τα παιδιά των φαναριών.

Υλικά : Εικόνες από περιοδικά και το διαδίκτυο (Βλ. παράρτημα), οι οποίες απεικονίζουν παιδιά που δουλεύουν στα φανάρια.

Πορεία : Αρχικά τα παιδιά παρατηρούν και σχολιάζουν τις εικόνες. Συζητούν μεταξύ τους και ανταλλάσσουν απόψεις για το θέμα. Πιο συγκεκριμένα μιλούν για το τι βλέπουν; Τι κάνουν τα παιδιά αυτά; Γιατί το κάνουν αυτό; Τι κερδίζουν από αυτό; Πηγαίνουν άραγε σχολείο; Πόσο δύσκολο είναι να δουλεύεις σε μια τέτοια ηλικία τόσο σκληρή δουλειά; Έχουμε δει ποτέ τέτοια παιδιά στο δρόμο; Τυχαίνει να γνωρίζουμε κάποιον; Μπορούμε να σκεφτούμε πώς να αισθάνεται το παιδί; Όλες οι παραπάνω ερωτήσεις βοηθούν στην καλύτερη οργάνωση και διεξαγωγή της συζήτησης με τα παιδιά. Και φυσικά ο ρόλος του νηπιαγωγού είναι να συντονίζει και να κατευθύνει τη συζήτηση στο θέμα που μας ενδιαφέρει.

#### *Δραστηριότητα 5*

Στόχος : Να συζητήσουν μεταξύ τους και να επιχειρηματολογήσουν για τους κινδύνους που διατρέχουν τα παιδιά από κακούς ανθρώπους.

Πορεία : Μετά την υλοποίηση των παραπάνω δραστηριοτήτων, είναι σημαντικό να γίνει μια συζήτηση με τα παιδιά για τους κινδύνους που διατρέχουν κάποια παιδιά, όταν οι μεγάλοι τα κακομεταχειρίζονται. Αυτά τα παιδιά εκτός του ότι στερούνται βασικά αγαθά όπως είναι η μόρφωση και η ελευθερία έκφρασης, αλλά και υποφέρουν όταν ασκείται σωματική και ψυχολογική βία πάνω τους. Επικεντρώνουμε την προσοχή στα συναισθήματα των παιδιών. Πώς αισθάνονται; Γιατί συμβαίνει αυτό; Ποια είναι τα συναισθήματα των ίδιων των παιδιών;

## Δραστηριότητα 6

Στόχος : Να ακούσουν από ηχητικό υλικό ανθρώπους να μιλούν σε άλλη γλώσσα και να συνειδητοποιήσουν ότι τα παιδιά όλου του κόσμου, που είναι τόσο ίδια, δε μιλούν την ίδια γλώσσα.

Υλικά : Κασέτες, όπου ακούγονται παιδιά να μιλούν σε διαφορετικές γλώσσες

Πορεία : Εφόσον έχουμε εισάγει την έννοια της διαφορετικότητας, βάζουμε τα παιδιά να ακούσουν μια κασέτα, όπου ακούγονται κάποια παιδιά, από διαφορετικές χώρες της γης να αφηγούνται κάποια ιστορία. Ακολουθεί συζήτηση με τα παιδιά για το ότι παρόλου που τα παιδιά είναι τόσο ίδια, μιλούν διαφορετική γλώσσα, ανάλογα από ποια χώρα προέρχονται. Μπορεί η γλώσσα που χρησιμοποιούν για να επικοινωνήσουν να είναι τόσο διαφορετική, αλλά τα συναισθήματα του κάθε παιδιού είναι ίδια. "Όλα" τα παιδιά λυπούνται, στεναχωριούνται, απογοητεύονται, χαίρονται, αγαπούν κτλ.

## Γραφή

### Δραστηριότητα 1

Στόχος : Να υπαγορεύσουν στη νηπιαγωγό ένα γράμμα για τα παιδιά ενός νηπιαγωγείου σε κάποια άλλη χώρα.

Υλικά : Μια κόλα χαρτί και ένας μαρκαδόρος.

Πορεία : Τα παιδιά διαλέγουν μια χώρα και αποφασίζουν να γράψουν ένα γράμμα στα παιδιά κάποιου νηπιαγωγείου. Αρχικά υπαγορεύουν στη νηπιαγωγό τι θα ήθελαν να πουν στα παιδιά αυτά. Ακόμα κάνουν ερωτήσεις στα παιδιά σχετικά με το τι θέλουν να μάθουν από αυτά. Για παράδειγμα μπορούν να ρωτήσουν για το πώς ζουν, τι φοράνε, τι παιχνίδια παίζουν κτλ. Μαζί με το γράμμα που γράφουν τα παιδιά με τη βοήθεια της νηπιαγωγού, το κάθε παιδί μπορεί να γράψει οτιδήποτε θέλει, με όποιο τρόπο θέλει ( ζωγραφίζοντας, κάνοντας μουτζούρες, με το δικό του τρόπο ). Το βάζουμε στο φάκελο και το γράμμα μας ταξιδεύει για τη χώρα την οποία διαλέξαμε. Η γραφή της γλώσσας σε κάθε χώρα μπορεί να είναι διαφορετική και να μην μπορεί να διαβαστεί σε

περίπτωση που κάποιος δεν γνωρίζει το συγκεκριμένο γλωσσικό κώδικα, αλλά η γραφή των νηπίων σε όλες τις χώρες και η φαντασία για το τι μπορεί να λέει ένα γράμμα είναι η ίδια. Ας μην ξεχνάμε ότι «μια εικόνα ισοδυναμεί με χίλιες λέξεις».

## *Δραστηριότητα 2*

Στόχος : Να κατανοήσουν τα παιδιά ότι το ίδιο αντικείμενο μπορεί να γράφεται διαφορετικά σε διαφορετικές γλώσσες του κόσμου.

Υλικά : Φωτογραφίες του ίδιου αντικειμένου και από κάτω η επιγραφή για το τι είναι σε διαφορετικές γλώσσες (Βλ. παράρτημα).

Πορεία : Αρχικά γίνεται μια συζήτηση μαζί με τα παιδιά για το ότι το ίδιο αντικείμενο γράφεται διαφορετικά ανάλογα με τη γλώσσα στην οποία είναι γραμμένο. Στον κόσμο υπάρχουν πολλές γλώσσες και ένα αντικείμενο γράφεται διαφορετικά σε κάθε γλώσσα. έπειτα δείχνουμε στα παιδιά τις φωτογραφίες με το ίδιο αντικείμενο σε διαφορετικές γλώσσες. Τα παιδιά αναγνωρίζουν ότι πρόκειται για το ίδιο αντικείμενο και αντιλαμβάνονται ότι από κάτω γράφεται η ίδια λέξη, απλά γραμμένη σε διαφορετική γλώσσα. Τα παιδιά αναγνωρίζουν την ελληνική γραφή και μπορούν να αντιγράψουν τη λέξη κάτω από την εικόνα σε όλες τις γλώσσες που υπάρχει η εικόνα. Σημασία δεν έχει το αν θα την αντιγράψουν σωστά, αλλά η συνειδητοποίηση ότι γράφουν σε μια ξένη γλώσσα.

## Ανάγνωση

### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Με αφορμή το παραμύθι *Καλημέρα, φίλε*, να αναγνωρίσουν και να συγκρίνουν διαφορετικές γραφές και πιο συγκεκριμένα την Ελληνική και την Αλβανική.

Υλικά : Το βιβλίο *Καλημέρα, φίλε*<sup>255</sup>.

Προϋπόθεση : Απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση αυτής της δραστηριότητας είναι να υπάρχουν μέσα στην τάξη παιδιά από την Αλβανία. Επίσης θα πρέπει να δεχτεί να έρθει κάποιος γονέας στο νηπιαγωγείο που να γνωρίζει Αλβανικά. π.χ. κάποιος από τους γονείς του παιδιού από την Αλβανία και να διαβάσει στα παιδιά όλο ή απόσπασμα του παραμυθιού στη γλώσσα του.

Πορεία : Αρχικά κάνουμε μια συζήτηση με τα παιδιά, κάνοντάς τους κάποιες ερωτήσεις. Κάποιες από τις ερωτήσεις μπορεί να είναι : « Μιλάμε όλοι στον κόσμο την ίδια γλώσσα και γράφουμε με τον ίδιο τρόπο;», « Πόσες διαφορετικές γλώσσες ξέρουμε;», « Πώς γράφονται αυτές οι γλώσσες;». Έπειτα διαβάζουμε το παραμύθι *Καλημέρα, φίλε*. Το παραμύθι είναι γραμμένο σε δυο γλώσσες, την Ελληνική και την Αλβανική. Το διαβάζουμε και στις δυο γλώσσες. Τα παιδιά καλούνται να κάνουν παρατηρήσεις σχετικά με το παραμύθι. Έπειτα ζητάμε από τα παιδιά να προσπαθήσουν να ξεχωρίσουν που είναι γραμμένο το ελληνικό κείμενο και που το Αλβανικό. Πώς το καταλαβαίνουμε; Μπορούμε να βρούμε γράμματα που μοιράζονται και οι δυο γραφές; Γράμματα που υπάρχουν στη μια γραφή αλλά δεν τα συναντάμε στην άλλη; Μέσα από αυτή τη δραστηριότητα τα παιδιά θα συνειδητοποιήσουν ότι ένα κείμενο που λέει ακριβώς το ίδιο πράγμα μπορεί να γράφεται σε διαφορετικές γλώσσες.

### *Δραστηριότητα 2*

Στόχος : Να «διαβάσουν»τα παιδιά την ιστορία της Unicef, με τη βοήθεια ενός πολυτροπικού κειμένου.

<sup>255</sup> Νικολούδη, Φ., *Καλημέρα, φίλε*. Αθήνα : Δίπτυχο, 2005, (δίγλωσσο βιβλίο)

Υλικά : Το κείμενο που μιλάει για την ιστορία της Unicef<sup>256</sup>, καρτέλες με λέξεις που αντιστοιχούν σε εικόνες του κειμένου. (Βλ. παράρτημα)

Πορεία : Έχοντας μπροστά μας το κείμενο με την ιστορία της Unicef, η νηπιαγωγός διαβάζει τις λέξεις, ενώ τα παιδιά με τη σειρά τους διαβάζουν τις εικόνες. Στη συνέχεια τα παιδιά αναγνωρίζουν σε καρτέλες λέξεις που αντιστοιχούν στις εικόνες του κειμένου. Τα παιδιά μαντεύουν ποια καρτέλα γράφει «ρούχα», ποια «παπούτσια», σε ποια «νερό», σε ποια «γη» κτλ. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά μοιράζονται μεταξύ τους τις γνώσεις τους για τα γράμματα ή αναζητούν τις λέξεις στις γωνιές τους και προσπαθούν να διαβάσουν όσες περισσότερες λέξεις μπορούν.

### *Δραστηριότητα 3*

Στόχος : Να φτιάξουν τα παιδιά μια συνταγή γλυκού ή φαγητού από κάποια άλλη χώρα.

Υλικά : Τα υλικά που χρειάζονται για το συγκεκριμένο γλυκό ή φαγητό.

Πορεία : Σε περίπτωση που υπάρχει κάποιο παιδί από άλλη χώρα μέσα στην τάξη του νηπιαγωγείου, του ζητάμε να ρωτήσει τη μητέρα του και να μας φέρει γραμμένη μια συνταγή ενός γλυκού ή φαγητού που φτιάχνουν στη χώρα του. Τα υλικά της συνταγής, για να γίνει η ανάγνωση από τα παιδιά, δίπλα από τη λέξη καλό θα είναι να υπάρχει και η εικόνα κάθε υλικού. Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και η κάθε ομάδα αναλαμβάνει να κάνει και κάτι, π.χ. μια ομάδα χτυπάει τα αυγά, κάποια άλλη ξεφλουδίζει το πορτοκάλι. Η δραστηριότητα που θα έχει να κάνει κάθε ομάδα καθορίζεται από τις ίδιες ομάδες των παιδιών. Τα παιδιά συμβουλευόμενα τις εικόνες της συνταγής, την ακολουθούν και φτιάχνουν τελικά το γλυκό ή φαγητό που έχει προταθεί από κάποια άλλη χώρα.

---

<sup>256</sup> Ολόκληρο το κείμενο είναι καταχωρημένο στην ιστοσελίδα της Unicef, [www.Unicef.gr](http://www.Unicef.gr) και πιο συγκεκριμένα : <http://we1b.auth.gr/virtualschool/1.4/Praxis/UnicefHistory.html>



## Παιδική λογοτεχνία

### Δραστηριότητες

Στόχος : Να απολαύσουν παραμύθια από όλο τον κόσμο.

Υλικά : Υπάρχουν πολλά παραμύθια από άλλες χώρες τα οποία είναι χρήσιμα και γεμάτα πληροφορίες. Θα αναφέρω μερικά από αυτά, τα οποία είναι εύκολο να βρεθούν στο εμπόριο.

- Τα ωραιότερα παραμύθια της Ρωσίας, Πατάκης, Αθήνα 1988
- Χίλιες και μια νύχτες, Πατάκης, Αθήνα 1990
- Παραμύθια από όλο τον κόσμο, Πατάκης, Αθήνα 1994
- Τα ωραιότερα παραμύθια του κόσμου, Παπαδόπουλος, Αθήνα 2001
- Κοντολέων, Μ. Παραμύθια από τόπους της Ασίας, Πατάκης, Αθήνα, 2002
- Κοντολέων, Μ. Παραμύθια από τόπους της Αφρικής, Πατάκης, Αθήνα, 2002
- Κοντολέων, Μ. Παραμύθια από τόπους της Μεσογείου, Πατάκης, Αθήνα, 2006
- Μπάξτερ, Ν. Ο γύρος του κόσμου : 80 παραμύθια, Καστανιώτης, Αθήνα, 2004
- Τολστόι, Α. (απόδοση Ρίτσος Γ. ) Η γκρινιάρη κατσίκια, Καστανιώτης, Αθήνα, 1984

Πορεία : Μετά το διάβασμα κάποιου παραμυθιού από τα παραπάνω, καλούνται τα παιδιά να παρατηρήσουν τις εικόνες. Ρωτάμε τα παιδιά από πού μπορούμε να καταλάβουμε ότι το παραμύθι προέρχεται από μια άλλη χώρα. Τι παρατηρούμε στις φορεσιές των ηρώων και πως είναι τα κτήρια που εικονίζονται στο παραμύθι μας;

Από ποια χώρα είναι το παραμύθι; Που βρίσκεται η χώρα αυτή; Τι γλώσσα μιλάνε; Μήπως μας θυμίζει κάποιο Ελληνικό παραμύθι;

## Δραστηριότητα 2

Στόχος : Να ψυχαγωγηθούν τα παιδιά με ιστορίες που έχουν θέμα τη διαφορετικότητα.

Υλικά : Το βιβλίο : *Το ασημένιο ρομποτάκι με το κόκκινο φωτάκι*<sup>257</sup>.

Πορεία : Εφόσον διαβάσουμε το παραμύθι, ακολουθεί συζήτηση μαζί με τα παιδιά. Κάποιες από τις ερωτήσεις που μπορούν να βοηθήσουν στη διεξαγωγή της συζήτησης, αλλά και να την καθοδηγήσουν ως ένα βαθμό, είναι οι ακόλουθες : Τι συμβαίνει όταν ένα διαφορετικό παιχνίδι μπαίνει στην ομάδα των παλιότερων παιχνιδιών ενός παιδιού; Δέχονται το νέο παιχνίδι στη συντροφιά τους; Πως αισθάνεται το ρομποτάκι όταν το απορρίπτουν;

## Δραστηριότητα 3

Στόχος : Να ψυχαγωγηθούν τα παιδιά με ιστορίες που έχουν θέμα τη διαφορετικότητα.

Υλικά : Το βιβλίο *Ο μαύρος κότσυφας κι ο άσπρος γλάρος*<sup>258</sup>.

Πορεία : Διαβάζουμε στα παιδιά το βιβλίο *Ο μαύρος κότσυφας κι ο άσπρος γλάρος*. Ένας κότσυφας μια μέρα αποφασίζει να ταξιδέψει για να γνωρίσει τον κόσμο. Στην πρώτη γνωριμία του με τη θάλασσα, που την αγάπησε με την πρώτη ματιά, γνωρίζει ένα γλάρο. Τι θα συμβεί άραγε; Θα γίνουν φίλοι;

Επεξεργαζόμαστε το παραμύθι με τις «μάσκες συναισθημάτων». Έχουμε διάφορες μάσκες που εκφράζουν διαφορετικά συναισθήματα ( θυμό, λύπη, χαρά, έκπληξη κτλ.) Τα παιδιά σε συγκεκριμένες στιγμές της ιστορίας, καλούνται να ξεχωρίσουν το τι αισθάνονται οι ήρωες του παραμυθιού. Παίρνουν την κατάλληλη μάσκα, δικαιολογώντας τις απόψεις τους. Έπειτα βάζουμε τα παιδιά στη θέση των ηρώων και τα προτρέπουμε να μας πουν πως αισθάνονται τα ίδια. Τα παιδιά δικαιολογούν τις απόψεις τους και βρίσκουν τρόπους να μετατρέψουν τα αρνητικά συναισθήματα σε θετικά. Τι πιστεύουμε ότι λύπησε το μαύρο κότσυφα; Για να μη λυπηθεί, πώς θα έπρεπε να του συμπεριφερθούν οι γλάροι;

<sup>257</sup> Πασχάλης, Στρ., *Το ασημένιο ρομποτάκι με το κόκκινο φωτάκι*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2005

<sup>258</sup> Κρόοθερ, Κ., *Ο μαύρος κότσυφας κι ο άσπρος γλάρος*, Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα 1998

Τέλος παίζουμε το παιχνίδι «Τι θα γινόταν αν». Σε καίρια σημεία της ιστορίας, ζητάμε από τα παιδιά να σκεφτούν κάτι ανατρεπτικό ή διαφορετικό. Για παράδειγμα, τι θα γινόταν αν στην πρώτη τους συνάντηση ο γλάρος και ο κότσυφας μάλωναν; Τι θα συνέβαινε αν ο γλάρος δεν υποστήριζε το φίλο του; Τι θα συνέβαινε αν οι γλάροι εδεχόταν στο χωριό τους το κότσυφα και τον έδιωχναν αμέσως; Πόσο διαφορετικό είναι τώρα το παραμύθι μας;

## Παιδί και περιβάλλον

### Γεωγραφία

#### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Να συγκεντρώσουν φωτογραφίες, από περιοδικά ή άλλα έντυπα, με παιδιά από άλλες χώρες.

Υλικά : Περιοδικά και άλλα έντυπα, τα οποία απεικονίζουν παιδιά από διάφορες χώρες του κόσμου.

Πορεία : Εφόσον εφοδιάσουμε τα παιδιά με διάφορα περιοδικά και άλλα έντυπα, τα οποία απεικονίζουν παιδιά από διάφορες χώρες του κόσμου, ζητάμε από τα παιδιά να βρουν μέσα από αυτά εικόνες κάποιες εικόνες παιδιών. Έπειτα συζητάμε γύρω από το τι βρήκαν, από ποια χώρα είναι και δημιουργούμε ένα φάκελο με φωτογραφίες από παιδιά από όλο τον κόσμο.

#### *Δραστηριότητα 2*

Στόχος : Να επιλέξουν τυχαία μέρη του κόσμου και να αναζητήσουν πληροφορίες για τη ζωή των ανθρώπων σε αυτά.

Υλικά : Περιοδικά, εφημερίδες, βιβλία, παραμύθια, ντοκιμαντέρ

Πορεία : Αρχικά ζητάμε από τα παιδιά να διαλέξουν ένα μέρος στο κόσμο που τους ενδιαφέρει. Τα μέρη που ενδιαφέρουν τα παιδιά μπορεί να είναι και δυο και τρία ή και τέσσερα ακόμη. Αναλόγως σχηματίζουμε και τον ίδιο αριθμό ομάδων. Η κάθε ομάδα καλείται να ψάξει και να βρει πληροφορίες, κείμενα και φωτογραφίες από το μέρος που την ενδιαφέρει. Έπειτα όλες οι ομάδες παρουσιάζουν σε όλη την τάξη τι έχουν βρει. Τέλος βρίσκουμε ομοιότητες ανάμεσα στις χώρες που μελετήσαμε.

### Δραστηριότητα 3

Στόχος : Να γνωρίσουν τη δράση οργανώσεων οι οποίες βοηθούν τα παιδιά του κόσμου που έχουν ανάγκη.

Υλικά : Ενημερωτικά φυλλάδια και εκπαιδευτικό υλικό των οργανώσεων, περιήγηση στις ιστοσελίδες τους<sup>259</sup> και το βιβλίο *Τρεις παλάμες όλη η γη*<sup>260</sup>.

Πορεία : Αρχικά βρίσκουμε πληροφορίες από το διαδίκτυο και από το βιβλίο *Τρεις παλάμες όλη η γη*. Καθώς ψάχνουμε πληροφορίες η νηπιαγωγός βοηθάει τη διαδικασία της μάθησης με κάποιες ερωτήσεις. Ποιες είναι οι παγκόσμιες οργανώσεις που βοηθούν ανθρώπους και κυρίως παιδιά; Ποιες από τις βασικές ανάγκες των παιδιών καλύπτουν οι παραπάνω οργανώσεις; Τι είναι ο εθελοντής; Τέλος συζητάμε γύρω από το βιβλίο *Τρεις παλάμες όλη η γη*.

### Δραστηριότητα 4

Στόχος : Να γνωρίσουν μέσα από κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό τη ζωή των παιδιών σε διάφορα μέρη του κόσμου.

Υλικά : Το βιβλίο *Μια ζωή σαν τη δική μου. Πώς ζουν τα παιδιά σ' όλο τον κόσμο*<sup>261</sup>.

Πορεία : Διαβάζουμε το βιβλίο *Μια ζωή σαν τη δική μου. Πώς ζουν τα παιδιά σ' όλο τον κόσμο*, μέσα από το οποίο μια χαμογελαστή παρέα παιδιών μας ξεναγούν στη ζωή τους. Με σκοπό να μάθουν τα παιδιά πως ζουν τα παιδιά σε διάφορα μέρη του κόσμου κάνουμε κάποιες ερωτήσεις. «Πόσο ίδιες ή διαφορετικές είναι οι ανάγκες των παιδιών σε διάφορα μέρη του κόσμου;», «Πόσο μοιάζουν οι συνήθειές τους με τις δικές μας;», «Πού ζουν, πως είναι τα σπίτια τους;», «Πηγαίνουν σχολείο;», «Τι φορούν;», «Με τι παίζουν;», «Τι τους αρέσει να κάνουν τον ελεύθερο χρόνο τους;».

<sup>259</sup> [www.unicef.gr](http://www.unicef.gr)

[www.actionaid.gr](http://www.actionaid.gr)

<http://www.msf.gr>

<http://www.mdmgreece.gr>

<sup>260</sup> Παπαγιάννη, Μ., *Τρεις παλάμες όλη η γη*, Πατάκης, Αθήνα, 2005

<sup>261</sup> Unicef, *Μια ζωή σαν τη δική μου. Πώς ζουν τα παιδιά σ' όλο τον κόσμο*, Πατάκης, Αθήνα 2003



## Ιστορία

### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Να γνωρίσουν τα δικαιώματα του παιδιού μέσα από το κείμενο της Διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μέσα από το βιβλίο *Η παγκόσμια διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (προσαρμοσμένη για παιδιά).

Υλικά : Το βιβλίο *Η παγκόσμια διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (προσαρμοσμένη για παιδιά).

Πορεία : Διαβάζουμε το βιβλίο *Η παγκόσμια διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (προσαρμοσμένη για παιδιά) και συζητάμε γύρω από το βιβλίο. Σκοπός μας είναι να κατανοήσουν τα παιδιά πόσο σημαντικά είναι τα δικαιώματα των ανθρώπων, αλλά και ποια είναι αυτά τα δικαιώματα.

## Βιολογία

### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Να εντοπίσουν τα ιδιαίτερα εξωτερικά χαρακτηριστικά των περισσότερων παιδιών που ζουν στην Αφρική και στην Κίνα και συγχρόνως να αντιληφθούν πόσο ίδιες είναι οι ανάγκες τους για τροφή, προστασία από τις καιρικές συνθήκες, μόρφωση και αγάπη.

Υλικά : Φωτογραφίες από παιδιά που προέρχονται από την Αφρική και την Κίνα

Πορεία : Αρχικά τα παιδιά παρατηρούν και περιγράφουν τις εικόνες που βλέπουν. Έπειτα εντοπίζουν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των παιδιών αυτών. Σίγουρα παρατηρούν τις διαφορές που υπάρχουν σε σχέση με το χρώμα ή το σχήμα των ματιών. Με τη βοήθεια της νηπιαγωγού η συζήτηση δεν μένει μόνο στις διαφορές που υπάρχουν στα εξωτερικά χαρακτηριστικά των παιδιών, αλλά επικεντρώνεται στις ομοιότητες που υπάρχουν. Είναι απαραίτητο κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας να κατανοήσουν τα παιδιά ότι παρόλου που υπάρχουν κάποιες διαφορές μεταξύ των παιδιών, όλα έχουν τις ίδιες ανάγκες, τόσο για τροφή και μόρφωση, όσο και για προστασία και αγάπη. Συζητάμε με τα παιδιά πόσο σημαντικό είναι να καλύπτονται αυτές οι ανάγκες των παιδιών.

## Παιδί , δημιουργία και έκφραση

### Εικαστικά

#### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Να συγκεντρώσουν εικόνες από περιοδικά και άλλα έντυπα και να δημιουργήσουν ένα ομαδικό κολλάζ με θέμα : « Όλα τα παιδιά της γης ».

Υλικά : Περιοδικά, εφημερίδες και έντυπα που απεικονίζουν παιδιά από όλο τον κόσμο, χαρτόνι, ψαλίδι, κόλλα.

Πορεία : Τα παιδιά βρίσκουν και κόβουν από τα περιοδικά, τις εφημερίδες και ότι άλλο υλικό τους έχουμε δώσει, παιδιά από άλλες χώρες. Ακόμα μπορούν να προσθέσουν και ότι άλλο θεωρούν σχετικό με το θέμα μας. Έπειτα παίρνουν το χαρτόνι και στο πάνω μέρος αντιγράφουν από ένα χαρτί που τους έχουμε δώσει τον τίτλο του κολλάζ που πρόκειται να δημιουργήσουμε. Τέλος κολάν πάνω στο χαρτόνι με όποιο τρόπο θέλουν τις εικόνες που έχουν κόψει.

### Μουσική

#### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Να μάθουν και να τραγουδήσουν το τραγούδι : « Αν όλα τα παιδιά της γης<sup>262</sup> » και να το συνοδεύσουν με μουσικά όργανα.

Υλικά : Οι στοίχοι του ποιήματος « Αν όλα τα παιδιά της γης » ( Βλ. παράρτημα ) και μουσικά όργανα της τάξης.

Πορεία : Μαθαίνουμε το τραγούδι « Αν όλα τα παιδιά της γης ». Έπειτα βρίσκουμε έναν τρόπο για να συνοδέψουμε το τραγούδι με τα μουσικά όργανα που έχουμε στην τάξη. Ένας ενδεικτικός τρόπος : Χωριζόμαστε σε δυο ομάδες. Η μια ομάδα τραγουδάει την πρώτη στροφή χτυπώντας για παράδειγμα τα τριγωνάκια, ενώ η δεύτερη τραγουδάει τη δεύτερη στροφή, παίζοντας μεταλόφωνο. Την τρίτη στροφή την τραγουδάνε όλοι μαζί, συνοδεύοντας την και με τα δυο μουσικά όργανα.

<sup>262</sup> Ρίτσος, Γ., « Αν όλα τα παιδιά της γης ». Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2001, *Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων για το Νηπιαγωγείο*, Αθήνα : ΟΕΔΒ.

## *Δραστηριότητα 2*

Στόχος : Να ζητήσουν από τα παιδιά της τάξης που είναι από άλλη χώρα να τραγουδήσουν ένα τραγούδι στη γλώσσα τους.

Πορεία : Απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση αυτής της δραστηριότητας είναι να υπάρχουν παιδιά από άλλες χώρες μέσα στην τάξη του νηπιαγωγείου. Τα παιδιά ζητούν από το παιδί που προέρχεται από διαφορετική χώρα να τραγουδήσει ένα τραγούδι από τον τόπο του στη γλώσσα του. Με αυτό τον τρόπο το παιδί αισθάνεται περήφανο για τη χώρα του και γίνεται το επίκεντρο της τάξης. Αυτό το βοηθάει στο να αυξήσει την αυτοπεποίθησή του και να μην αισθάνεται μειονεκτικά απέναντι στα άλλα παιδιά. Από την άλλη πλευρά και τα υπόλοιπα παιδιά έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν και ένα τραγούδι από διαφορετική χώρα, πολιτισμό και κουλτούρα.

## *Δραστηριότητα 3*

Στόχος : Να ακουστούν τραγούδια από άλλες χώρες.

Υλικά : Κασετόφωνο και κασέτες με τραγούδια από άλλες χώρες.

Πορεία : Τα παιδιά ακούν διάφορα τραγούδια από διαφορετικές χώρες του κόσμου. Έχοντας προηγηθεί οι παραπάνω δραστηριότητες μπορούμε να ζητήσουμε από τα παιδιά να μαντέψουν για το κάθε τραγούδι τη χώρα προέλευσής του. Αυτό μπορεί να γίνει και ένα παιχνίδι. Τα παιδιά χωρίζονται σε δυο ομάδες. Η κάθε ομάδα ακούει ένα τραγούδι και έπειτα προσπαθεί να μαντέψει από ποια χώρα είναι. Η ομάδα που έχει τις περισσότερες σωστές απαντήσεις κερδίζει. Το παιχνίδι θα αυξήσει την παρατηρητικότητα των παιδιών και θα εστιάσει την προσοχή τους ευκολότερα με σκοπό να κατανοήσουν από πού προέρχεται το κάθε τραγούδι.

#### Δραστηριότητα 4

Στόχος : Να συνοδεύσουν με μουσικά όργανα τραγούδια από άλλες χώρες.

Υλικά : Τα μουσικά όργανα της τάξης, κασέτα με τραγούδια από άλλες χώρες

Πορεία : Εφόσον τα παιδιά έχουν ακούσει στην προηγούμενη δραστηριότητα κάποια τραγούδια από άλλες χώρες, διαλέγουν ένα και αποφασίζουν να το συνοδεύσουν με τα μουσικά όργανα που έχουν στη διάθεσή τους. Ακόμα μπορούν να χρησιμοποιήσουν ότι αντικείμενο θέλουν ώστε να βγάλουν κάποιο ήχο. π.χ. να πάρουν δυο μαρκαδόρους και να τους χτυπάν σύμφωνα με το ρυθμό της μουσικής. Το κάθε παιδί παίρνει το όργανο που έχει διαλέξει και ακούγοντας τη μελωδία και το ρυθμό από το ξένο τραγούδι χτυπάει ρυθμικά. Έτσι έχουμε μια ορχήστρα, η οποία συνοδεύει το τραγούδι από κάποια άλλη χώρα, που έχουν επιλέξει τα ίδια τα παιδιά.

#### Δραματική τέχνη

##### Δραστηριότητα 1

Στόχος : Να μοιράσουν ρόλους και να δραματοποιήσουν το τραγούδι : « Αν όλα τα παιδιά της γης ».

Πορεία : Αρχικά τα παιδιά παίρνουν και από έναν ρόλο. Κάποιο παιδί παίρνει το ρόλο ενός παιδιού από την Κίνα, κάποιο άλλο, ένα παιδί από την Αφρική, κάποιο από την Ινδία κτλ. Έπειτα πιάνονται χέρι χέρι και σχηματίζουν έναν κύκλο. Τα παιδιά όλα μαζί γυρίζουν γύρω γύρω, ενώ ταυτόχρονα τραγουδούν το τραγούδι : « Αν όλα τα παιδιά της γης ».

## *Δραστηριότητα 2*

Στόχος : Να δραματοποιήσουν τα παιδιά το παραμύθι : *Το ασημένιο ρομποτάκι με το κόκκινο φωτάκι*<sup>263</sup>.

Προϋπόθεση : Πριν από την πραγματοποίηση αυτής της δραστηριότητας είναι απαραίτητο να έχει υλοποιηθεί η ανάγνωση του συγκεκριμένου παραμυθιού, όπως έχει αναφερθεί σε παραπάνω δραστηριότητα. Καλό θα είναι η δραματοποίηση να ακολουθήσει αμέσως μετά την ανάγνωση του παραμυθιού.

Πορεία : Τα παιδιά παίρνουν ρόλους από το παραμύθι. Κάποιο από τα παιδιά θα μιμηθεί το ρομποτάκι, ενώ κάποια από τα παιδιά θα μιμηθούν τα άλλα παιχνίδια που στην αρχή δεν δέχονται το ρομποτάκι στην παρέα τους. Θα πρέπει η δραστηριότητα να βασιστεί στα δυσάρεστα συναισθήματα που νιώθει το ρομποτάκι όταν του λένε ότι δεν το θέλουν. Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά αποκτούν ενσυναίσθηση και παίζοντας μπαίνουν στη θέση του άλλου. Καλό θα είναι το ρόλο του ρομπότ να τον παίξουν όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά, προκειμένου να κατανοήσουν ότι πολλές φορές μπορεί κάποιος συμμαθητής τους να αισθάνεται πολύ άσχημα όταν τον απορρίπτουν χωρίς να το καταλαβαίνουν.

### Φυσική αγωγή

#### *Δραστηριότητα 1*

Στόχος : Να συμμετάσχουν σε έναν αγώνα ταχύτητας στην αυλή του σχολείου, όπου το κάθε παιδί θα αντιπροσωπεύει τα παιδιά μιας χώρας της επιλογής του.

Πορεία : Αρχικά τα παιδιά διαλέγουν μια χώρα που θα ήθελαν να αντιπροσωπεύσουν σε αγώνες ταχύτητας. Υπάρχει μια κοινή εκκίνηση για όλους. Δίνουμε το σύνθημα και αγώνας ξεκινάει. Το παιχνίδι μπορεί να επαναληφθεί αρκετές φορές και κάθε φορά το κάθε παιδί να αντιπροσωπεύει και μια διαφορετική χώρα.

---

<sup>263</sup> Πασχάλης, Στρ., *Το ασημένιο ρομποτάκι με το κόκκινο φωτάκι*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2005



## Επίλογος

Λαμβάνοντας υπόψη όλα όσα ειπώθηκαν για την πολυπολιτισμικότητα που κυριαρχεί στην κοινωνία μας και τις συνθήκες που επικρατούν γίνεται αντιληπτό ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί επιτακτική ανάγκη και πρέπει να εφαρμόζεται σε όλα τα σχολεία προκειμένου να έχουμε ένα θετικό συνολικό αποτέλεσμα.

Όλοι οι φορείς θα πρέπει να ευαισθητοποιηθούν και να προσπαθήσουν να διαμορφώσουν σχολεία, στα οποία θα επικρατεί θετικό κλίμα για όλα τα παιδιά, χωρίς να υπάρχουν ρατσιστικές συμπεριφορές.

Κάθε πτυχή του εκπαιδευτικού συστήματος πρέπει να αλλάξει και να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Όλα τα εγχειρίδια, καθώς και το αναλυτικό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου θα πρέπει να λειτουργεί σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Επιπρόσθετα και οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να λάβουν την απαραίτητη εκπαίδευση, ώστε να είναι ικανοί να διαμορφώσουν πολίτες ικανούς να σταθούν στο ύψος μιας κοινωνίας πολυπολιτισμικής. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι σε θέση να χρησιμοποιούν όλα τα διδακτικά μέσα που έχουν στη διάθεσή τους προκειμένου να δημιουργήσουν συνθήκες που να ευνοούν το κάθε παιδί να νιώθει ισάξιο με όλα τα υπόλοιπα παιδιά μέσα αλλά και έξω από την τάξη.

Κύριος σκοπός του εκπαιδευτικού, μέσα από κατάλληλες δραστηριότητες είναι να ευαισθητοποιήσει τα παιδιά απέναντι στο διαφορετικό και να τα βοηθήσει να ανακαλύψουν ότι όλοι οι πολιτισμοί είναι ίσοι και όλοι συνδέονται μεταξύ τους με κοινά στοιχεία. Έτσι θα δοθεί στα παιδιά η ευκαιρία να μάθουν από το διαφορετικό και να εμπλουτίσουν τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις τους.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να βρει εφαρμογή σε κάθε πτυχή της σχολικής ζωής και σε κάθε γνωστικό αντικείμενο. Το ζητούμενο είναι η επιθυμία των αρμοδίων να την προωθήσουν ώστε η εικόνα της εκπαίδευσης να συμβαδίζει με τις γενικότερες εξελίξεις της κοινωνίας.

## **Βιβλιογραφία**

### Ξενόγλωσση

Schnapper D., *La France de l'integration. Sociologie de la nation en 1990*, Paris, Gallimard, 1991

Secord P., C. Backman : *Socialpsychologie*, Trankfurtam Main, 1976

Simpson, S. E., J. M. Yinger, *Racial and cultural minorities. Harper and Row Publishers*, 1965, New York

Williams, R. M. *The reduction of intergroup tensions, Social Science Research Council*, New York, 1947

### Ελληνική

Βεντούρα Λίνα, *Μετανάστευση και έθνος, Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις, Θεωρία και μελέτες ιστορίας, 15, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνημών*, 1994

Ben Jellain Tahar , Βερυκοκάκη Αγγέλα, *Ο ρατσισμός όπως τον εξήγησα στην κόρη μου*, Αθήνα, Νέα σύνορα, 1998.

Βερνίκος Νικόλαος, *Κοινωνικές Επιστήμες*, Κριτική, 2002

Γεωργίου Στέλιος, *Σχέση Σχολείου- Οικογένειας και Ανάπτυξη του Παιδιού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000

Γκόβαρης Χ. – Ανδρεαδάκης Ν., *Στάσεις επιπολιτισμού εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επιστήμες αγωγής- Διαπολιτισμική παιδαγωγική στην Ελλάδα- Πρακτικά ζητήματα και θεωρητικά ζητούμενα*, θεματικό τεύχος 45, 2002

Γκότοβος, *Ρατσισμός κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Ααϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.

Γκουτζάνης Σ., « *Εγκαταλείπει το σχολείο ένας στους δέκα : Στοιχεία από έρευνα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*», Καθημερινή, 16-6-96. 1996

Cumminis J., *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας*, Οδυσσέας, Αθήνα 1999, μετάφραση : Αργύρη Σ.

Δαμανάκης Μ., *Η εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών*, Gutenberg, Αθήνα 1997

Δαμανάκης Μ., *Μετανάστευση και εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα 1987

Δαμανάκης Μ., *Πολυπολιτισμική- Διαπολιτισμική αγωγή, αφετηρία, στόχοι, προοπτικές*, Τα εκπαιδευτικά , τεύχος 16

Δεληκωσταντής Κώστας, *Τα δικαιώματα του ανθρώπου, Δυτικό ιδεολόγημα ή οικουμενικό ήθος;* , Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995.

Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2002 (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών- Αναλυτικό πρόγραμμα)

Δραγώνα- Μονάχου Μυρτώ, *Ανθρώπινα δικαιώματα, Άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια- Λεξικό*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989

ΕΣΥΕ, *Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο* 1998

Καβουνίδη Τζένη, *Χαρακτηριστικά μεταναστών: το Ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998*, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Σακκούλα, Θεσσαλονίκη, 2002

Κακαβούλης Α., *Νέες εξελίξεις και προοπτικές για την εκπαίδευση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης : Κριτική θεωρεία και συνέπειες στην Ελληνική Παιδεία*, Πρακτικά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου, Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997

Καλούρη- Αντωνοπούλου Ρ., *Αισθητική Αγωγή : Αναγκαιότητα ή πολυτέλεια;*, Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών, τεύχος 10, 1995

Καλούτση Ασπασία, *Παιδί και Πληθυσμιακές Μετακινήσεις, Ψυχολογικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Προβλήματα*, Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1993

Κανακίδου Ε. – Παπαγιάννη Β., *Διαπολιτισμική αγωγή*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1994

Κασιμάτη Κούλα, *Κοινωνικός αποκλεισμός : Η Ελληνική Εμπειρία*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2002

Κασιμάτη Κούλα, *Μετανάστευση- Παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1984

Κατέβας Γ.Ι., *Η εκπαίδευση παιδιών με πολιτισμική και κοινωνική υστέρηση. Εφαρμογές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο σχολείο*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 47-48, 1998

Κατσούλης Ηλίας, *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα- Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, Επιμέλεια : Καραντινός Δ., Μαράτου- Αλιπράντη Α., Φρονίμου Ε., Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄ , Αθήνα 1999

Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού, *Έξι κείμενα για το ρατσισμό*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1998

Κιτσαράς Γεώργιος Δημ., *Προσχολική παιδαγωγική*, Αθήνα 1997

Κοκκινάκη Σταματίνα, Έρευνα : « Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων Αττικής », 1983

Κοντολέων, Μ. *Παραμύθια από τόπους της Ασίας*, Πατάκης, Αθήνα, 2002

Κοντολέων, Μ. *Παραμύθια από τόπους της Αφρικής*, Πατάκης, Αθήνα, 2002

Κοντολέων, Μ. *Παραμύθια από τόπους της Μεσογείου*, Πατάκης, Αθήνα, 2006

Κρόοθερ Κ., *Ο μαύρος κότσυφας κι ο άσπρος γλάρος*, Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα 1998

Μαρβάκης Αθ. , Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου, *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2001

Μάρκου Γ., « Διαπολιτισμική εκπαίδευση » *Παιδαγωγική, Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, λεξικό*, Ελληνικά Γράμματα, τόμος 3<sup>ος</sup> , Αθήνα 1991

Μάρκου Γ., *Η πολιπολιτισμικότητα της Ελληνικής κοινωνίας- Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, Αθήνα 1998, Γ.Γ.Λ.Ε., 2<sup>η</sup> έκδοση

Μάρκου Γ., *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, 1996

Μουσούρου Λουκία, *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία*, στο : Κασιμάτη Κούλα, *Κοινωνικός αποκλεισμός : Η Ελληνική Εμπειρία*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2002

Μπαγάκης Γ. : *Ο εκπαιδευτικός και το αναλυτικό πρόγραμμα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004

Μπάγκαβος Χρήστος - Δέσποινα Παπαδοπούλου, *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, Ινστιτούτο εργασίας ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, 15 Μελέτες.

Μπάξτερ, Ν. *Ο γύρος του κόσμου : 80 παραμύθια*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2004

Μωραΐτη Τζένη-Γλυκερία Διανέλλου, *Η διαθεματική προσέγγιση της γνώσης στην προσχολική εκπαίδευση. Τι θέμα να διαλέξω στο χρόνο για να τρέξω; 40 θεματικές προσεγγίσεις από το Σεπτέμβριο ως τον Ιούνιο για το νηπιαγωγείο*, Μεταίχμιο, 2006

Ναξάκης Χάρης , Μιχάλης Χλέτσος, Θάνος Ντόκος, Σταύρος Γαβρόγλου, Θεόδωρος Παλυβός, Eric Gazon, Αναστάσιος Καρασαββόγλου, Νίκος Γιαννόπουλος, *Μετανάστες και Μετανάστευση: Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, Πατάκη, Αθήνα, 2001

Νικολούδη Φ., *Καλημέρα, φίλε*. Αθήνα : Δίπτυχο, 2005

Νικολούδης Δ., *Γλωσσική αποτυχία- Σχολική αποτυχία. Δυο όψεις του ίδιου νομίσματος*, Τα εκπαιδευτικά 2002-2003

Νιτσιάκος Βασίλης , *Μαρτυρίες Αλβανών Μεταναστών*, Οδυσσέας 2003

Ντολιοπούλου Ε., *Σύγχρονα προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας*, Αθήνα, τυπωθήτω : Δαρδανός Γ., 2000



Ντούσας Δ., *Rom και φυλετικές διακρίσεις στην ιστορία, την κοινωνία, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Gutenberg 1997

Πανταζής Β., *Μεταρρυθμιστικές παιδαγωγικές αρχές στη διαπολιτισμική παιδαγωγική, Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων*, 2003

Πανταζής Β., *Ανθρώπινα δικαιώματα, πολυπολιτισμική κοινωνία και εκπαίδευση*, στο : Μέντορας, Αθήνα 2005

Πανταζής Β., *Πολυπολιτισμικό curriculum- πολυπολιτισμικός εκπαιδευτικός*, Στο Μπαγάκης Γ. : ο εκπαιδευτικός και το αναλυτικό πρόγραμμα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004

Πανταζής Β., *Το μάθημα της ιστορίας- Διαπολιτισμική μάθηση στο μάθημα της Ιστορίας*. Στο : Μακεδνον, τεύχος 10, 2002

Παπαγιάννη Αι., *Η πορεία μετάβασης του δημ. Σχολείου Παλινοστούντων Αλσούπολης σε διαπολιτισμικό*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 65-66, 2002-2003

Παπαγιάννη, Μ., *Τρεις παλάμες όλη η γη*, Πατάκης, Αθήνα, 2005

Παπαδήμα Χ., *Η εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων της προσχολικής ηλικίας*, Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Βόλος 2004

Παπαδημητρίου Ζήσης, *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος. Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000

Παπαθανασίου Ο., *Όψεις του ρατσισμού στην εκπαίδευση*, Τα εκπαιδευτικά, 2002, τεύχος 63

Παπαστυλιανού Ντόνα, Φιλολόγος- Κοινωνική ψυχολόγος, Έρευνα σε παιδιά και εφήβους παλινοστούντες από αγγλόφωνες χώρες, στο : Καλούτση Ασπασία, *Παιδί και Πληθυσμιακές Μετακινήσεις, Ψυχολογικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Προβλήματα*, Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του παιδιού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1993

Παπάς Α., *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική*, Τόμος Α, Αθήνα 1988

Παραμύθια από όλο τον κόσμο, Πατάκης, Αθήνα 1994

Πασχάλης Στρ., *Το ασημένιο ρομποτάκι με το κόκκινο φωτάκι*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2005

Πατινιώτης Νικήτας, *Εξάρτηση και μετανάστευση: Η περίπτωση της Ελλάδας*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1989

Πετρινώτη Ξανθή, *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα: Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*, Οδυσσέας & Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα 1993

Πιπεράκης Σ., *Βιολογία του ανθρώπου : παιδική ηλικία, ομαλή ανάπτυξη και αποκλίσεις (σημειώσεις)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Pantazis, V. (2002) *Der Geschichtsunterricht in der multikulturellen Gesellschaft*. Frankfurt am Main. Peter Lang., *Ανθρώπινα δικαιώματα, πολυπολιτισμική κοινωνία και εκπαίδευση*, Βασίλειος Α. Πανταζής, Λέκτορας στη Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, δημοσίευση άρθρου 17/3/2003

Ρίτσος, Γ., « *Αν όλα τα παιδιά της γης* », Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2001, *Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων για το Νηπιαγωγείο*, Αθήνα : ΟΕΔΒ

Σμυρνωτάκης Γιάννης, *Τα πρώτα μου ποιήματα και προσευχές*, Σμυρνωτάκης, 1935

Στασινόπουλος Μιχ. στο βιβλίο : Νικολάου- Κουρκάκη, *Ημερήσιες προγραμματισμένες δραστηριότητες για το νηπιαγωγείο, με βάση το βιβλίο Νηπιαγωγού του Υπ. Παιδείας*, Gutenberg, Αθήνα 1991

Σταρέτας Χ., *Διαπολιτισμική εκπαίδευση και διαθεσιμότητα*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 63-64, 2002

Swadener Elizabeth, “ Σε κίνδυνο” ή “Που υπόσχονται;”- Από τις ελλειμματικές εκδοχές για τα παιδιά της ‘άλλης’ κατηγορίας στις δυνατότητες ουσιαστικών συμμαχιών με παιδιά και οικογένειες, στο : Τσιάκαλος Γ., *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999

*Τα ωραιότερα παραμύθια της Ρωσίας*, Πατάκης, Αθήνα 1988

*Τα ωραιότερα παραμύθια του κόσμου*, Παπαδόπουλος, Αθήνα 2001  
Τμήμα Διεθνούς Προστασίας του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. *Συλλογή συμβάσεων και κειμένων Διεθνούς Δικαίου αναφορικά με τους πρόσφυγες και τους εκτοπισμένους πληθυσμούς*. Τόμοι I, II, Αθήνα 1996

Τολστόι, Α. (απόδοση Ρίτσος Γ. ) *Η γκρινιάρρα κατσίκια*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1984

Τραβασάρου Δ., *Εκπαίδευση παιδιών μεταναστών και Παλινοστούτων, η πολιτική της βίαιης ενσωμάτωσης*, Θέματα παιδείας, 1, 2001

Τσαούσης Δημήτρης, *Πολιτισμός, Ελεύθερος Χρόνος και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, στο : Κασιμάτη Κούλα, *Κοινωνικός αποκλεισμός : Η Ελληνική Εμπειρία*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2002

Τσιάκαλος Γ., *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999

Τσιάκαλος Γ., *Η υπόσχεση της παιδαγωγικής*, εκδόσεις Επίκεντρο

Τσιάκαλος Γ. *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία* στο : Κασιμάτη Κούλα, *Κοινωνικός αποκλεισμός : Η Ελληνική Εμπειρία*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2002

Τσιάκαλος Γεώργιος, *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000

Unicef , *Μια ζωή σαν τη δική μου. Πώς ζουν τα παιδιά σ' όλο τον κόσμο*, Πατάκης, Αθήνα 2003

Volker Lenhart, *Παιδαγωγική των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Συγκριτική Παιδαγωγική, Διεύθυνση σειράς : Σήφης Μπουζάκης, Gutenberg 2006, Εισαγωγή-Επιμέλεια : Βασίλης Πανταζής, Μετάφραση : Ένα Γεμενετζή,

Φερμέλεν Κ., *Ανάπτυξη και μετανάστευση στο λεκανοπέδιο των Σερρών*, ANTI, τεύχος 88

Φραγκουδάκη- Δραγώνα, *Τι είναι η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 1997

Χατζηνικολάου- Μαρασλή Β., *Συμπεράσματα του παιδαγωγικού συμποσίου της Νυρεμβέργης, με θέμα ζωή και μάθηση στην πολυπολιτισμική κοινωνία*, Τα εκπαιδευτικά, τεύχος 21, 1990-1991

*Χίλιες και μια νύχτες*, Πατάκης, Αθήνα 1990

Χρισταρά Γεωργία, *Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση μέσα από το Έντεχνο Παραμύθι*, Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Βόλος 2006

### Ηλεκτρονική

Αδάμ Φανή – Χριστοπούλου Υπεύθυνη Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού ΚΕ.ΣΥ.Π. Αιγάλεω 6 Σεπτεμβρίου 2006

<http://64.233.183.104/search?q=cache:SkxW5cPs664J:www.guidance-europe.org/country/GREECE>.

Ζήση Αναστασία, Κοινωνική Ψυχολογία Ι,  
<http://www.aegean.gr/sociology/gr/class-curriculum/koinoniki-psixologia-i.htm>

Κατερέλος Ιωάννης,  
Σtereότυπα – ΜΜΕ – Ρατσισμός, Ζάππειο, 14 Φεβ. 2007  
<http://209.85.129.104/search?q=cache:iEaiqnmVisJ:www.iom.gr/inst/iom/gallery/Events>

Κελεσίδης Γιώργος, Διαπολιτισμική αγωγή, Κομοτηνή 5-6 Δεκεμβρίου,  
[http://64.233.183.104/search?q=cache:-V6cZ5HXD00J:dim-sapon.rod.sch.gr/diafora/DIAP\\_AGOGH/KELESID.htm](http://64.233.183.104/search?q=cache:-V6cZ5HXD00J:dim-sapon.rod.sch.gr/diafora/DIAP_AGOGH/KELESID.htm)

Σtereότυπα φύλων & σεξουαλική παρενόχληση, Ελληνική Εταιρία Μελέτης και Πρόληψης της Σεξουαλικής κακοποίησης  
[http://www.obrela.gr/ekstrateia\\_stereotupa\\_filwn.htm](http://www.obrela.gr/ekstrateia_stereotupa_filwn.htm)

<http://www.mdmgreece.gr>

<http://www.msf.gr>

[www.unicef.gr](http://www.unicef.gr)

[www.actionaid.gr](http://www.actionaid.gr)



## Παράρτημα :

### **Παιδί και γλώσσα**

Προφορική επικοινωνία- δραστηριότητα 2  
Εικόνες από παραολυμπιακούς αγώνες.



<http://cinestar.gr/athens2004/para/para.jpg>



[http://www.in.gr/ath/images/middle/pneuma\\_en\\_kinisei.jpg](http://www.in.gr/ath/images/middle/pneuma_en_kinisei.jpg)



<http://www.greece-japan.com/images/itotomoya.jpg>

Προφορική επικοινωνία- δραστηριότητα 3  
Φωτογραφίες από ειδικό εξοπλισμό για την κυκλοφορία ατόμων με  
ειδικές ανάγκες.







Προφορική επικοινωνία- δραστηριότητα 3  
Φωτογραφίες από παιδιά που δουλεύουν στα φανάρια.



<http://www.ndp.gr/images/STREETCHILDREN4.jpg>



[http://www.6gymnasio.gr/EFIMER\\_1/kakopiisi32.jpg](http://www.6gymnasio.gr/EFIMER_1/kakopiisi32.jpg)



<http://tovima.dolnet.gr/data/D2002/D0428/1rea39a.jpg>



[http://assets.in.gr/dGenesis/assets/Content5/Photo/583980\\_b.jpg](http://assets.in.gr/dGenesis/assets/Content5/Photo/583980_b.jpg)





<http://mikeone.musicart.gr/wp-content/uploads/2006/12/begging.jpg>

## Παιδί και γλώσσα

### Γραφή- Δραστηριότητα 2



ΒΙΒΛΙΟ



ΥΨΕΒΗΚ

(Η λέξη βιβλίο στα Βουλγαρικά)





## Παιδί και έκφραση

### Μουσική- δραστηριότητα 1

#### « Αν όλα τα παιδιά της γης »

Αν όλα τα παιδιά της γης  
πιαναν γερά τα χέρια, κορίτσια αγόρια στη σειρά  
Και στήνανε χορό,  
Ο κύκλος θα γινότανε  
Πολύ πολύ μεγάλος  
Κι ολόκληρη τη Γη μας  
θ'αγκάλιαζε θαρρώ.

Αν όλα τα παιδιά της γης  
φώναζαν τους μεγάλους  
κι αφήναν τα γραφεία τους  
και μπαίνουν στο χορό,  
ο κύκλος θα γινότανε  
ακόμα πιο μεγάλος  
και δυο φορές τη Γη μας  
θ'αγκάλιαζε θαρρώ.

Θα' ρχόταν τότε τα πουλιά,  
Θα' ρχόταν τα λουλούδια,  
Θα' ρχότανε κι η άνοιξη  
Να μπει μες το χορό  
Κι ο κύκλος θα γινότανε  
Ακόμα πιο μεγάλος  
Και τρεις φορές τη Γη μας  
Θ'αγκάλιαζε θαρρώ.

